

T.C.
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı

**ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA
TÜRKLERDE FETİH VE GAZA KONUSUNUN İNCELENMESİ**

Remziye TUZCU
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait KORKMAZ

Burdur, 2020

T.C.
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı

**ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA
TÜRKLERDE FETİH VE GAZA KONUSUNUN İNCELENMESİ**

Remziye TUZCU
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait KORKMAZ

Burdur, 2020

**BURDUR MEHMET AKİF ERSOY
ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ
ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY
FORMU**

M.A.K.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından ..... tarihinde tez savunma sınavı yapılan .....'ın konulu tez çalışması ..... Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS/DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE (TEZ DANIŞMANI) :

ÜYE :

ÜYE :

ÜYE :

ÜYE :

ONAY

M.A.K.Ü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ...../..... sayılı kararı.

İMZA / MÜHÜR

BİLDİRİM

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu taahhüt edip, tezimin kaynak göstermek koşuluyla aşağıda belirttiğim şekilde fotokopi ile çoğaltılmasına izin veriyorum.

[ ] Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[ ] Tezim/Raporum sadece Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

[ ] Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Remziye TUZCU

Tarih

İmza

Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Türklerde Fetih ve Gaza Konusunun İncelenmesi

(Yüksek Lisans Tezi)

Remziye TUZCU

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında fetih ve gaza kavramlarının nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. İlkokulda genel anlamda tarih bilgileri ve tarih bilincinin, Sosyal Bilgiler derslerinde oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Gaza geleneğinin, özellikle Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik yaşamında önemli olduğu görülmektedir. Cihad ise, İslam ile beraber oluşan bir kavramdır. Cihad, bir araya getirilen manevi ve maddi tüm kuvvetleri, yüksek gayeye erebilmek için, iyi niyetle Allah yolunda kullanmak demektir. Cihad metodunun tespit edilmesi için, o an etkin olan şartlar tayin edilmekte, bu şartlarda en etkin ve uygun metoda karar verilmektedir. İslamiyet’le beraber ortaya çıktığı görülen fetih olgusu da Müslümanların, dinlerini yaymak için gerçekleştirecekleri siyasi ve askeri faaliyetlere nitelik kazandıran bir kavram olmuştur. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yönteminden yararlanılacaktır. Doküman incelemesi, mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak sistemli incelenmesi olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda 5., 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitapları incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 5. Sınıf ders kitabında fetih ve gaza konusuna rastlanmamıştır. Bunun yanında 6. Sınıf ders kitabında Hz. Muhammed ve Dört Halife döneminde gaza ve fetih konuları ele alınırken; 7. Sınıf ders kitabında Selçuklu ve Osmanlı Devleti’nin ele alındığı görülmüştür. Çalışmada öncelikle eğitim, öğretim, ders kitapları ve öğrenme kuramları kavramsal olarak değerlendirilmiştir. Ardından fetih ve gaza kavramları ele alınmış ve Türk tarihinde fetih ve gazanın önemi vurgulanmıştır. Ardından 5., 6. ve 7. Sınıf ders kitaplarında fetih ve gaza konusunun geçtiği her sayfa görüntü olarak aktarılmış ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fetih, Gaza, Sosyal Bilgiler Ders Kitapları.

Sayfa Adedi : 102

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait KORKMAZ

Examination of Conquest and Holy War in Turks in Secondary School Social Studies Textbooks

(Master Thesis)

Remziye TUZCU

ABSTRACT

The purpose of this study is to reveal how the concepts of conquest and "gaza "(holly war) are handled in Social Studies Textbooks. In this context, 5th, 6th and 7th Grade Social Studies Textbooks were examined. At secondary schools, it is seen that historical information and historical awareness are tried to be created in Social Studies lessons. It is seen that the Gaza tradition is especially important in the socio-economic life of the Ottoman society. Jihad is a concept formed with Islam. Jihad means using all the spiritual and material forces, brought together in good faith in order to achieve high goals for the sake of Allah. In order to determine the jihad method, the conditions that are currently active are determined and the most effective and appropriate method is decided in these conditions. The phenomenon of conquest, which emerged with Islam, was also a concept that qualifies the political and military activities that Muslims would carry out to spread their religion. The document review method, which is one of the qualitative research methods, will be used in the study. Document review is expressed as a systematic review of existing records or documents as a data source. In this context, 5th, 6th and 7th Grade Social Studies Textbooks were examined. As a result of the examination, the subject of conquest and "Gaza" was not found in the 5th grade textbook. In addition, While the issues of Gaza and conquest were discussed during the reign of Mohammed and the Four Caliphs in the 6th grade textbook; In the 7th grade textbook, it was seen that the Seljuk and Ottoman State were handled. In the study, primarily; education, teaching, textbooks and learning theories were conceptually evaluated. Then, the concepts of conquest and "gaza" have been discussed and the importance of conquest and "gaza" in Turkish history has been emphasized. Then, in the 5th, 6th and 7th grade textbooks, every page on the subject of conquest and "gaza" is conveyed and interpreted as images.

Keywords: Conquest, Holy War, Social Studies Textbooks.

Page Number: 102

Supervisor: Assistant Professor Mehmet Sait KORKMAZ

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında değerli tavsiyeleri ile çalışmamı yönlendiren hocam ve danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait Korkmaz'a ve çok değerli fikirleriyle bana yol gösteren Sayın Doç. Dr. Zafer Tangülü hocama teşekkürlerimi sunarım. Araştırmamda yanımda olan ailem ve tüm arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Remziye TUZCU

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM.....	i
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Problem Cümlesi.....	3
1.2.1. Alt Problemler.....	3
1.3. Araştırmanın Amacı.....	3
1.4. Araştırmanın Önemi.....	4
1.5. Sınırlılıklar.	5
BÖLÜM II.....	7
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	7
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	7
2.1.1. Eğitim.....	7
2.1.2. Öğretim.....	8
2.1.3. Ders Kitabının Tanımı ve Önemi.....	9
2.1.4. Ders Kitaplarının Eğitimdeki Yeri ve Önemi.....	12
2.1.5. Öğrenme Kuram Yaklaşımları.....	13
2.1.5.1. Davranışçılık.....	14
2.1.5.2. Bilişselcilik	14
2.1.5.3. Yapılandırmacılık.....	14
2.1.6. Sosyal Bilgilerde Ders Kitabı ve Yapılandırmacı Anlayış.....	18
2.1.6.1. Sosyal Bilgilerin Tanımı.....	18

2.1.6.2. Yapılandırmacı Anlayış Kapsamında Sosyal Bilgiler Eğitimi...	19
2.1.7. Fetih ve Gaza Olgularına Kavramsal Açıdan Bakış.....	20
2.1.7.1. Fetih.....	20
2.1.7.2. Cihat.....	22
2.1.7.3. Gaza/Gazve.....	25
2.1.7.4. Türk Kültüründe Gaza ve Fetih Anlayışı.....	27
2.2. İlgili Araştırmalar.....	36
BÖLÜM III.....	38
YÖNTEM.....	38
3.1. Araştırmanın Modeli.....	38
3.2. Evren ve Örneklem.....	39
3.3. Veri Toplama Araçları.....	39
3.4. Verilerin Analizi.....	40
BÖLÜM IV.....	41
BULGULAR VE YORUM.....	41
4.1. İslamiyet'in Doğuşu ve Değişim	41
4.2. Selçuklu Devleti.....	51
4.3. Osmanlı Devleti	61
4.4. Fetih ve Gaza Politikası	74
BÖLÜM V.....	77
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	77
5.1. Sonuç ve Tartışma.....	77
5.2. Öneriler.....	82
KAYNAKLAR.....	84
EKLER.....	95
EK-1.....	96
EK-2.....	98.
EK-3.....	100
ÖZGEÇMİŞ.....	102

KISALTMALAR

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TDK: Türk Dil Kurumu

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

TABLÖLAR DİZİNİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1 Davranışçı ve Yapılandırmacı Kuramlara Göre Oluşturulan Ders Kitaplarının Genel Özellikleri.....	16

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekiller</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 1 İslamiyet Öncesi Arap Yarımadası	42
Şekil 2 Medine Sözleşmesi.....	43
Şekil 3 Uhud Savaşı Hakkında Bilgiler.....	44
Şekil 4 Dört Halife	45
Şekil 5 Dört Halife Dönemi İle İlgili Bilgiler.....	46
Şekil 6 8. Yüzyıl Emevi Devleti Haritası.....	47
Şekil 7 Hz. Ömer Dönemi.....	48
Şekil 8 Türklerin İslamiyet’i Kabul Etmelerini Sağlayan Faktörler.....	49
Şekil 9 Karahanlı ve Gazneli Devletleri	50
Şekil 10 Büyük Selçuklu Devleti	51
Şekil 11 Alparslan Dönemi	52
Şekil 12 Yeni Yurt Anadolu.....	52
Şekil 13 Keşif Seferleri	53
Şekil 14 Cuma Hutbesi.....	53
Şekil 15 Malazgirt Savaşı’nda İslam Ülkelerinin Türk Askerlerini Destekleme Sebepleri.....	54
Şekil 16 Hilal Taktiği.....	54
Şekil 17 Alparslan.....	55
Şekil 18 Türk Beylikleri Dönemi.....	56
Şekil 19 Türkiye Selçuklu Devleti.....	57
Şekil 20 Haçlı Seferleri.....	58
Şekil 21 Türkiye Selçuklu Devleti Hakkında Bilgiler.....	58
Şekil 22 Doğudan Gelen Tehlike: Moğollar.....	60
Şekil 23 Osmanlı Beyliği.....	61
Şekil 24 Osman Bey İle İlgili Bilgiler.....	62
Şekil 25 Çimpe Kalesi.....	63

Şekil 26	II. Murat, I. Mehmet ve I. Beyazid Dönemleri.....	64
Şekil 27	Osman Bey, Orhan Bey ve I. Murad Dönemleri.....	65
Şekil 28	Seyyah İbn Batuta, Ahiler ve Fatma Bacı.....	66
Şekil 29	Gazi Akçakoca.....	67
Şekil 30	Fetih ve Fatih.....	69
Şekil 31	İstanbul'un Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar.....	70
Şekil 32	I. Süleyman.....	71
Şekil 33	Denizlerdeki Fetihler.....	71
Şekil 34	Karadeniz'in Türk Gölü Haline Gelmesi.....	72
Şekil 35	Akdenizde Hakimiyet.....	73
Şekil 36	Kıbrıs Niçin Önemli.....	73
Şekil 37	Barbarız Hayrettin Paşa.....	74
Şekil 38	Osmanlının Fetih Politikası.....	75
Şekil 39	İstimâlet Siyasetinin Dört Aşaması.....	76
Şekil 40	Türkiye Selçuklularının Fetih Politikası.....	76

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmaya temel teşkil eden problem durumu, araştırmanın amacı, önemi ve sınırlılıklarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Eğitim, insanların davranışlarında değişiklikler meydana getirme işi şeklinde ifade edilebilir. Şüphesiz günlük hayata giren bir çok olay, gereç ve araçlar insan davranışlarında değişikliğe neden olmaktadır. Bunların bazıları belirli amaçlar için düzenlenmişler ve kontrol altına alınmışlardır. Bazıları da, belirli amaçlar için düzenlenen planlı faaliyetleri kapsamaz; ancak olumlu/olumsuz bazı davranışların gelişimine veya mevcut bazı davranışlarda değişikliklere uğramasına neden olmaktadır. Bu sınıflamada ilk gruptakiler formal, ikinci gruptakiler informal eğitim faaliyetleri olarak ifade edilmiştir (Fidan ve Erden, 1991: 13-19).

Öğretim, bir disiplinle ilgili teori, ilke, amaç, kavram, içerik, uygulama bilgileri, gereç, araç ve materyal gibi tüm öğeleri kapsamaktadır. Bunun yanında ilgili disiplinin kendisine özgü teknik ve yöntemleriyle genel öğretim teknik ve yöntemlerini de içine almaktadır. Bu açıdan özel ve genel öğretim olarak iki alana ayrılır. Genel öğretim okuldaki tüm alan ve derslerin öğretimine, özel öğretimse bir alan veya dersin öğretilmesiyle ilgili uygulamaları içine almaktadır (Güneş, 2014: 2).

Ders kitapları günümüzdeki eğitim teknolojilerine bakıldığında daha basit ve başat gibi görülse de eğitim öğretim süreçlerinin düzenlenmesi konusunda önemli bir görevi üstlenirler. Ders kitaplarında en önemli durum öğrencilere özel olarak yazılmalarıdır. Kısaca hitap edilen kesim, yetişkinler değil çocuklardır. Alanla ilgili bilgilerin bu yaş grubuna özel yeni beceriler türettirebilecek biçimde sunulması ders kitaplarının önemini arttırmaktadır. Ders kitaplarının önemli özelliklerinden biri yazıldığı bilim dalıyla ilgili öğrencide bilişsel ve duyuşsal olarak ilk yaklaşım ve algıyı oluşturmalarıdır. Ders kitapları geniş bir kitleye hitap etmesi nedeniyle bir

açından yayınlandığı ülkenin bir açıdan kültürel aynadır. Bu açıdan ülkenin resmini çizen yapıtlar olarak değerlendirilmektedir (Tangülü ve Topkaya, 2020).

Sosyal bilgiler, hayatla ilgili bütün alanları içine alan kapsamlı bir yapısı vardır. Sosyal bilgileri, diğer sosyal bilim alanlarını tanımlamaktan daha zor görünmektedir. Bunun nedeni de sosyal bilgilerin disiplinler arası ve çok disiplinli bir yapısının olmasıdır (Doğanay, 2005). Değişen dünya ve ülke koşullarında bilgiye dayalı kararlar alan, sorunları çözen, etkin vatandaşlar olmasını sağlamak için beşeri ve sosyal bilimlerden aldığı yöntem ve bilgileri kaynaştırarak kullanan öğretim programına denir (Öztürk, 2011: 4).

Bu bilgilerden hareketle bu çalışmada Sosyal Bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Kitaplarda incelenen gaza ve fetih konusuyla ilgili de bilgi vermek gerekir. Türk milleti, kurmuş oldukları büyük imparatorluklar ve savaşçı özellikleri ile tanınmaktadır. Bu nedenle Türkler için fetih ve savaş olguları önemlidir. İslamiyet öncesinde cihan hakimiyeti, İslamiyet'in ardından ise İslam'ın yeryüzüne yayılması için çabalayan, Türkler, fetih ve savaş olgularını merkezi bir konuma koymuşlardır (Demirtaş, 2013).

İslam'daki cihad ve gazayla Türklerin, dünyada töreyi hakim kılma anlayışı kapsamında yapmış oldukları savaşları aynı mahiyete değerlendirmek mümkündür (Erdoğan, 2003). Hz. Muhammed ve yanındaki müslümanları savaşmaya iten temel neden dindir. Bu anlayış çerçevesinde fetih hareketlerinin Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde temel çizgisine geldiği görülmektedir. Osmanlı, kendi dönemine daha yakın olan Selçuklu Devleti'nin fetih anlayışını benimsemiştir. Osmanlı beyleri, Selçuklu sultanları gibi kendilerini bu dinin savunucuları olarak görmüşler ve bu doğrultuda kendilerine unvan seçtiklerini belirtmek gerekir (Cide, 2013).

Osmanlılar, kurulmasından itibaren uyguladıkları fetih politikalarının sayesinde, tarihte içinde uzun ömürlü devletlerarasında yer almışlardır. Bu başarı, sistemli olarak takip ettikleri fetih siyasetiyle mümkün olmuşlar. Osmanlı fetih politikasının, yalnızca yağma, ganimet ve akın anlayışının olduğu bir savaş anlayışının olmadığı söylemek mümkündür. Temelde ülke ve insanların İslam'a açılması ve insanların özgür iradelerini ortaya koymasına amaçlanmıştır. Bunun için Müslüman olmayanları kazanmak ve farklı din ve ırktan insanlar ile birlikte yaşayabilmek için işbirliği yapmak, Osmanlı fetihlerinin temel karakteristiğini oluşturmuştur (Kapanşahin,

2007). Türkler için bu denli önemli olan fetih ve gaza konusu bu çalışmada Sosyal Bilgiler ders kitapları çerçevesinde incelenmiştir.

1.2. Problem Cümlesi

Bu çalışmanın problemini; Sosyal Bilgiler ders kitapları “Türklerde fetih ve gaza konusu” nasıldır? sorusu oluşturmaktadır.

1.2.1. Alt problemler. 1-5., 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında fetih ve gaza kavramlarının nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu problem cümlesi kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Gaza Nedir? Ders kitaplarında nasıl ele alınmıştır?
2. Cihat Nedir? Ders kitaplarında nasıl ele alınmıştır?
3. Fetih Nedir? Ders kitaplarında nasıl ele alınmıştır?

1.3. Araştırmanın Amacı

Ders kitabı, derste kullanılan ve dersin geliştirilmesiyle oluşturulan araçlardandır. Ders kitapları, belirli bir dersin (Matematik ve Sosyal Bilgiler vb.) öğretimi için ve belirli bir düzeyde (İlkokul ve Ortaokul gibi) bulunan öğrencilere ilişkin yazılan; içerikleri öğretim programına uygun bir şekilde düzenlenen, incelemeler yapılarak; onaylanmış temel kaynaklardır (Gülersoy, 2013). İlköğretimde genel anlamda tarih bilgileri ve tarih bilincinin, Sosyal Bilgiler derslerinde oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Sosyal bilgiler, insanları ilgilendiren siyasi, ekonomi, psikoloji ve sosyoloji gibi bilimlerle ortak çalışarak insanların toplumsal hayatlarını bir ünite, bir başlık ya da bir ders programı kapsamında ele alarak; bu anlamda toplumunun değerlerini kazanan vatandaş yetiştirme planı olarak tanımlanabilmektedir (Akman ve Bastık, 2016).

Sosyal bilgiler, bireylerin toplumsal varoluşlarını gerçekleştirebilmelerine yardımcı olmak için; tarih, coğrafya, sosyoloji, ekonomi, psikoloji, antropoloji, felsefe, hukuk ve siyaset bilimi gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını içeren;

öğrenme alanlarının bir tema ya da ünite altında birleştirilmesini kapsayan; insanın fiziki ve sosyal çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareket ederek oluşturulan bir ilkokul dersi olarak tanımlanmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2009).

Türk eğitim sisteminde sosyal bilgiler öğretiminin amaçları, köklü tarih ve eğitim sisteminin dayandığı temel ve ilkelerin üzerine oluşturulmuştur. Milli Eğitim Kanunu, ilkokul basamaklarındaki Tarih, Coğrafya ve Felsefe grubu derslerinin programlarını, değişen ve gelişen toplum yapısı içerisinde ele alarak gereken önemi vermektedir (Dönmez, 2003).

MEB (2018), Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın özel amaçları arasında saydığı:

“Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri, Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesneler, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları, İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri”

gibi maddelere dayanan bu çalışmanın konusu ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Türklerde fetih ve gaza konusunun incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Gaza geleneğinin, özellikle Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik yaşamında önemli olduğu görülmektedir. Vekayinâme tarzı kaynaklarda ve Türk toplumu ile birlikte tarih boyunca yaşayan ve tarihsel seviyelere yansıyan sözlü ve yazılı edebiyat ürünleri; destan, efsane, menakıbnâme ve gazavatname türü eserlerde bu önem net olarak görülmektedir (Döğüş, 2018).

1.4. Araştırmanın Önemi

Cihad, İslam ile beraber oluşan bir kavramdır. Müslümanın doğru olanı yaparak yanlıştan kaçınması, tarihi seyir içerisinde yüklenen anlamsal iyyinin kötüye karşı mücadelesi ve Müslüman bir devletin gayrı müslimler ile yaptığı savaşlar olarak bilinmektedir (Eroğlu, 1994). Türklerde, Cihat ruhunun, ilk fetih hareketlerinde önemli rolü olduğu görülse de, bir çok ülkeyi fethetmeye zorlayan ve parlak zaferler kazanmalarına yardım eden başka faktörlerin de olduğu görülmektedir (Döğüş,

2018). Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Türklerde fetih ve gaza konusunun incelendiği bu çalışmanın literatüre sağlayacağı katkı açısından da değerli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada; Sosyal Bilgiler ders kitapları “Türklerde fetih ve gaza konusu” açısından incelenmiştir. Öyle ki, Türkler Anadolu’ya ilk yerleşmeye başladıklarında, kendilerini doğuda Moğol istilası, batıda Haçlı saldırılarının karşısında bir mücadele ortamında bulmuşlardır. Gaza düşüncesi, Osmanlıların da içinden çıktığı Türkmenlerde daha fazla önem taşımaktadır. Dolayısıyla tarihinden gelen değerlerle birlikte bu süreç gazayı, Osmanlılarda bir ideoloji haline getirmiştir. Osmanlılarda bütün askerlere “guzat-ı İslam” denilmekle beraber gazilik geleneği, çeşitli şekillerde yüzyıllarca devam etmiştir; sipahiliğin babadan oğula geçmesi ve tımar teşkilatını oluşturan birime kılıç denilmesi (kılıç hakkı), boy teşkilat ve idari isimlerin ok-yay gibi sembollerle adlandırılması, askerlerin kılıç üzerine yemin etmesi, sultanların tahta çıkış merasimlerinde kılıç kuşanması gibi (Döğüş, 2018).

Özellikle İstanbul’un fethinden sonra, peygamberin mihmandarı ve sancaktarı, İstanbul muhasarası sırasında surların dibinde şehit düşen Eyub el-Ensari’nin türbesinde kılıç kuşanmak bir kanun haline gelmiştir. Osman Gazi’nin kılıcı yanında bazı sultanların Hz. Peygamberin ve bazılarının da Hz. Ömer, Halid b. Velid vb. sahabe komutanların kılıçlarını kuşandığı da olmuştur . Türk toplumunun kutsal değerleri arasında yaşayan “at-avrat-pusat” deyiimi, “her Türk asker doğar” sözü, “Gazi ve Gaziye” şahıs isimlerinin hala kullanılması, bu geleneğin günümüze ulaşan örneklerinden bazılarıdır. Türk ordusunun askerleri, hala silah (kılıç) üzerine yemin etmekte, kışlalarında “bugün vatan bizden razı olacak / nefer şehit ordu gazi olacak” nakaratlarını ifade etmektedirler (Döğüş, 2018).

1.5. Sınırlılıklar

5. Sınıf: Şahin, E. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı, Anadol Yayıncılık, Ankara.

6. Sınıf: Yılmaz, F. G., Bayraktar, H., Özden, M. K., Akpınar, M. ve Evin, Ö. (2002). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

7. Sınıf: Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutcu, M., Özerdoğan, P. ve Aygün, S. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Yukarıdaki ders kitaplarındaki ilgili kavramlar (fetih, gaza ve cihat) ile sınırlı tutulmuştur.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde araştırmanın konusu ile ilgili literatür bilgisi taranarak araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Eğitim, bireysel, toplumsal, siyasal ve ekonomik işlevleri bakımından önemlidir. Eğitim sistemleri, bireyleri toplumların kültür ve kazandırılmak istenilen davranışlar kapsamında biçimlendirilmektedir. Ayrıca bilim, sanat ve teknolojide yeni paradigmalara ayak uydurma ve yeniliklere açık, sorgulayıcı, araştırmacı ve hoşgörülü bireyler yetiştirmek gerekir (Eraslan ve Babadağ, 2015). Bu noktada eğitim ve öğretim hem birey hem de toplumlar için hayati öneme sahiptir. Bu bölümde öncelikle eğitim ve öğretim kavramları incelenecektir. Ardından fetih ve gaza kelimeleri kavramsal olarak ele alınacaktır.

2.1.1. Eğitim. Eğitim insanlık için bir ihtiyaç olarak görülmektedir ve tarihi insanlık kadar eskiye dayanmaktadır (Demirel ve Kaya, 2006). İnsanoğlunun dünyada var olmasının her aşamasında vardı. Çünkü insanların yaşamış olduğu doğaya ve çevreye egemen olmak, toplum ve insan ilişkileri ile sosyal örgütlerin olması nedeniyle insanlar eğitime her zaman ihtiyaç duymuşlardır (Oktay, 2009). Eğitim, bilgiyle etkileşime girerek, öğrenmek ve öğretmek için bireysel olarak yüksek bir yaşam düzeyine ulaşmanın, toplumsal anlamda ilerleme ve gelişmenin başlıca yöntemidir. Ayrıca insan hakları ve demokratikleşmeye uygun bir toplumsal ve siyasal sistemi kurup geliştirmenin yolu da eğitimden geçer (Özyılmaz, 2013: 3).

Eğitim konusunda planlı faaliyetlerin tümü, belli amaçlara ulaşabilmek ve belli işlevleri gerçekleştirebilmek için gerekmektedir. Eğitim sistemlerinin dayanmış olduğu belli bir eğitim felsefesi, buna göre teorik anlamda yetiştirilmesi tasarlanan bir insan tipi ve oluşturulmayı istenen bir toplum modeli bulunmaktadır. Farklı eğitim felsefeleri, eğitimde amaç, süreç, içerik, yöntem ve ortam gibi hususlarda

farklı noktalara vurgu yapmaktadır. Eğitimin amaç ve işlevleri eğitim felsefesinin içinde yer almaktadır (Şişman, 2007: 19).

Eğitim, insanların davranışlarında değişiklikler meydana getirme işi şeklinde ifade edilebilir. Şüphesiz günlük hayata giren bir çok olay, gereç ve araçlar insan davranışlarında değişikliğe neden olmaktadır. Bunların bazıları belirli amaçlar için düzenlenmişler ve kontrol altına alınmışlardır. Bazıları da, belirli amaçlar için düzenlenen planlı faaliyetleri kapsamaz; ancak olumlu/olumsuz bazı davranışların gelişimine veya mevcut bazı davranışlarda değişikliklere uğramasına neden olmaktadır. Bu sınıflamada ilk gruptakiler formal, ikinci gruptakiler informal eğitim faaliyetleri olarak ifade edilmiştir (Fidan ve Erden, 1991: 13-19).

Okullarda yapılan planlı, programlı, bir amaç kapsamında belli bir mekanda uzman kişilerin danışmanlığında gerçekleştirilen etkinliklere formal eğitim adı verilmektedir. Plansız, programsız ve yaşamın içinde kendiliğinden gelişen eğitim şekline de informal eğitim olarak ifade edilmektedir (Terzi, Dönmez ve Gürsoy, 2003:4-5).

2.1.2. Öğretim. İnsanlar, yaşamlarında karşılaştıkları bazı durumlarla etkileşim halindedirler. Öğrenme, bu etkileşimin sonucunda kişilerde oluşan kalıcı davranış değişmelerini ifade etmektedir. Öğrenmenin söz konusu olabilmesi için öncelikli olarak davranışın yaşantı ürünü olması ve kalıcı olması gerekir. Öğrenmenin özellikleri, davranışta gözlenebilen bir değişim olması, davranışlardaki değişimin nispeten süreklilik arz etmesi, davranışlardaki değişimin yaşantı kazanma sonucunda oluşması, davranışlardaki değişimin geçici olarak olmaması ve davranışlardaki değişimin yalnızca büyüme sonucunda oluşmaması şeklinde ifade edilmektedir (Senemoğlu 1997: 95).

Öğretim, bir disiplinle ilgili teori, ilke, amaç, kavram, içerik, uygulama bilgileri, gereç, araç ve materyal gibi tüm öğeleri kapsamaktadır. Bunun yanında ilgili disiplinin kendisine özgü teknik ve yöntemleriyle genel öğretim teknik ve yöntemlerini de içine almaktadır. Bu açıdan özel ve genel öğretim olarak iki alana ayrılır. Genel öğretim okuldaki tüm alan ve derslerin öğretimine, özel öğretimse bir alan veya dersin öğretimiyle ilgili uygulamaları içine almaktadır (Güneş, 2014: 2).

Öğrenme, bireyin yeni beceri, bilgi ve tutum kazanması olarak tanımlanabilir. Kazanılmayı istenen beceri, bilgi ve tutum, konuyla ilgili farklı etkileşimler sonucunda gerçekleşmektedir. Bazen izleyerek ya da okuyarak, bazen bizzat uygulayarak, bazen de tartışarak, bireylerin konuyu öğrenmeye çalıştıkları görülmektedir. Bireylerdeki bu değişim ya da kazanımlara ulaşabilmek için izlenecek yolların birçok faktöre göre değişebildiğini belirtmek gerekir. Hedeflenen konular, bireyin yaşları, ön bilgileri, imkan ve ortamlar, öğretmenin beceri ve bilgileri gibi birçok faktör öğrenmeyi farklılaştırmaktadır. Dolayısıyla farklı öğretim teknikleri, yöntemleri, teknoloji ve kuramları gerektirir (Ersoy, 2003).

Öğrenen bireylerin yetiştirilmesinde eğitim bilimlerindeki yaklaşım, teori, yöntem ve modeller önemlidir. Bunların en başında öğretim yöntem ve ilkeleri gelir ki; ilkeler hedeflere ulaşmada, yöntemlerse öğrencilere bilgileri açıklama, becerilerini geliştirme, keşfetmelerini sağlama ve değerlendirme süreçlerini yönetebilme amacıyla kullanılmaktadır. Öğretimin ilke ve yöntemlerine dayandırılmayan eğitim çalışmaları ile verilen bilgiler karışık olabilmek, öğrencilerin zihinsel yapıları ve öğrenme süreçlerini de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu sebeple öğretmenlerin bu ilke ve yöntemleri iyi bilmeleri ve etkili kullanmaları önemlidir. Eğitimin başarılı olması büyük oranda öğretim ilke ve yöntemlerine uygun olarak yürütülen etkinliklere bağlıdır (Güneş, 2014: 1).

2.1.3. Ders kitabının tanımı ve önemi. Ders kitabı, bir derste kullanılan ve dersin geliştirilmesi için temel araçlardan biridir. Başka bir ifadeyle ders kitapları, belirli bir dersin (Matematik, Sosyal Bilgiler gibi) öğretimi için ve belirli bir düzeyde (İlkokul 2, Ortaokul 6 gibi) okuyan öğrencilere yönelik yazılan; içeriği öğretim programlarına uygun, incelemesi yapılmış ve onaylanmış temel kaynaklardır (Gülersoy, 2013: 8).

Ders kitapları günümüzdeki eğitim teknolojilerine bakıldığında daha basit ve basat gibi görülse de eğitim öğretim süreçlerinin düzenlenmesi konusunda önemli bir görevi üstlenirler. Ders kitaplarında en önemli durum öğrencilere özel olarak yazılmalarıdır. Kısaca hitap edilen kesim, yetişkinler değil çocuklardır. Alanla ilgili bilgilerin bu yaş grubuna özel yeni beceriler türettirebilecek biçimde sunulması ders

kitaplarının önemini arttırmaktadır. Ders kitaplarının önemli özelliklerinden biri yazıldığı bilim dalıyla ilgili öğrencide bilişsel ve duyuşsal olarak ilk yaklaşım ve algıyı oluşturmastır. Ders kitapları geniş bir kitleye hitap etmesi nedeniyle bir açıdan yayımlandığı ülkenin bir açıdan kültürel aynadır. Bu açıdan ülkenin resmini çizen yapıtlar olarak değerlendirilmektedir (Tangülü ve Topkaya, 2020).

Ders kitapları, öğretim programındaki hedef davranışları, öğretme durumları, içerikler, öğrenmeye katılma, ölçme ve değerlendirme boyutları ile hem öğreten hem de öğrenen bakımından kritik araçlar olarak görülmektedir (Kılıç ve Seven, 2002). Ders kitapları bu anlamda, ders programını yansıttığı görülen öğrenci ve öğretmen arasında ortak kaynak olarak nitelendirilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı, “Ders Kitapları Yönetmeliği”nde ders kitabını, *“her tür ve derecedeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında kullanılacak olan, konuları öğretim programları doğrultusunda hazırlanmış, öğrenim amacı ile kullanılan basılı eser”* şeklinde ifade etmiştir (Demirel ve Kiroğlu, 2019: 2).

Öğretim programlarının muhteva, kazanım, öğrenim süreçleri ve değerlendirme olarak dört temel unsuru bulunmaktadır. Ders kitaplarının bu dört temel unsuru barındırması, öğretim programlarının da taşıyıcısı olduklarının göstergesidir. Bu anlamda ders kitabı, “bir eğitim programında yer alan kazanım, muhteva, öğrenim süreci ile değerlendirme unsurları dikkate alınarak hazırlanmış ve öğrenimi hedefleyen basılı bir öğretim materyali” şeklinde tanımlanmaktadır (Demirel ve Kiroğlu, 2005: 2).

Ders kitapları eğitim ortamlarının verimli, etkili ve daha sistemli olmasına katkı sağlamaktadırlar. Eğitim süreci içindeki öğrencilerin beceri, bilgi, değer yargıları ve tutumları da yine ders kitapları aracılığıyla şekillenir (Meraç, 2006: 1). Ders kitaplarının öğrenci ve öğretmene sağladığı faydaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Ders kitapları yardımıyla öğretmen, ders saatinin fazla olduğu ve fiziki olarak yıpranma durumunun ortaya çıkması durumunda daha verimli çalışabilmektedir.
- Ders kitabı öğrenciye verilen ödevlerle ilgili öğretmenin iş yükünü azaltmaktadır.
- Öğretmenlerin dersle ilgili planlamalarında ders kitabı işlevsel bir araç olarak görülmektedir.

- Ders kitapları, öğretmenin öğrenciye anlatacağı dersi tamamlayıcı özelliği vardır. Ders kitabı, öğretmenin öğrenciye anlatmış olduğu dersteki bilgi ve konular arasında ilişkilendirme imkanı sunmaktadır.
- Öğrenilen bilgilerin tekrar edilme ve pekiştirilme imkanı sunmaktadır.
- Ders kitabıyla çalışırken öğrenci, sorumluluk duygusu hissetmektedir.
- Ders kitabı öğrenciye ders sürecinin dışında bir çok soru yapısını ve bu soruların çözüm yollarındaki çeşitliliği görme imkanı vermektedir.
- Ders kitabı öğrencinin dersle ilgili hazır bulunurluğunu arttırmaktadır (Duman ve Çakmak, 2003: 28).

Ders kitaplarının öğrenci ve öğretmenler bakımından sağladığı yararlar bazı kaynaklarda farklı açılardan aşağıdaki gibi değerlendirilmektedir (Kılıç ve Seven 2004; Demirel ve Kıröğlu, 2005):

- Ders kitapları birçok araca göre hazırlanması daha ucuz olması dolayısıyla maddi olarak uygundur.
- Elde etme ve taşınabilirlik bakımından da kolaylık sağlamaktadır.
- Bilgiler sistematik olarak sunulabilmektedir.
- Öğrencilerin derse karşı ilgilerini artırma konusunda önemli bir araçtır.
- Ders kitapları birçok materyallerle uyumlu olarak kullanılabilir.
- Öğrencinin kişisel olarak çalışmasına imkan tanımaktadır.
- Öğrencinin pekiştirme ve tekrar yapmasına olanak vermektedir.
- Öğrencilerin öğrenme hızları değişkendir. Bu değişkenliğin ortaya çıkardığı farkı kapatmak için öğrenciler ders kitaplarından faydalanabilir.
- Öğrencilere kişisel değerlendirme yapma imkanı sunmaktadır.
- Öğretmenlerin materyal geliştirmelerine kılavuzluk etmektedir.
- Ders kitapları öğretmenlerin müfredat programlarını bütüncül olarak uygulamalarını sağlamaktadır.
- Ders kitapları öğrencilerin dersi bütüncül olarak öğrenmesini ve konuların arasında anlamlı bağlantılar kurmasını sağlamaktadır.

Bir kitabın temel görevi, etrafını aydınlatmak olmalıdır. Etrafını aydınlatan, bilgi veren bu kaynaklar, gençlerin yarınlara taşınmasını sağlamakta ve bu gençlerin aydın düşünceler ile yetiştirilmelerine fırsat vermektedir (Demirel ve Kıröğlu, 2019: 3). Ders kitapları öğrenciyi merkeze alarak yazılmalıdır. Kitaplar yazılırken program geliştirme ilkelerine uygun ve her anlamda estetik değerlere dikkat edilmelidir. Kitaplardaki yöntem ve bilgiler güncel olmalıdır. Yeni araştırmalara muhakkak yer

verilmelidir. Kitaplar toplumun gerçek sorunlarını yansıtmalı ve öğrencilere kendini tanıma fırsatı sunmalıdır (Pingel, 2003).

Öğrencilerin günlük hayatlarından ve tecrübelerden örnekler verilerek; günümüz Türkçesiyle aktarılmalıdır. Ders kitaplarında etnosantrik yani kendi kültürünü diğerlerinden üstün görmek gibi unsurlara yer verilmemelidir. Özellikle Tarih ünitelerinde toplumsal tarihin işlenmesinin yanında bilgilerin yanı ve mutlak doğrular şeklinde sunulmaması önemlidir. Özetle, görelilik ve bilimsellik ilkelerine uygun olarak ele alınmalıdır. Bunların yanı sıra kitaplarda neden-sonuç ilişkisi net bir şekilde verilmelidir (Şahin, 2003). Ders kitapları, tüm öğrencilerin zihinsel gelişim ve ilgi alanlarının farklı olduğuna dikkat edilerek, okul türleri ve bölgesel özelliklere göre çeşitlendirme yapılmalıdır (Kılıç ve Seven, 2002; Ceyhan ve Yiğit, 2005; Küçükahmet, 2011).

2.1.4. Ders kitaplarının eğitimdeki yeri ve önemi. Eğitim-öğretim faaliyetlerindeki temel amaç öğrencilere daha önceden belirlenen hedef davranışların kazandırılmasıdır. Öğrencilerin bu davranışları kazanabilmesi için öğrenme ortamına aktif olarak katılmaları gerekmektedir. Bu kapsamda ders kitapları öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerini arttıran önemli kaynaklardandır (Cinkılıç, 2010: 22). Eğitim süreci içinde birbirlerinden farklı öğretim materyalleri kullanılır. Bu materyaller içinde vazgeçilmez olarak kullanılan en temel öğretim materyali de ders kitaplarıdır (Cemaloğlu, 2003: 2).

Ders kitaplarının amaç ve işlevleri;

- Öğrenmeyi yapılandırma, geliştirme
- Öğrenmeye rehberlik etme,
- Kendi kendine öğrenme ve
- Ölçme ve değerlendirmeye katkı şeklinde sıralanabilir.

Ders kitapları içerikleri incelendiğinde genel olarak amaç ve girişle konuyla ilgili genel bilgiler verdiği görülmektedir. Buna bağlı olarak üniteyi geliştirerek; öğrenmeyi yapılandırmaktadır. Nihayet bilgiyi örgütlemekte, öğrenmeye rehberlik ederek; ölçme değerlendirme çalışmalarına yer vermektedir. Özet olarak; ders kitapları, bilgileri düzenleyerek sunmak, kendi kendine öğrenmeyi kolaylaştırmak,

eşgüdümlemeyle ölçme, değerlendirme yapma işlevini üstlenmişlerdir (Ceyhan ve Yiğit, 2004).

Ders kitapları, farklı açılardan incelenebilmektedir. Genel anlamda kitaplar kapam ve içerik, biçimsellik, öğretim ilke, teknik, strateji ve yöntemleri olara incelenmektedir. Ayrıca, kitapta hazırlık ve değerlendirme sorularının olup olmadığı da bakmak gerekir (Duman, Karakaya, Çakmak, Eray ve Özkan, 2001). Bununla ilgili olarak ders kitapları; fiziksel nitelik, eğitsel - görsel tasarımı dil ve anlatım boyutlarında da incelenebilmektedir. Ders kitaplarının fiziksel özellikleri; renk, görünüş, ders kitabında olması gereken bilgiler, yazı büyüklüğü ve boyutu niteliklerini içermektedir. Ders kitaplarında eğitsel tasarım; amaçlar (kazanımlar), içerik (muhteva), öğretme-öğrenme süreçleri, ölçme ve değerlendirme boyutlarından oluşmaktadır. Ders kitabında görsel tasarımdansa; göze ve hedef olan kitleye görelilik esas alınmaktadır. Ders kitabında dil ve anlatımda; hedef olan kitle düzeyine ve yazım kurallarına uygunluk ölçütüne göre bir yazım gerekmektedir (Küçükahmet, 2011).

2.1.5. Öğrenme kuram yaklaşımları. Kuram, belirli bir konuyla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. İçeriğini de ele alınan nesnelerin niteliği oluşturmaktadır. Kuramların hangi konuyla ilgili, o konu kapsamında mevcut olan bilgiyi kullanıp; sistematik olarak düşündüğü ve sorularını, kavramlarını belirleyerek konunun zihinsel haritasını çıkardıkları görülmektedir. Bu nedenle kuram, gerçekliğin dilde felsefik anlamda ve felsefe bakımından yeniden kurulması, bu kapsamda karşılık ve anlam bulması olarak ifade edilebilir. Gerçekliğin dilde kurulması, sadece gerçekliğin farklı olarak anlaşılması ve anlamlandırılmasına yaramamaktadır. Aynı zamanda pratik olarak değiştirilmesi ve düzenlenmesinde de öncüdür. Eğitim kuramları kendi hakikatini gerçeklik alanıyla uyuşma konusundan ziyade, ona müdahale etme, alternatifler sunma, değiştirme ve yeniden düzenleme görevini üstlenmişlerdir. Eğitim kuramlarının bunları başarabilmesi için, eğitim ile ilgili kuramlar tarihi ve eğitim pratikleri ile ilgilenmeleri ve eğitimi bir bütün olarak kavramaya çalışmaları gerekmektedir (Taşdelen, 2003). Öğrenme konusunda geliştirilen bazı kuramlar aşağıdaki gibidir:

2.1.5.1. Davranışçılık. Davranışçı kuram, öğrenmenin uyarıcıyla davranışı arasındaki bağı kurarak geliştiği ve pekiştirmeye davranış değiştirmenin geliştiğinin altını çizmektedir. Bu yaklaşımda, insanların karşılaştıkları sorunların çözümlenmesinde genel olarak geçmişte yaşamış oldukları benzer durumları dikkate almaktadır. Yeni bir sorunla karşılaşıldığında, bireylerin deneme-yanılma yöntemiyle yeni çözümler üretebileceği kabul edilir. Dolayısıyla da bu yaklaşım kapsamında gözlenebilen, başlangıcıyla sonu olan ve ölçülebilen davranışlar önemlidir (Özden, 2005).

2.1.5.2. Bilişselcilik. Davranışçılıktaki beden ve ruh ikilemini, beden ve akıl ikilemi olarak devralan bilişselci yaklaşım kapsamında akıl, bedeni yöneten bir merkez olarak kabul edilmektedir. Bu kapamda bilişselcilikte aklın, insan bedeninin dışında ayrı bir çalışma yönteminin bulunduğu ve bu çalışmanın bedenden ayrı düşünebileceği varsayılır. Bir bilgisayarın kasasındaki işlem merkez birimi gibi, akıl da beden için bilgi işleme modülü olarak düşünülmektedir. Kısaca bilişselci bakış açısında akıl, bilgisayarın çalışmasına benzer olarak algılanır. Buradan hareketle akıl bedeni yönetir ve bedenden daha üstün olarak görüldüğünü belirtmek gerekir (Yalvaç, Soylu ve Arikan, 2011).

2.1.5.3. Yapılandırmacılık. Yapılandırmacılık, öğrencilerin fikirlerini inşa edip; geliştirdikleri süreçlerin önemini vurgulamaktadır. Uygulamalar yalnızca karşılaşmalar ile değil; daha üst düzeyde düşünme gelişimini sağlayan ve hızlandıran programların yapılandırılmasıyla ilgilidir (Karakaya, 2004). Yapılandırmacılık genel anlamda; üretici öğrenme, keşfederek öğrenme ve duruma bağlı öğrenme gibi kuramların bir araya gelmesiyle oluştuğunu ve bireyin bilgiyi olduğu gibi kabul etmenin yerine kendi bilgisini yeniden oluşturduğunu vurgulayan bir görüş şeklinde ifade edilebilir (Özden, 2005).

Yapılandırmacılık, öğretim ile ilgili bir kuram değildir. Bilgi ve öğrenmeyle ilgili bir kuram olarak geliştirilmiştir (Özdemir ve Kıröğlu, 2011). Bu yaklaşıma göre öğrenmek, ezberlemeden ziyade, öğrenenin bilgiyi transfer etmesine dayanmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşım kapsamında esas olan, bilginin öğrenen tarafından alınıp,

zihinsel yapılara yerleştirilmesinden ziyade; bireyin bilgiden nasıl bir anlam çıkardığıdır. Bilgiler, öğrenenin mevcut düşünceleri ile yaşantıları tarafından üretilmektedir (Özenç ve Doğan, 2012).

Yapılandırımcı yaklaşımın eğitimle ilgili temel düşünceleri Matthews, Prawat ve Hendry tarafından “öğrenme bilgiyi yapılandırmaktır ve onu yapılandıran öğrencidir”, “bilgi öznedir”, “öğrenmede etkileşim oldukça önemlidir”, “eğitimde otoritenin açık kullanımından kaçınmak gerekir”, “öğretmenle öğrenciler arasında otoriteden çok eşitliğe dayalı samimi ilişkiler kurulmalıdır” şeklinde açıklanmaktadır (Aydın, 2007: 128). Yakın döneme kadar bilgiler, öğrenen kişiler tarafından kazanılması ve zihinde depolanarak kullanıma sokulması gereken şey olarak görülmekteydi. Bu anlayış çerçevesinde, öğrenenin, bilgilerin aktarıldığı edilgen ve pasif bir konumda görülmesine neden olmaktadır (Şentürk, 2009: 59). Yapılandırımcı yaklaşım ile beraber öğrenme kaynakları da çeşitlendirilmiştir. Geleneksel sınıf ortamlarında temelde ders kitapları varken; yapılandırımcı yaklaşım kapsamında ders kitabının yanı sıra uzmanlar, incelemeler, geziler, teknolojik araç ve gereçler kullanılmaktadır (Koç, 2008: 429-430).

Hem tarih programlarında köklü değişiklikler yaşanmış, hem de tarih öğretmen ve öğrencilerine yüklenen roller değişmiştir. Ancak bu yaklaşımın başarılı olarak uygulanabilmesi, bu yeni rollerin teorik anlamda öğrenilmesinden ziyade gerçek eğitim durumlarına nasıl yansıtılacağıyla yakından ilgilidir (Dinç ve Doğan, 2010: 22). Yapılandırımcılık, bilginin bireyler tarafından duyular aracılığıyla edilgin olarak alınmadığı, aksine öğrenenler tarafından yapılandırıldığı ve üretildiği düşüncesine dayanan bir kuramdır (Ün, 2005: 60-61).

Yapılandırımcılık anlayışında her kazanılan bilginin bir sonraki bilginin yapılandırılmasına zemin hazırladığı temeli vardır. Çünkü yeni bilgiler daha önceden yapılanmış olan bilgilerin üzerine inşa edilmektedir. Böylelikle yapılandırımcı öğrenme mevcut olanlar ile yeni olan öğrenmelerin arasında bağ kurmak ve her yeni bilgiyi mevcut olanlarla bütünleştirme sürecini kapsamaktadır. Yapılandırımcılık, bilgilerin biriktirilmesi ve ya ezberlenmesinden ziyade; düşünülmesi ya da analiz edilmesi ile ilişkilidir (Keskinkılıç ve Keskinkılıç, 2005: 70). Aşağıdaki tabloda davranışçı ve yapılandırımcı kuramlara göre oluşturulan ders kitaplarının genel özellikleri verilmiştir:

Tablo 1.

Davranışçı ve Yapılandırmacı Kuramlara Göre Oluşturulan Ders Kitaplarının Genel Özellikleri

Davranışçı Öğrenme Kuramı	Yapılandırmacı Öğrenme Kuramı
Kitap yazarı her aşamayı belirleyen otoritedir.	Kitap yazarı öğrenme ortamlarını hazırlayan eğitimidir.
Bilgi egemendir	Bilgi ve beceri kazanımı amaçlanır
Ezber ağırlıklıdır	Anlamlandırma amaçlanır
Mutlak doğrular ve tanımlar yer alır	Çoklu bakış açısına yer verilir
Değer yargıları tektir	Farklı değer yargıları yer alır
Yazar öğrenci ile iletişim içinde değildir	Yazar öğrenci ile iletişim halinde olup, yapılması gerekenler konusunda açıklamalarda bulunur
Konu alanının metodolojisi ve temel kavramlarına ilişkin sınırlı bilgi verilir.	Konu alanı metodolojisi ve temel kavramlar ön plana çıkar
Görsel öğeler daha çok dekoratif ya da metni açıklamak için yer alır	Görsel öğeler yorum ve değerlendirme süreci içinde kullanılır
Etkinlikler ve değerlendirme soruları öğrencinin sunulan bilgiyi geri çağırmasını amaçlar	Etkinlikler ve değerlendirme soruları öğrencinin aktif anlam oluşturma sürecidir
Ölçme ve değerlendirme soruları öğrencinin sunulan bilgi düzeyinin ölçülmesini amaçlar	Ölçme ve değerlendirmede alana yönelik bilgi ve beceriler ölçülür
Ders kitaplarında sunulan bilgiler birbirine benzemektedir.	Ders kitaplarında kaynaklar ve etkinlikler yazarın yaratıcılıkları çerçevesinde farklılaşır

Kaynak: Tangülü ve Topkaya, 2020.

Tablo 1’de görüldüğü gibi; yapılandırmacı kuramda, davranışçı kuramdan farklı olarak; ders kitaplarının oluşturulma sürecinde belirli başlı ilkeler vardır. Bu kapsamda yapılandırmacı anlayış çerçevesinde oluşturulan ders kitaplarında bilginin doğrudan aktarılma durumu terk edilmiş, bilginin zihinde anlamlandırılması amaçlanmaktadır. Buna göre öğrencinin derse daha aktif ve etkin katılımı sağlanmış olur. Ders kitaplarında içerik oluşturulurken olgu, olay ve süreçlerde tek düze ve mutlak anlayışın yerine; çoklu bakış açısını yansıtan metin ve içeriklere yer verilmesi önemlidir (Tangülü ve Topkaya, 2020).

Yapılandırmacılığın eğitimdeki ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Yurdakul, 2007:47):

1. Program öğrenenlerin okulda ve okul dışında yararlı bilgi, beceri ve değerlere göre tasarlanmalıdır.
2. Kavramsal anlama ve becerilerin uygulanması öne çıkarılmalıdır.
3. Sınırlı konular derinliği ve genişliğine kadar detaylı incelenmelidir.
4. İçerik temel fikirlerin etrafında organize edilmelidir.
5. Öğretmen bilgiyi sunmanın yerine öğrenme çabalarını desteklemelidir.
6. Öğrenenler veriyi kopya etmekten çok anlamlarını etkin yapılandırmalıdır.
7. Ön bilgiler öğretim için başlangıç kabul edilmelidir.
8. Etkinlikler hatırlamaya değil problem çözmeye yönelik olmalıdır.
9. Üst düzey düşünme becerileri program içine yedirilmelidir. İşbirlikli bir öğrenme ortamının oluşturulması gerekir.
10. Bilgi pasif değil etkin olarak yapılandırılmalıdır.
11. Öğrenme süreçleri işbirliğine bireysel bağımsızlığa, yansıtmaya, üreticiliğe, etkin katılım, kişisel uygunluk ve çoğulculuğa dayalı olmalıdır.

Öğretmenlerin programlarda yapılan değişiklikleri benimseyerek uygulamaları, bu değişikliklerle ilgili tutumların açıklanabileceğinden, ilkökul programlarının etkin olarak uygulanabilmesi için öğretmenlerin yapılandırmacı yaklaşımı uygulama hususunda gerek duyuşsal ve bilişsel kazanımlar, gerekse psiko motor beceriler bakımından yeterli durumda olmaları önem taşımaktadır (Kasapoğlu ve Duban, 2012).

Öğretmenlerin özellikleri değerlendirildiğinde genel olarak çalışmalarda yer aldığı gibi öğretmenlerin pasif bir konuma sahip olmadığı aksine öğretmenin sürece farklı boyutuyla hakim olması gerektiğini belirtmek gerekir. Bu sebeple sınıfta yapılandırmacı yaklaşımın olduğu ortamlar, öğretmene düşen sorumluluk ve görevleri arttırmaktadır. Bu sorumluluk ve görevlerin gerçekleştirilmesinde öğretmenin duyuşsal özelliklerinin sınıf içerisindeki öğrenmelerin gerçekleşmesinde önemli bileşenlerden biri olarak gösterilmektedir (Balım, Kesercioğlu, İnel ve Evrekli, 2009). Bu durum da, ilkökul okullarında görevli öğretmenlerin yapılandırmacı yaklaşıma yönelik olumlu tutum geliştirmiş olmalarını gerektirmektedir.

2.1.6. Sosyal Bilgilerde Ders Kitabı ve Yapılandırmacı Anlayış

2.1.6.1. Sosyal bilgilerin tanımı. Sosyal Bilgiler kavramı ilk defa 1916'da ABD'de Milli Eğitim Derneği'nin Orta Dereceli Okulu Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Komitesi Tarafından kabul edilmiştir. Komite Sosyal Bilgiler kavramını “insan ilişkilerini ve insan ile toplumun oluşturduğu kurumlar arasındaki ilişkileri inceleyen insana dair bilgiler” şeklinde ifade etmiştir (Köstüklü, 2006). Uluslararası eğitim otoritelerinin genel geçer tanımı ABD'de Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) Sosyal Bilgiler kavramını şöyle tanımlamıştır (Akdağ, 2009:3; Öztürk, 2012: 4);

“Sosyal Bilgiler, sosyal ve beşeri bilimleri, vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyolojinin yanı sıra beşeri bilimler, matematik ve doğa bilimlerinden kendine mal ettiği içerik üzerinde sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma sağlar. Sosyal Bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı olarak birbirine bağlı bir dünyada kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumda, insanlara bilgiye dayalı ve mantıklı karar alabilme yeteneklerini geliştirmede yardımcı olmaktır”.

Sosyal bilgiler öğrencileri üretken ve aktif bir vatandaş olarak yetiştirebilmek için çeşitli beceriler kazandırmaktadır. Kaynağını toplumdan aldığı için, toplumu farklı açılardan analiz edebilmek için bütün öğrencilere sosyal bilgiler öğretilmesinin gerekmektedir. Günümüz toplumlarına bugünkü halini veren olaylara ve bu olayların arkasında yatan sebeplere yönelik bir anlayış kazandırabilmek sosyal bilgiler dersiyle kazandırılacak bir anlayışı kapsamaktadır (Kılıçoğlu, 2012: 5)

Sosyal bilgiler, hayatla ilgili bütün alanları içine alan kapsamlı bir yapısı vardır. Sosyal bilgileri, diğer sosyal bilim alanlarını tanımlamaktan daha zor görünmektedir. Bunun nedeni de sosyal bilgilerin disiplinler arası ve çok disiplinli bir yapısının olmasıdır (Doğanay, 2005). Değişen dünya ve ülke koşullarında bilgiye dayalı kararlar alan, sorunları çözen, etkin vatandaşlar olmasını sağlamak için beşeri ve sosyal bilimlerden aldığı yöntem ve bilgileri kaynaştırarak kullanan öğretim programına denir (Öztürk, 2011: 4).

Sosyal bilgiler insanların kendileriyle diğerleri konusunda bilgiler öğrenmelerini sağlarken, insanların yaşamış olduğu etkileşim ve yerleri konusunda bilgiler öğretme sorumluluğunu taşır. Sosyal bilgilerle, geçmişle ilgili bilgi edinmek(tarih), bağlı olunan sosyal grup ve grupların kültürlerini öğrenme (sosyoloji-antropoloji),

yaşanılan yer ve bu yerin bireyle olan ilişkisini öğrenme (coğrafya), toplumdaki politik düzenle yönetimin bireye etkisini öğrenme (politika), birey özelliklerinin tanınmasını sağlama (psikoloji), temel ihtiyaçlarının ne olduğu ve nasıl karşılandığını öğrenme (ekonomi) söz konusudur. İlköğretim döneminde, çocuğun toplumsallaşma sürecinde, toplumsal hayatı düzenleyen farklı bilim dallarıyla ilgili bütün ilke ve genellemeler ayrı ayrı dersler şeklinde değil belli bir bütün içinde sunulmaktadır (Gürkan, 2009: 20-21).

2.1.6.2. Yapılandırmacı anlayış kapsamında sosyal bilgiler eğitimi. Sosyal Bilgiler eğitiminin nerede ve ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. “İnsanoğlunun var olduğu andan itibaren hem fen, hem de sosyal bilimler eğitimi”nin başladığını söylemek mümkündür (Sönmez, 2010: 5). Milli Eğitim Müfredatında Sosyal Bilgiler Dersi (MEB, 2018):

“Sosyal Bilgiler öğrenme alanlarında; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ile insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konuları bütünleştirilmiş olarak ele alınmaktadır. Konular tarih, coğrafya, insan hakları ve vatandaşlık diye ayrı ayrı değil, disiplinler arası yaklaşımla işlenmelidir” şeklinde tanımlanmıştır.

Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere çevreleri konusunda genel bilgi ve farkındalıklarını arttırabilmek için de faydalıdır. Çevrelerini tanımak ve çevreleriyle ilgilenmek, çocukların hayatlarında uygulayabilecekleri temel öğrenmeleri kapsamaktadır. Sosyal bilgiler dersi çocukların çevre ve dünya bilinci, eleştirel düşünme yeteneğiyle sosyal anlayış geliştirmeleri ve daha iyi vatandaş olmalarına yardımcı olmaktadır. Dünya ve çevre bilinciyle öğrencilerin çevreleriyle insan ve doğal ortamlarının arasında mevcut ilişkiyi bütüncül olarak anlamlarına yardım etmektedir (Demir, 2019: 13).

Sosyal bilgiler ders kitaplarında davranışçı anlayışa göre doğrudan bilgi veren, tanımlayan, sınıflandırmaları kurgulayabilen, değerleri biçimlendiren didaktik ve uzun öbeklerin yerine kişisel anlam inşa etmelerine ortam hazırlayan metinlere yer verilmektedir. Bu kapsamda öğrencinin bilgiyi yapılandırması hedeflenmiştir (Tangülü ve Topkaya, 2020).

Sosyal Bilgiler programının öğrenme alanlarının içeriğini somutlaştıran kazanımların yapısı, yapılandırmacı eğitim anlayışının esasını yansıtmaktadır. Her bir kazanımın

beceri, bilgi ve değer içermesine çalışılmıştır. Davranışçı yaklaşımda bilgi-beceri-değer ayrı kategoriler halinde ele alınmakta iken yapısalcı yaklaşım, bunların her birinin anlamlı bir bütün içine yerleştirmeyi temel almıştır. Programın değerlendirme boyutu ise klasik ölçme-değerlendirme yöntemlerini de içermesinin yanı sıra ağırlıklı olarak süreç değerlendirme anlayışı ile inşa edilmiştir. Sosyal Bilgiler programında değerlendirme öğrencilerin neyi bilmediklerinden çok neyi bildikleri ile ilgilenen bir süreçtir. Bu doğrultuda programda alışlagelmiş ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin yanı sıra gösteri, anekdotlar, görüşme, gözlem, sözlü sunum, projeler, araştırma kâğıtları, öz değerlendirme, öğrenci ürün dosyası, performans değerlendirme, dereceleme ölçekleri ve tutum ölçekleri gibi yöntemler de örneklendirilerek sunulmuştur (Safran, 2004).

2.1.7. Fetih ve Gaza Olgularına Kavramsal Açıdan Bakış

2.1.7.1. Fetih. Fetih; Almanca'da Eroberung, Fransızca'da "Conquete" ve İngilizce'de Conquest kavramlarıyla bir ülke veya şehri savaşarak almak anlamına gelmektedir (Hançerlioğlu 1996; TDK, 2019). Arapça'da ise "yol gösterme, açma, hüküm verme, zafere ve galibiyete ulaştırma" anlamlarına gelen fetih kavramı, İslam'da meşru olarak görülen savaşlarla ilgili cihat kelimesine benzeyen, Müslümanların gayrimüslimlerden aldıkları toprak kazançlarının tarihte ve bilinen diğer sömürü ve istila savaşlarından ayırmak amacıyla kullanılmaktadır (Arslan, 1996).

Fetih kavramı olarak açma, açılma, küşad, bir şehri, memleketi veya mevkiyi savaş ile düşmanın elinden alma, zapt etme, ele geçirme ve bilhassa İslam ordularının bir yeri zaptederek İslam topraklarına katmaları, başlamak, şuru, ibtida, zafer, galibiyet, nusret, bed etme, teshir etme, istila etme, galebe, istila, fevz, bir ülkeyi İslamiyet'e açma, kapalılığın giderilmesi, ihtilafı halletmek gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlar, fetih kavramının genel olarak Arap dilinde kullanılan anlamlarıyla Türk dilinde de ifade ettiği anlamların örtüştüğünü göstermekle beraber Türk dilinde kullanımında maddi tarafları ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Şen, 2014).

Kelime olarak daha çok ve öncelikli olarak, aklı ve kalbi, İslam gerçeğine açılması, ikinci olarak İslam mesajının önünde bulunan engellerin kaldırılması, insanların

aklına ve kalbine ulaşmayı mümkün hale getirecek ortamın hazırlanması olarak ifade edilmektedir. Fetih kavramının bu yorumlaması, Hz. Peygamber'in hadisleri ve Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde açıkça görülmektedir. Medine'nin savaşırsız bir şekilde fethi ve İslam'a kazandırılması konusunda Hz. Peygamber; "Ülkeler ve şehirler zorla alınır, Medine ise Kur'an'la fethedilmiştir" demiştir (Fayda, 1995).

Silah gücü ile bir yerin ele geçirilmesi esasının olduğu fetihlerde genelde sömürü amacının da güdüldüğünü belirtmek gerekir. Arapça'da ise yol göstermek, hüküm vermek ve zafere ulaşmak" anlamlarında kullanılan fetih, kavramsal anlamda İslam'da meşru olan savaşlarla ilgili cihat kelimesine benzer biçimde Müslümanların gayrimüslimlerden aldıkları toprak kazanımlarını diğer savaşlardan ayırmak için kullanılmıştır. Fetih olgusunun, kaynağı Müslümanların geçmişte ve gelecekteki manevi ve maddi zaferlerini anlatan Fetih suresinden ülke, alan veya şehri "i'lâ-yi kelimetullah" için İslamiyet'e açma ve İslam devleti idaresine alma durumudur. İslam sancağının altında Hz. Peygamber'le sahabeler tarafından yapılan savaş ve seferler için kaynaklarda bu kavrama çokca yer verilmiştir (Fayda, 1995).

İslamiyet'le beraber ortaya çıktığı görülen fetih olgusu Müslümanların, dinlerini yaymak için gerçekleştirecekleri siyasi ve askeri faaliyetlere nitelik kazandıran bir kavram olmuştur. Cihat anlayışıyla, Müslümanlar tarafından alınan yeni topraklar, İslamiyet'le şereflenmiş olmaları nedeniyle işgal edilmiş olarak görülmez, fethedilen yerler şeklinde görülmektedir (Demirtaş, 2013).

İslam fetihlerindeki en temel özellik kalıcı ve devamlı olmasıdır. Hristiyan barbarlığı ve taassupla Haçlı zihniyetiyle Balkan ve Rumeli Müslümanlarının yerlerinden atılmaları söz konusu olmuştur. Bununla birlikte tarihte fetihler sonucunda ele geçirilen ve İslam'a açıldığı görülen yerlerde hala Müslüman devlet ve milletlerin yaşadıkları görülmektedir. Bu durum İslam fetihlerinin kalıcılığına ve aynı zamanda çok köklü ve tesirli olduğuna bir göstergedir (Fayda, 1995).

Müslüman olan Osmanlıların, Hristiyan Bizans İmparatorluğunun karşısında açmış olduğu savaş, dini mahiyetli savaş olarak yukarıdaki açıklamalara en net örnektir. Osmanlılar, cihad düşüncesiyle hareket ettiklerinden İslam dünyasından destek almışlardır. İslamiyet'tin öncesinde Türklerde 'Alp' olarak ifade edilen kahraman ve yiğit savaşçılar, İslamiyet'teki cihad fikriyle sentez oluşturmuşlar. Bu anlamda Gazi Alpler veya Alp Erenler ismini almışlardır. Bunlar, "vatan ve din" uğruna gayrı

müslimler ile cihad etmektedirler. Bunun sonucunda, ganimet ve toprak elde etmişlerdir (Kapanşahin, 2007).

Osmanlı iskan ve fetih politikasının; ekonomik, dini ve sosyal sebeplere dayandığı görülmektedir. Bu üç sebep içinde dini faktörlerin rolünün daha çok olduğu, toplumu dini bir bağ ile birleştiren ve toplumda güçlü özellik taşıdığı görülmektedir (Arslan, 2002).

Osmanlı fetih siyasetinin nedenleri birbirlerinden bağımsız değildir. Siyasi ve dini nedenlerin bir sentez oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber fethedilen yerlerin durumu da, fetihlerin gerçekleşmesi bakımından önemlidir (Tansu, 1995). Osmanlıların, Avrupa'da önceden İslam ile bağlantı kurulmayan farklı adet, yasa, gelenek ve Hristiyan dünya bakışı kapsamında örgütlenen bir toplumla karşı karşıya geldikleri görülmektedir. Osmanlı bir yandan tımar sistemi ve kadılık gibi önemli kuruluşları devreye sokarken, diğer yandan, bütün kurum ve yerel gelenekleri tamamen ortadan kaldırmanın başarısızlıkla sonuçlanacağı ve bunların yalnızca etkilerinin sınırlandırılmasının daha akıllıca olacağını düşünmüştür (David, 2002).

Bütün bu kullanımlardan da görüldüğü gibi fetih kavramı isim olarak, taşıdığı anlamlar açısından muhtelif şekillerde kullanılmaktadır. Bu durum en yaygın ve bilinen bir kavram olduğunu göstermektedir. Bunun yanında kapsamının da genişliğine işaret etmektedir (Şen, 2014).

Burada savaş kavramına da kısaca değinmek gerekir. Öyle ki insanların yaratılışından bu yana var olan bir olgu olmuştur (Göksu, 2003). Tarih boyunca yaşanan tüm manevi veya maddi gelişmeler, ahlaki ve bilimsel ilerlemeler, insanların arasında devam eden savaşları yok etmeyi başaramamışlardır. Hatta teknolojik ve fikri olarak kuvvetlenmesi, yayılma alanıyla yıkım gücünün artmasına neden olmuştur. Bu durumun altını çizen bazı yazarların, insanlık tarihini “savaşlar tarihi” şeklinde nitelendirdikleri ve tarih boyunca birçok asker, düşünür ve devlet adamının, savaşın ne olduğu, tarihi seyir içindeki yeri, ekonomik ve toplumsal döngü üzerindeki etkileri ve savaş sanatı gibi konularda muhtelif eserler yayınlamışlardır (Keegan, 1995).

2.1.7.2. Cihat. Arapça’da gayret ve güç sarfetme, bir işi başarabilmek için elinden gelen tüm imkanları kullanmak anlamına gelen “cehd” kökünden türediği görülen cihad kavramı, İslami kaynaklarda “dini emirleri öğrenerek ona göre yaşama ve başkalarına öğretme, iyiliği emredip kötülükten men etmeye çalışma, İslam’ı tebliğ etme, nefse ve dış düşmanların karşısında mücadele verme” olarak kullanılmaktadır. Cihat terim olarak, daha ziyade Müslüman olmayanlar ile savaş anlamında kullanıldığı görülürken, tasavvufta, nefsi emmareyi yenme çabası şeklinde kullanılmaktadır (Tekin, 1993).

Kur’ân-ı Kerim’de isim şeklinde dört yerde geçtiği görülen cihad kavramının, muhtelif fiil olarak bir çok yerde zikredildiği görülmektedir. Cihad eden kişi anlamına gelen mücahid iki ayette geçmektedir. Cihad kavramı bu yerlerin bazılarında doğrudan savaş anlamında kullanılırken, bazılarında da Allah’ın (c.c.) rızasına uygun yaşama çabası anlamında kullanılmıştır. Cihad, çeşitleri ve Müslümanların içerisinde yaşadığı koşullara göre farklı hükümler alabilmektedir (Şen, 2014).

Cihad, bir araya getirilen manevi ve maddi tüm kuvvetleri, yüksek gayeye erebilmek için, iyi niyetle Allah yolunda kullanmak demektir. Cihad metodunun tespit edilmesi için, o an etkin olan şartlar tayin edilmekte, bu şartlarda en etkin ve uygun metoda karar verilmektedir. Başka bir deyişle, İslam ümmeti cihad ilkesi ve gereklerinin yerine getirilmesiyle sorumluyken, bu ilkenin metodunu ayırt etmekse strateji meselesi olarak görülmektedir. İslam ümmetinin hedefleri despotizmi ve zulmü ortadan kaldırma, insan hayatını koruma, Müslümanların hakimiyetini muhafaza etme ve İslam hukukunu onaylamaktır. Bu ilke Müslümanların bu hedefleri onaylamalarını ve elde etmelerini mecbur kılmaktadır (Safi, 1995).

Hız. Peygamber, Mekke Döneminde on üç yıl süresince İslam dinini en yakınlarından başlayarak tüm Mekke halkına tanıtmıştır. Bu sürede silahlı mücadeleye izin verilmemiştir. Mekke’de durumun ağırlaşması, Müslümanların burada yaşamalarının imkansız hale gelmesi söz konusu olunca; Hız. Peygamber ve beraberindeki tüm Müslümanlar Medine’ye hicret etmişlerdir. Bütün sermayelerini de orada bırakıp gitmelerinin karşısında Mekkeli müşrikler onları rahat bırakılmamışlardır. Medinelilere düşmanlarını atmaları veya orada imha etmeleri konusunda çağrı yapmışlardır. Medinelilerin istenileni yapmamaları durumundaysa bunun kötü

sonuçları olacağıyla ilgili tehdit etmişlerdir. Bu tehlikelerin karşısında Allah, Medine'ye hicretten kısa süre sonra Hacc Suresi'ndeki 39. Ayetle silahlı mücadeleye izin vermiştir. Bu ayette: “Haksızlığa uğratarak kendilerine savaş açılan kimselere (savaşmaları için) izin verilmiştir. Allah onlara yardım etmeye kadirdir” denmektedir. Bu ayetin gelmesiyle beraber Müslümanların silahlı mücadeleye başladıkları görülmektedir (Cide, 2013).

Savaşın amacının adaleti temin ve kabul ettirilmesi, zulmün yok edilmesi ve despotizmi ortadan kaldırılmasıdır. İslam'ın yayılması ve İslami hukuk ve kuralların uygulandığı bölgelerin genişlemesi Müslüman ümmetin vazifesidir. Bunun yanında İslam devletinin de en büyük hedefi olarak belirlenmiştir. İslam devletinin zorunlu bir şekilde yapmış olduğu savaşları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. Zulmün karşısında savaşmak,
2. Müslümanların can ve mallarının korunması için savaşmak,
3. Yabancıların saldırılarının karşısında savaşmak,
4. Hukuk getirmek ve uygulamak için savaşmak (Kapanşahin, 2007).

İslamiyet'te barış, savaşın yokluğunda değil, despotizmin ve zulmün olmaması demektir. Gerçek barış, adaletin sağlanması halinde elde edilebilecektir. Cihad anlayışına bu şekilde bakıldığında fetihle aynı amacı gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Kısaca fetih ve cihad genel olarak yeryüzünde küfrün tesirini giderme, selameti ve sulhü sağlama, denge ve düzeni gerçekleştirebilmek için Müslümanlarca yapılan toplumsal ve bireysel faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır. Ancak tarihsel olarak Müslüman devletlerin gayri müslim ülkeler ile yapmış olduğu savaşlarda her birinin ayrı ayrı değerlendirilmesi mümkündür. Siyasi, tarihi ve dini bazı nedenler olmakla beraber, İslâm'ı tebliğ için yapılan fetih hareketlerinin de o ülkelerdeki insanların zorla İslâm'a girmeleri amacından ziyade ferdi planda tebliğ imkanının olmadığı veya sınırlı olduğu ülkeleri herkesin istediği inancı serbestçe seçebileceği şekilde tebliğe açma gayesiyle yapıldığını belirtmek gerekir. Nitekim İslâm'a göre meşru görülen savaşlar için cihad kavramını kullanıldığı gibi bu hareketleri sömürü ve istila savaşlarından ayrılması için özellikle fetih tabiri kullanılmıştır. Kısaca cihad bir anlamda savaşın kendini ifade ederken fetih, bu

savaşın istila, sömürü, zulüm ve zorbalık gibi amaçlar taşınmadığını ortaya koymuş bir anlamda onun niteliğini belirtmiştir (Şen, 2014).

2.1.7.3. Gaza/Gazve. Gazve kavramı ve onun çoğulu olan megaz kelimesi, Hz. Peygamber döneminde yapılan tüm savaşlar için kullanılmaktadır (Jones, 2001). Gazve kavramı, düşmana kast eyleme, küffarla ceng edip, kıtal eyleme anlamlarında kullanılırken, gaza; din için olunan harp ve kazanılan galibiyet, din düşmanlarına galip gelmek olarak gazve kelimesiyle eş anlamlı kullanılır. Gazi; gaza eden, düşmanın karşısında harb etmek için giden, memleketi fetih ile İslam anlayışında asker, hükümdar, kumandan, mücahid ve fatih anlamlarına gelmektedir (Sami, 19996).

Gaza, Araplar'da din mücahitlerine verilen ve şerefli bir lakap olarak kabul edilen Anadolu'da Danişmendliler'den itibaren kurulan tüm devletlerin ve kurucu hükümdarların başlıca unvanı olmuştur. Gaza ve cihat kavramlarının aynı anlamlara gelmesinin karşısında Anadolu'da gaza ve gazi kavramlarının daha popüler hale gelmesi ve bir müesseseye verilen isim olması Araplar'dan miras alınan gaziliğin Küçük Asya'da evrim geçirmesiyle ifade edilmektedir (Döğüş, 2018).

İslam'ın ilk dönemlerinde Müslümanlara uygulanan eziyetlerin karşısında, düşmanlara karşı güç kullanmadıkları görülmektedir. Cihad izni gelinceye kadar bu yöneme başvurmayan Hz. Peygamber, bu izinle beraber seriyye ve gazve aracılığıyla insanları davete başlamıştır. Hz. Peygamber'in vefatının ardından Hz. Ebubekir'in halifeliği ile başlayan Raşid Halifeler dönemindeyse bu faaliyet bir fetih hareketi şekline dönüşmüştür. Böylece Müslümanlar, yalnızca “fi Sebilillah ve İlây-ı Kelimetullah” amacıyla ulaşabildikleri her yerde geniş fetih hareketlerine başlamışlardır (Yüksel, 1996).

Tarihi süreç içinde fetih hareketleri tüm Müslüman devletler tarafından devam ettirilmiştir. 13. yüzyılda bir tarafta haçlılara diğer tarafta Moğolların karşısında bir ölüm kalım savaşı verdiği görülen İslam memleketlerinde gaza ruhu toplumları ayaklandırmaktaydı. Bu gaza heyecanının Memluk sultanlığı ve Anadolu'da Türkmenler arasında doruğa çıkması söz konusudur. Gazi beyliklerin birinde yazıldığı görülen, Risaletü'l-İslam isimli eserde gaza; İslam'ın emrettiği bir görev, kesin kurallara bağlanan bir faaliyet alanı olarak ele alınmıştır. Genel anlamda gazi,

ahiret için sevap kazanmak için savaşan Müslüman olarak tanımlanmaktadır. Burada gazanın dini ve İslami niteliği üzerinde durulmaktadır. Gazi için savaşta bulunan ganimet dini mükafatlar olarak görülmektedir (İnalcık, 2002).

Orta Çağ'dan bu yana gaza konsepti, Anadolu Türk toplumlarında o kadar önemliydi ki bu durum sanat ve ticaret gibi bazı alanlarda geri kalmasına neden olmuştur. Bunun nedeni de her şeyin önüne gazalara iştirak etmeyi, düşman iline saldırmayı koymalarıdır. Böylelikle hem sevap kazanmışlar hem de servet, ganimet ve prestij kazanmaktaydılar. Meşrutiyet ve Tanzimat gibi hürriyet dönemlerinde bile bu anlayışın değişmediği görülmüştür. Eski Türklerde alpler, İslami dönemlerde gaziler üst kimlik sayılmaktaydı. Örneğin Osmanlı zamanında merkezîyetçi politikaların sonucunda bu üstün konumlarının kaybedilme endişesi karşısında gazilerin, devlete muhalefet etmekten çekinmedikleri görülmüştür (Döğüş, 2018).

Özellikle Osmanlılarda din uğruna yapılan savaşları ifade eden ve bir fetih ideolojisine geldiği görülen gazanın, Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıktığı XIII. yüzyıl sonlarıyla XIV. yüzyılın başlarında Anadolu uç boylarındaki çatışmalarda, Türkmen beylikleriyle derviş topluluklarının arasında motivasyon ve meşruiyet faktörü olarak kullanıldığı görülmüştür. İslamiyet'in yayılması, Müslümanların yönetimindeki toprakları ve nüfuz alanlarının genişletilmesi gibi gayretlerle akınlara katılmak ve cenk etmek anlamında kullanıldığı görülmektedir (Kafadar 1996).

13. yüzyıldan sonra gaza faaliyetlerinin Anadolu sınır bölgelerinde gerçekleştiği dönemde cihat ile gaza bir tutulmuştur. Osman Gazi'nin arkadaşları olan Konur Alp, Abdurrahman Gazi ve Saltuk Alp, Gazi Mihal birlikte gaza yapmışlardır. Ele geçirilen ganimetler, fetih ve gaza için önemli teşvik aracı olmuştur. Anadolu'daki gaza siyaseti, alperen geleneğinin devamı ve İslami fetih kavramının da doğal bir sonucu olarak kabul edilebilir (Döğüş, 2018).

Osmanlı Devleti, Küçük Asya'da bulunan Selçuklu Sultanlığı ile Bizans İmparatorluğu'nun arasındaki sınır boyunda kendini gazaya yani Kutsal Savaşa adanmış olan küçük bir uç beyliği olarak ortaya çıkmıştır. Başlarda bu gazi uç beyliği karakterinin, devletin 600 senelik tarihi varlığının bazı yönlerini; gütmüş olduğu dinamik fetih politikasını, temel askeri yapısını, çok çeşitli kültürel, dinsel ve etnik unsurlarını bağrında toplayan bir devlet görüntüsünde askeri sınıfın egemenliğini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu farklı unsurlardan doğan toplum, daha önceki İslam

devletlerinin geleneğini izlese de en özgün çizgilerin bazılarının doğrudan doğruya Osmanlıların kendi eseri olduğu görülmektedir (İnalcık, 2000).

2.1.7.4. Türk kültüründe gaza ve fetih anlayışı. Kurmuş oldukları büyük imparatorluklarla savaşçı özellikleriyle bilinen ve tanınan Türk milletinin fetih ve savaş olgularına özel bir anlam yüklemek isabetli olacaktır. İslamiyet'in öncesinde cihan hakimiyeti, İslamiyet'in ardından da İslam'ı yeryüzüne hakim kılma (İslam'a hizmet etme) anlayışı kapsamında, Türklerde fetih ve savaş olgularının merkezi bir yeri vardır. Türkler askeri kültür ve harp sanatı bakımından dünya tarihinde öncü milletlerin başında yer almaktadır. Tarihsel açıdan elde ettikleri askeri ve siyasi başarılar da bunun en büyük kanıtıdır. Türklerin askerlik sanatında usta olmaları, savaş taktikleri, kullandıkları silahlar ve silahşor olmalarını anlatan birçok yabancı kaynağın da bu iddiayı desteklediğini belirtmek gerekir (Göksu, 2018).

Türk düşünce ve kültür tarihinin önemli kaynaklarından olan Kutadgu Bilig'in, *"kişileri her iki dünyada da 'kut'a/saadete erıştirmeye yarayan bilgi"*leri anlatan bir eser olduğu görülmektedir. Dolayısıyla mahiyet olarak savaş ve savaş sanatına ilişkin eserlerin bir çoğundan farklı olduğu görülmektedir. Ancak bu eserde işlerin, insanlar için en değerli hazine olan anlayış ve bilgilerle düzeltilememesi halinde savaşın kaçınılmaz olduğu da belirtilerek ordu ve asker celbi, konak yeri ve sefer güzergahının tespit edilmesi, muharebe biçimleri, harp dönemlerinde orduların tanzimi ve düşman ordusunun mağlup edilmesi için başvurulacak yöntemlere de temas edildiğini belirtmek gerekir. O halde Türk devlet ve toplum yaşamının birçok cephesini aydınlattığı görülen Kutadgu Bilig'in, Türk savaş sanatı konusunda da önemli bilgiler içerdiğini vurgulamak gerekir (Göksu, 2006).

Türk milleti, tarih sahnesine çıktığı yerlerin coğrafi şartları ile Çin'in ezici üstünlüğü bir taraftan onları göçe zorlarken diğer taraftan kanlı mücadeleleri yaşamak durumunda kalmıştır. Türklerin, atı diğer milletlerin öncesinde yaşamlarına katmaları, girmiş oldukları mücadelelerde başarılı olmalarına yardımcı olurken, bu başarıları kendilerine olan güvenlerini de artırmıştır. Göçebeliliğin güçlüklerine katlanmak, bozkırdaki sert iklim, her daim düzenli ve savaşa hazır olma mecburiyeti gibi faktörlerin de Türklerin sağlam yapıda bir millet olmasını sağlamıştır. Türklerin atla elde etmiş oldukları sürat, henüz tarihin ilk dönemlerinde *"güneşin doğduğu*

yerden battığı yere kadar” ülkelere hakim olma duygusuna sebep olmuştur. Hakanları, Gök Tanrı tarafından tüm insanlığın üzerinde oturtulduğu inancının olması sebebiyle dinleri de cihan hakimiyeti anlayışına uygun olmuştur (Niyazi, 2007).

Türklerin İslam dini ve medeniyetine girmesi, onları hem maddi hem de manevi bir yükselişe eriştirmiştir. Kendi cihan hakimiyeti anlayışları ve dünyada düzeni sağlama davalarını da sürdürmelerine imkan sunmuştur (Turan, 2000). İslamiyet’in emrettiği cihat düşüncesiyle Türklerin sahip olduğu hakimiyet ve savaşçılık anlayışı arasında görülen benzerlikler onların bu dine girmelerine teşvik edici önemli unsurlardır. İslamiyet Türklere cihadın faziletleri ve ahirette sağlayacağı kazanımları bildirmekteyken, onlar bu yeni dinde kendi ideallerini bulmuşlardır. Şamanilikte öldürülen düşman kadar öteki dünyada da bir mükafatın vaat edilmesi bunlara örnek olarak verilmektedir (Turan, 2010). Türkler İslamiyet’i benimsemelerinin ardından kendi ülkeleri olan cihan hakimiyeti düşüncesini canlı tutmaya devam etmişlerdir. Bu durumda İslamiyet’in cihat anlayışıyla Türklerin cihan hakimiyeti felsefesinin uygun olmasının da rolü büyüktür (Niyazi, 2007).

Türk milleti için merkezi bir konumda olduğu görülen fetih ve savaş olgularının görünürde çok farklı nedenlere (siyasi, askeri, ekonomik ve jeopolitik gibi) dayanmakla beraber, cihan hakimiyeti, İslamiyet’e hizmet (İslam’ı yeryüzüne hakim kılma) ve bağımsızlık olarak üç temel anlayışın üzerinde şekillendiği görülmektedir. Büyük Hun, Göktürk ve Timur İmparatorlukları cihan hakimiyeti; Büyük Selçuklu Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu hem İslam’a hizmet hem de cihan hakimiyeti; ilk Türk devletlerinden başlayarak (II. Göktürk Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti bunun en belirgin örnekleridir) Türk devletlerinin tamamıysa bağımsızlık anlayışını benimseyen; Türk milletinin dünya üzerindeki eserlerindendir.

Türk devlet ve toplumunda savaş ve askerlik mefhumlarının birincil derecede önemli olduğunu belirten araştırmacıların, Türkler için “doğuştan asker” veya “savaştan doğan ve fetih için örgütlenen bir topluluk” olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Türk düşüncesinin mitolojik temelleri olan destanlarda ve ilk dönemlere ait yazılı metinler kendilerini “cihan fatihi” sıfatıyla özdeşleştiren Türklerin ilk dönemlerden itibaren gelişmiş askeri bir kültürü olduğunu göstermektedir. Savaşçı ruh, hem kişisel

hem de toplumsal faaliyetlerin özünü oluşturmakta ve bütün bir hayatı şekillendirmektedir (Göksu, 2018).

Emevi Devleti'nin yıkılmasının ardından Kufe'deki Abdullah es-Saffah'ın halifeliğini ilan etmesi ile 750'de Abbasi Devleti kurulmuştur. Abbasi Devleti, ilk halifeleri döneminde İslam ordularıyla Müslüman Türk boyları Anadolu'nun doğusunun fethi için gitmişlerdir. Abbasi Devleti'nin 762'de merkezi Bağdat'a taşınmasından sonra Anadolu'yu Marmara Ege ve Karadeniz'e açmak istemişlerdir. Her sene yapılan yazlık ve kışlık gazalar akın mahiyetini geçememiştir. İstanbul kuşatmalarının da bir sonuca ulaşamadığı görülmüştür. Anadolu'nun batısı Bizans'ta kalmıştır. Bununla birlikte Abbasi Devleti zamanında Anadolu'daki gazalara daha fazla önem verildiği görülmektedir (Şeker, 1991).

İslam orduları ve Müslüman Türk boylarının Fırat ve Toroslar'ın doğusunda bulunan toprakların fetihlerine katıldıkları bilinmektedir. Bunlar özellikle de Talas Savaşı'nın ardından Müslüman Araplar'ın arasında sıkıştırılan ve yumuşayan ilişkiler neticesinde Türkler, Abbasi ordusuyla birlikte Anadolu'daki fetih hareketlerine katılmışlardır. Amorium'a kadar da ilerledikleri görülmüştür. Ancak mevsimsel olarak yapılan yazlık ve kışlık gazaların, akından öte geçemediği görülmüştür. Abbasiler, hadiste tavsiye edildiğinden başta İstanbul gelmek üzere Anadolu'nun fethini önemsemişlerdir (Ata, 2016).

XII. ve XIII. asırlarda Anadolu'daki tüm inançların geniş hürriyet dahilinde kullanıldığı fikri büyük ölçüde kabul görmüştür. Bu görüşün, Anadolu Hristiyanlarının, Selçuklu Türklerini kurtarıcı sıfatıyla karşılamalarına neden olduğu görülmektedir. Bu Hristiyanlardan bazılarının, Bizans kilisesinin yoğun baskılarından dolayı onlardan tiksindiklerini kayıtlara geçmiştir. Hatta 1270'lerde Anadolu'daki halklardan bazılarının, Türkleri kasabalarının fethi için davet ettikleri bilinmektedir. Hatta bunlardan bazıları Bizans kilisesi baskılarından kurtulabilmek için Selçuklu sınırları içerisindeki şehirlere göç etmeyi düşünmüşlerdir (Ata, 2016).

Boy beylerinin idaresinde Anadolu'ya girdiği görülen Türkler Kayseri, Sivas ve Konya'ya kadar ilerlemişlerdir. Birçok bölge şehir ve kasabaları işgal etmişlerdir. Ancak bu fetihler henüz kati bir mahiyette değildi. Ayrıca Selçuklu-Bizans hudutlarında hususi ve esaslı hukuki bir değişiklik de söz konusu görülüyordu. Bu nedenle Bizans topraklarındaki Anadolu'da Türkler henüz mahalli ve muvakkat

adacıklar olarak bulunuyorlardı ve seyyar koloni teşkil ediyorlardı. Selçuklu Devleti'nde Tuğrul beyin ölümünün ardından Sultanın çocuğu olmadığı için kardeşi olan Çağrı Beyin oğlu Alp Arslan 1064 yılında Selçuklu Sultanı olmuştur. Alp Arslan, Tuğrul bey'in yapmış olduğu Anadolu akınlarına devam etme kararı almış ve bu doğrultuda 1064'de Anadolu'ya fetih hareketlerinin sürdürülmesi konusunda Selçuklu komutanlarına görev vermiştir (Abu'l Farac, 1999).

Selçuklu Sultanı Alp Arslan ile Bizans İmparatoru Romanos Diogenes arasında 1071 yılında Malazgirt ovasında yapılan savaşta Bizans ordusu hezimete uğramıştır. Böylece Anadolu'nun kapısı Türklere açılmıştır. Sultan Alp Arslan, Anadolu'nun fetih emrini vermesinin ardından Türkistan seferine çıkmıştır. Türkmenler karşılarında Bizans ordusu kalmadığından kitleler ve ordular halinde Anadolu'nun fetih ve iskanına başlamışlardır. Selçuklular, Türkmen topluluklarının Anadolu'da yayılması konusunda etkili olmuşlardır. Bu aile üyelerinden gelen Kutalmış oğlu Süleyman Şah, 1075'de İznik'te Anadolu fetihlerinin merkezi olan Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur (Bahadır, 2011).

Büyük Selçuklu Devleti hakimiyetindeki Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile Selçuklu Devleti Türkmen göçbelerine yurt bulma ve onların geçimini sağlamakla kendisini görevli görmüştür. Alp Arslan (1063-1072) ile Melikşah (1072-1092) Türkmenleri Anadolu'ya sevk etmişler ve onlara yurt, geçim sağlamışlardır. Bunun yanı sıra Bizans'ın karşısında da kendi güçlerini arttırmışlardır. Bu politikanın sonucunda Anadolu'nun feth edilmesi ve Türkleşmesi gerçekleşmiştir (Mihail, 1944).

Uzun yıllar devam eden harpler nedeniyle nüfusu azaldığı görülen Anadolu'ya Selçuklu fetihleriyle beraber kalabalık Türkmen grupları gelmiştir. Bu göçbeler açılan topraklara yerleştirilerek, başta Doğu ve İç Anadolu olmak üzere kısa sürede Bizans Küçük Asyasını hakimiyetleri altına almışlardır. Selçuklulardan gelen maddi-manevi kuvvetlerin sayesinde burada Türk - İslam medeniyeti hızlı bir şekilde filizlenmiştir. Sanat abideleri de medeni ve iktisadi yükselişin şahidi olarak bugüne kadar yaşamıştır. VII. yüzyılda İslam ordularının Anadolu'ya girmesi ile başlayan sonraları Türklerin sürdürdüğü Anadolu'da Türkmen yayılmasıyla Anadolu toprakları Türk vatanı ile İslam diyarına dönüşmüştür. Selçuklu ve Osmanlı Devletleri, hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı tamamen İslam ve Türk ordularının

Anadolu'ya girmesi ile başlayan Müslüman Arap ve Türklerin göçleri ile ilgilidir (Bahadır, 2011).

Selçukluların Kafkasya seferleriyle bölgenin Türkler tarafından feth edilmesi, Türklerin batıya yürüyüşlerinin en büyük hareket noktası olması açısından önemlidir. Fetih ve gaza niyeti ile Bizans'ın karşısında Aşağı Türkistan bölgesinden kitleler olarak Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgesine geldiği görülen bu Türkmenlerin neredeyse hepsinin Müslüman oldukları kayıtlara geçmiştir. Hatta Doğu Anadolu bölgesinde Ermeni ve Bizanslıların karşısında büyük mücadele veren ve gaza yaptığı görülen devletin askerleri arasında sayıları 20.000 civarında Türkmen vardı. Selçuklu Devleti kurulup, fetih politikası gereğince bölgeye gelmeden önce kuzeyden gelen gayr-i müslim Türklerin çıkarmış oldukları huzursuzluk ve anarşi ortamının yanı sıra bölgede hakimiyetleri devam eden yerel feodal beylikler de kendi aralarındaki mücadeleler neticesinde bölgedeki asayiş ve huzuru bozmuşlardır (Bedirhan, 2014).

Devletin kurulması ve Tuğrul Bey'in Nişaburda tahta geçmesinin hemen ardından, ilk iş batı fetihlerini teşkilatlandırması olmuştur. Bu fetihleri kendi uhdesine almaları devletin batı yönüne döndüğünü net olarak göstermekteydi. Tuğrul Bey'in kısa bir sürenin ardından devlet payitahtını Doğu İran'da bulunan Nişabur'dan Batı İran'a nakletmesi ile Rey şehrini payitaht yapması Tuğrul Bey'in batıya yönelik siyasetin bir sonucu olarak görülmektedir. Türkler'in Kafkasları fethi Türk, İslam ve Dünya tarihi bakımından önemli olmakla birlikte, bugüne dek Kafkaslarla ilgili yapılan araştırmalarda bu durumun gerçek amilleri üzerinde durulmadığı görülmektedir. Bilindiği gibi, fetih politikalarında tüm milletler için geçerli olduğu görülen umumi nedenler (toprak elde etmek, sınırları genişletmek, hakimiyet kazanmak veya bir felfesi düşünce ve inanç gibi) bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bazı hususi şartların da olduğunu belirtmek gerekir. Selçuklular, Kafkasları feth ederken, Selçuklu için büyük sorun olan Türkmenlere yurt bulma meselesini ve Bizans topraklarının fethi, küçük siyasi teşekküllere bölünen İslam dünyasının birleştirilmesi ekonomik koşulların Selçuklular lehine çevrilmesini ve cihan hakimiyeti ülküsü gibi durumları düşünmüşlerdir (Bedirhan, 2014).

Selçuklu Türklerinin, Kafkasya'yı fetih politikasını nüfus hareketi şeklinde değerlendiren Cahen şu ifadeleri kullanmıştır (Bedirhan, 2014: 28);

“Kafkaslara ve Batı Asya'ya XI. yüzyıldaki Türk nüfuzu, Hazar Denizinin güney ve kuzeyinden henüz çok az iskan edilmiş, bozkırlara yönelik geniş bir göç hareketinin sonuçlarından biridir. Bizzat bu hareket, daha öncekilerde olduğu gibi, Orta Asya'daki diğer nüfus hareketleriyle ilgilidir. Türkmenlerin büyük bir bölümü Hemedan ile Azerbaycan arasında toplu olarak bulunuyordu. Yakuti'nin de dediği gibi yeni topluluklar belli amaç için doğudan gelmeye devam ediyorlardı. Hepsinin gayesi, Ermenistan'dan ganimet toplamaktı. Zaten Ermenistan'daki iç karışıklıklar, çok daha önceden Türklerin yolunu açmış ve Türklerin bölgeye gelip yerleşmesinde önemli rol oynamıştır” (1059 - 1061).

Kafkaslar Selçuklu Türkmenleri için yalnızca muhaceret ve istila için seçilen bir bölge değildir. Bunun yanında İslam'ın Hristiyanlar ile karşı karşıya geldiği bir bölgeydi. Sultan ve atabeylere özel güçler gerekmekteydi. Çünkü onların fetih bölgeleri ve uçlarında Bizans İmparatorluğu, Haçlı devletleri, Ermeni ve Gürcü feodal beyliklerinden gelen askeri güçlerle karşı karşıya gelmişlerdir. Selçuklu Devleti'nin uç bölgelerinde ve özellikle Kafkaslarda siyasi anlamda bir fetihle askeri feodalite oluşturma yanı sıra bölgenin İslamlaşması ve Türkleşmesine de hizmet ettiği ve politikalarını bu şekilde geliştirdikleri bilinmektedir. Selçuklular zamanında Türkmenler Ön Asya'ya nispeten de büyük kitleler halinde gelmişlerdir. Bu bölgelerde onlar Güney Kafkasya'yla Derbent ile civarında toplanmışlardır. Çünkü buralarda bulunan uçlarda görevli gönüllü Türkmen birliklerinin asayişini temin ettiği bilinmektedir. Bunun sonucunda Selçuklu Devleti sınırları içerisinde kalan Kafkaslarda XI. ve XII. yüzyılda İslamlaşma ve Türkleşme hız kazanmıştır (Bedirhan, 2014).

Osmanlı Devleti'nin kurulma ve yükselme dönemlerinde toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemin biçimlenmesinde fetih ideolojisinin etkin bir işlevselliği bulunmaktadır. Bu ideoloji, dinamik ve güçlü askeri bir teşkilatlanmayı gerektirmektedir. Bu sebeple klasik Osmanlı sistemi içinde fetih ideolojisiyle bu ideolojinin taşıyıcılığını yapan askeri teşkilatlanma, özellikle kapıkulları, siyasal sistemin biçimlenmesinde hayati rol oynamıştır. 15 ve 16. yüzyıllarda kapıkullarının en önemli kaynağının devşirme uygulaması oluşturmaktaydı. Sadrazamlığa kadar uzandığı görülen önemli idari makamların bu kaynaktan gelenler tarafından doldurulduğunu belirtmek gerekir. Klasik sistem içinde önemli bir yeri olan bu uygulamada, 17. yüzyılda Osmanlı kurumlarının yeni biçimlere evrilme süreci içinde

işlevsizleşme sebebiyle ortadan kalktığı görülmektedir. Bu süreçte padişah iktidarının kullanılması, padişahın saray halkına, paşalara, vezirlere ve onların aile üyelerine doğru yayılmaları söz konusudur (Quataert, 2004).

Osmanlı Devleti'nde gaza ruhunun yükselmesinde oynadığı rolü aktaran, Paul Wittek'in 1938 yılında yayınladığı eseri, modern tarih yazıcılığında önemlidir. Wittek'in "gaza tezi", kısaca Osmanlılar'ın siyasi ve askeri başarılarını cihad ile özdeşleştirdiği ve kutsal savaş olarak çevirdiği gaza anlayışının aktarıldığı tezde, M. Fuad Köprülü'nün gazayla başka unsurları dengede tutan, demografik faktörler ve sosyolojik yapıların Wittek'ten daha ayrıntılı değerlendiren düşüncelerin yaygın bilindiği Türkiye'nin dışında dünya tarihindeki kaynaklarda da uzun süre kabul görmüştür. Diğer taraftan kelime ve içerdiği kavramların beylik devrinin anlayışını yansıtmamasıyla, XV. yüzyıldan sonra daha düzenli ve yerleşik bir toplum yaşamına geçen Osmanlılar'ın atalarını yüceltme, onların yağma ve akın faaliyetlerini din için kahramanlık özelliği ile süsleme konusunda geriye dönük böyle bir açıklama yaptıkları, Osmanlı'da ilk beylere gazilik atfedilmesinin ideolojik ve edebi bir motif olarak anlaşılması gerektiği savunulmuştur (Kafadar, 2019).

Gaza kavramı, Osmanlı Beyliği'nde Wittek'in savunduğu gibi neredeyse yegane var olma nedeni ve savaşçılar için tek motivasyon faktörü olduğu söylenemese bile beyliğin fütuhatla büyümesinde önemli faktörlerden birini oluşturduğu kesindir. Bununla beraber gazilerin, yalnızca ve her an din için çarpışmayı düşünen gerçek dışı kişilikler gibi düşünülmesi de yanlış olmaktadır (Kafadar, 1995: 70). Siyasi ihtirasların Rumeli ve Anadolu gazi zümrelerinin arasında önemli bir rol oynadığı Sasa Bey'le Aydınoğlu Mehmed Bey'in ve bazı rivayetlerde Hacı İlbey'le Osmanoğlu Murad Bey'in birbirlerine ters düşmesi; gazaya katılanların aynı zamanda esir ve ganimet yani maddi kazanç peşinde koştuklarını da dikkate almak gerekir (İnalcık, 2014).

Osmanlı tarihine bakıldığında 17. yüzyılda ilk defa askeriye'nin sivil bürokrasi karşısında gerilediği görülmüştür. Bu durum, aynı zamanda Osmanlı'nın duraklama dönemine girmesi anlamına gelmektedir. Çünkü klasik Osmanlı sistemi içinde fetih anlayışına dayalı askeri bir yapılanmanın nitelikleri baskın gelmekteydi. Tımara dayanan askeri düzende Klasik Osmanlı döneminde önemli olan Koçi Bey, bazı gözlemleriyle dikkat çekmekteydi. O, geleneksel dönemde zeamet ve tımar ehlinin

güçlerinden, çokluğundan, ne denli önemli hizmetler gördüklerinden ve ne denli sağlam asker olduklarından bahsederken, onların sayesinde fetihlerin elde edildiği, dünyanın her tarafındaki devlet ve din düşmanlarının onlara karşı gelmeye güçlerinin yetmediği, ezanın her yerde okunmasını, her memleketin sultanlarının itaatinin sağlanmasını gerçekleştirdiklerini ve iyi şöhretlerinin her tarafta yayıldığını ifade eder (Hülür ve Akça, 2005).

Ekonomik alanlarda ortaya çıkan gelişmelerle birlikte tımar sisteminin sonunu hazırlaması gibi, geleneksel diğer Osmanlı kurumlarının üzerinde derin etkiler bırakması söz konusu olmuştur. Fetihlerin durması, Avrupa teknolojiye karşı gerileme gibi sebeplerden kaynaklı ekonomik alandaki gümüş ve altın sıkıntılarının etkisi ile tımarların dağıtılmasında yeterlilik kriterleri, yerini kısa zamanda bol nakit sağlama kriterine bırakmıştır. Bu duruma tımarların dağıtılmasında etkili rüşvet ve hediye ilişkileri de eklenmiştir. Tımar sisteminin bozulması, toprak düzeni ve onunla kurulan ilişkili olduğu görülen diğer kurumların çözülmesi ve yeniden yapılanmaların da eşlik edildiği görülmektedir (Hülür ve Akça, 2005).

Geleneksel Osmanlı toprak rejimi kapsamında derebeyleşme akımının ve bu akımın sebep olduğu köylünün sömürülmesi, köylünün şehre göç etmesi, tarımsal verimliliğin düşmesinin yanı sıra şehirlerde sanayinin gerileyişi, devlet maliyesi ve ekonomisinin çökmesi ile idari yapıların bozulması değişimlerin yanlış anlamlandırılmasından kaynaklanmıştır. Avrupa'yla ilişkilerde dini hukuk eksenli fetih ve gaza anlayışına dikkat edilmesi, ekonomik ve merkantalist bir zihniyete sahip olunmayıp, reformların bu dönemlerde sadece geleneksel yapıya dönebilmek için yapılan girişimler olarak kalmasına sebep olduğu görülmüştür (Hülür ve Akça, 2005).

Osmanlı tarihindeki kaynaklara bakıldığında, ilk dönemden sonra hanedanlığın gaza ideolojisinin olduğu vurgusu görülmektedir. Kaynaklarda, aynı demografik ve etnik yapısı olan beylikler içinde, Osmanlıları gaza yapma bakımından en üstün konuma yerleştirilmiştir. Bu şekilde aşırı yüceltme durumu resmi tarihçiliğin vermiş olduğu bir refleks olarak kabul edilmektedir. Gaza anlayışının bulunduğunu kanıtlayan en sağlam delil olarak kabul edilmektedir. Kaynaklarda, Osmanlıların gaza yapmalarından ziyade, cihat eden hanedanlar içindeki üstünlükleri vurgulanmıştır. Bu durumda Anadolu'daki tüm beyliklerde gaza ideolojisinin olduğu görülmektedir.

Bu düşüncüyü destekleyen başka bir kanıt da vakfiye kitabesidir. 1324'e ait bu kitabeye bakıldığında Osman Bey “Şücaüddin (yani dinin savunucusu)” ile Orhan Bey içinse “Fahrüddin (yani dinin medar-ı iftiharı)” lakaplarının kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı Beyliği'nde gaza ideolojisinin bulunduğunu gösteren bir diğer delilse, Orhan Bey döneminde Osmanlı Beyliği'ni gezen İbn Batuta'nın Orhan Bey için “İhtiyarüddin” lakabını kullanmış olmasıdır. Sonuçta, Osmanlı Beyliği'nin kurulumunda din etkin olmuştur ve beyliğin başına geçen kişilerin de dini misyonu sahiplendikleri görülmüştür (Cide, 2013; İbn Batuta, 2004).

Sanayi devrimiyle beraber Osmanlı İmparatorluğu'nun toplum ile devlet ilişkilerini yönlendiren klasik sisteminde görülen fetih siyasetinin sonu gelmiştir. Öncelikle İmparatorluk için eski gücünü kazandırılma çalışmaları yapılmış ancak, Batının teknolojik ve ekonomik üstünlüğünün fark edilmesi ile savunmacı değişim politikasını benimsemişlerdir. Savaşlarda yenilgilerin devam etmesi fetih ideolojisinin siyasi biçimlerinin dönüşümünü gerekli kılan ve yönetimin yeniden yapılandırılma süreci başlamıştır. Bunun karşısında, sosyal yaşamda değişim rüzgarlarının daha geç esmeye başladığı, bireycilik, özel mülkiyet ve kazanmaya dayanan bir ideolojinin gelişmesi uzun zaman alan bir sürece yayıldığı görülmüştür (Hülür ve Akça, 2005).

Sonuç itibariyle Selçuklular ve Osmanlılarda gaza ve cihat anlayışlarının Türk tarihini anlamada önemli noktalardan biri olduğu görülmektedir. Türklerin fetihçi karakterleri, bozkır kültürü ve İslamın cihad vurgusunun bir sonucudur. Bu fetih siyasetini de yağma ve çapuldan ayırmak gerekmektedir. Türklerin cihad anlayışı kapsamında Batılı kavramlar ile ifade edilirse, sömürü anlayışının olmadığını, belki buna dini anlayışı, ekonomik ve sosyal yapının da müsait görünmediğini belirtmek gerekir. Türklerin yayılmasında en önemli durum; dini tebliğin yanı sıra, vatan edinme arzularıdır. Bulundukları bölgelerdeki coğrafi yapının kendi ihtiyaçlarını karşılamadığından yeni yurt bulmak durumunda kalmışlardır. Bu durumun da gereklerini hiç çekinmeden yaptıkları görülmüştür. Türklerin Anadoluyu yurtlaştırmalarını eşyanın tabiatına uygun, tabi bir gelişme olarak değerlendirmek gerekir (Eroğlu, 1994).

2.2. İlgili Araştırmalar

Sosyal Bilgiler ders kitapları kapsamında incelenen fetih ve gaza konusunun temel alınarak yapıldığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bazı tarihsel kavram kullanımının değerlendirildiği çalışmalar mevcuttur. İçinde fetih ve gaza konusunun da değerlendirildiği; Kılınç, Çoban ve Akşit (2015) yaptıkları çalışmada Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bazı tarihsel kavramların kullanımını değerlendirmişlerdir.

Çalışmaya göre Sosyal Bilgiler öğretim programında 5. sınıfta kazandırılması öngörülme, fetih, gaza, iskân ve ıslahat kavramları 5. sınıf ders kitaplarında bulunmamaktadır. 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabına bakıldığında fetih ve gaza kavramları giriş düzeyinde verildiği görülmüştür. 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında gaza ve savaş kavramlarının tanımları yer almıştır. Ancak değer, değişim, devlet, dil, din, estetik, etkileşim, fetih, gaza, gelenek, hoşgörü, kronoloji, kurum, kültürel öge ve siyasi güç kavramları metin içerisinde sadece kelime olarak geçmiş; değer, değişim, estetik, etkileşim, fetih, gaza, gelenek, hoşgörü, ıslahat, kronoloji, kurum, kültürel öge kavramlarına örnek verilmiştir. Estetik, gaza, gelenek ve tören kavramları haricindeki kavramlar ise öğrenci çalışma kitabındaki etkinliklerde kullanılmıştır (Kılınç vd., 2015).

Kapanşahin (2007)'nin üzerinde çalıştığı “Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupa'ya Karşı Takip Ettiği Fetih Politikası” fetih konusunu ele alan çalışmalardan biridir. Sultan Süleyman'ın, Türk milleti tarihinde en yüce zirveye, savaşı, kanun ve siyasetiyle çıkarmayı başardığı belirtilmiştir. Çalışmada, 46 yıl Osmanlı tahtında kalan Kanunî'nin bu uzun saltanatı sırasında Osmanlı Devleti üç kıtada yayılmış bir cihan devleti olduğunun altı çizilmiştir. Devraldığı ülke topraklarını, takip ettiği fetih politikaları ile on beş milyon kilometre kareye çıkarmıştır.

Demirtaş (2013), savaş ve fetih olguları kapsamında Anadolu Sahası Türk Efsaneleri üzerine çalışmıştır. Bu çalışmasında savaş ve fetih olgularının Anadolu sahası Türk efsanelerinin oluşmasında önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Kesik başlar ve şehitler başta olmak üzere yer isimleri, pınar, göl ve havuzlarda bulunan balıklar; şekil değiştirme ve dini büyüklüğüne inanılanların hayatları etrafında teşekkül eden efsanelerde bu durumun açıkça görüldüğünü söylemiştir. Tarihsel anlamda Anadolu'nun Türk vatanına gelmeye başlamasından itibaren bu coğrafyada kurulan

hakimiyetin korunma ve güvence altına alınmasına kadar geçen süreci kapsayan savaş ve fetih efsanelerinin Türk milletinin vatan, din, bayrak ve bağımsızlık gibi kutsal değerler için verdiği mücadeleler etrafında anlatıldığının altını çizmiştir.

Cide (2013), kuruluş dönemi Osmanlı fetihlerinde dinin rolünü değerlendirdiği çalışmada, Selçuklular'ın, İslam dinini yayabilmek için ellerinden geleni yaptıklarını belirtmiştir. Bunun yanında Osmanlı Beyliği'nin de yaptığı tüm savaşlarda ayrı ayrı dini gerekçenin aranmaamsı gerektiğini vurgulamıştır. Bunun sebebi ise yapılan bir savaş diğer savaşları tetiklemesidir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde yapılan çalışma ile ilgili olarak araştırmanın yöntemi, evreni ve veri toplama araçları verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Türklerde fetih ve gaza konusunun incelenmesi için nitel araştırma yöntemiyle tasarlanmıştır.

Nitel araştırma, dünyadaki gözlemcilerin yerini temsil eden konumlandırılmış bir aktivitedir. Nitel araştırma, dünyayı görünür hale getiren bir dizi yorumlayıcı, materyal uygulamalarından oluşur. Bu uygulamalar dünyayı; alan notları, mülakatlar, konuşmalar, fotoğraflar, kayıtlar ve araştırmacı günlüklerini içeren bir temsiller serisine dönüştürür. Bu düzeyde, nitel araştırmanın dünyaya dair yorumlayıcı ve doğal bir yaklaşımı vardır. Bu, nitel araştırmacıların kendi doğal ortamlarındaki şeyleri insanların olaylara verdiği anlamlar açısından anlamlandırmaya çalışması veya yorumlaması anlamına gelir (Creswell, 2018).

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden ise doküman incelemesi yönteminden yararlanılacaktır. Doküman incelemesi, mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak sistemli incelenmesi olarak ifade edilmektedir. Başarılı bir doküman incelemesinin temel şartı, konuya ilişkin belgelerin bulunması, incelenmesi ve belli durum ya da görüşleri ortaya çıkartacak bir senteze varılabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılabilmesidir (Karasar, 2007).

Eğitim ile ilgili araştırmalarda; ders kitapları, program (müfredat) yönergeleri, okul içi ve okul dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları, öğrenci ve öğretmen el kitapları, öğrenci ders ödevleri ve sınavları, ders ve ünite planları, öğretmen dosyaları, eğitimle ilgili resmi belgeler vb. dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

3.2. Evren ve Örneklem

Doküman incelemesine dayalı araştırmalarda, tüm doküman verisinin bir bütün olarak analize konu olması mümkün olmayabilir. Bu nedenle, çoğu zaman araştırmacılar, eldeki veri setinin içinden bir örneklem oluşturmaya çalışır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 197). Bu çalışmada kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Bu çalışmanın evrenini oluşturan ders kitapları şunlardır:

5. Sınıf: Şahin E., (2018). Ortaokul Ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı, Anadol Yayıncılık, Ankara. (Bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı (ekli listenin 84. sırasında) kurul kararıyla 2018-2019 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir.)

6. Sınıf: Yılmaz, F. G., Bayraktar, H., Özden, M. K., Akpınar, M. ve Evin, Ö. (2002). Ortaokul Ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul (Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 25.06.2018 gün ve 12254648 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiş, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 03.07.2018 gün ve 12720204 sayılı yazısı ile birinci defa 1.352.350 adet basılmıştır).

7. Sınıf: Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutcu, M., Özerdoğan, P. ve Aygün, S. (2018). Ortaokul Ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul (Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 25.06.2018 gün ve 12254648 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiş, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 03.07.2018 gün ve 12720204 sayılı yazısı ile birinci defa 1.352.350 adet basılmıştır).

3.3. Veri Toplama Araçları

Doküman analizinin kullanıldığı bu çalışmada, ders kitapları bir doküman olarak ele alınmıştır. Ders kitaplarında yer alan metinler veri olarak kabul edilmiş, fetih ve gaza kavramları tespit edilip inceleme yapılırken içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır. İçerik analizi temelinde yapılan işlemin, birbirine benzeyen verileri belirli kavram ve temalar kapsamında bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

İçerik analizi ile elde edilen veriler kavramsallaştırılmıştır. Bu kavramlara göre veriler mantıklı bir şekilde düzenlenmiştir. Elde edilen verileri destekleyen metinler doğrudan alıntı yapılarak okuyucuya sunulmuştur.

3.4. Verilerin Analizi

Bu çalışma; 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Fetih ve Gaza konuları kapsamında incelenmiştir. Bu kitapların içerikleri doküman incelemesi yoluyla analiz edilmiştir. Bu analiz yapılırken Fetih ve Gaza konuları 4 başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar; İslamiyetin Doğuşu ve Değişim, Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti ve Fetih ve Gaza politikası şeklinde sınıflandırılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırma bulguları ve bulgulara dayalı olarak yapılan yorumlar yer almaktadır. Sosyal Bilgiler ders kitapları “Türklerde fetih ve gaza konusu” açısından incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular ve yorumlar, araştırmanın problem durumu doğrultusunda sunulmuştur.

Ders kitapları öğretimde neler öğretileceği veya öğrenileceğiyle ilgili müfredatta tanımlanan içerik bilgilerine sahiptir. İçerik kapsamında bulunan akademik fikirlerin aktarılması bakımından öğretmenlerin çoğu için ulusal müfredat önemlidir (Hussian, 2012). Sosyal Bilgiler, ilkokul okullarında sorumlu ve iyi vatandaş yetiştirebilmek için, öğrencilere sosyal hayatla ilgili temel beceri, bilgi, değer ve tutumların kazandırıldığı bir çalışma alanıdır. Sosyal Bilgiler dersi, ilkokul ve ortaokul basamağındaki, konularını gerçek hayattan alan, bu açıdan yaşamla iç içe olan derslerdendir. Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere, gerçek hayat sorunlarıyla karşı karşıya getirilerek sorun çözmek, eleştirel düşünmek, yaratıcı düşünmek, bulduğu çözüm önerilerini paylaşmak, işbirliği yapmak, tartışmalara etkin katılmak gibi beceriler kazandırılmaktadır (Akdağ, Oğuz, Tatar ve Subaşı, 2014).

Bu itibarla bu çalışmada tarihi derinliği olduğu kadar güncel bir yönü de mevcut olan fetih ve gaza konuları, Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders kitapları bağlamında irdelenmiştir. Bu bölümün başlıkları dönemsel olarak belirlenmiştir. Burada 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında gaza ve fetih konularının işlenmediğin belirtmek gerekir.

4.1. İslamiyet’in Doğuşu ve Değişim

Hız. Muhammed 571’de Mekke’de dünyaya gelmiştir. Bu dönem içinde Suriye, Mısır, Anadolu ve Doğu Avrupa’da Doğu Roma İmparatorluğu, İran’da Sasani İmparatorluğu, Türklerin çoğunlukla yaşadığı Orta Asya’da Kök Türk Devleti

Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlara muhacir, Hz. Muhammed'i ve muhacirleri yurtlarında barındırarak onlara büyük yardımlarda bulunan Medineli Müslümanlara da ensar denilmiştir. Muhacir ve ensar kardeşliği bütün İslam toplumlarına örnek olmuştur. Hz. Peygamber Müslüman, Yahudi ve Medineli putperestleri bir araya getirmiş ve Medine Sözleşmesi yapmıştır. Bu sözleşmede, adalet ve ahlak ilkelerinin oldukça önemli olduğu kitapta belirtilmiştir (Yılmaz vd., 2002: 54):

- Medine Sözleşmesi'nin bazı maddeleri şunlardır:
- ✓ Müslüman ve Yahudi topluluklar barış içerisinde yaşayacaklardır.
  - ✓ Medine'nin savunması birlikte yapılacaktır.
  - ✓ Yahudiler dinlerini yaşamakta serbest olacaktır.
  - ✓ Müslümanlar ve Yahudiler, kendileri dışında bir topluluk ile yaşanacak anlaşmazlıkta birbirlerinin yanında yer alacaktır.
  - ✓ Yahudiler ve Müslümanlar arasında yaşanabilecek anlaşmazlıklarda Hz. Muhammed hakem olarak kabul edilecektir.

Şekil 2. Medine sözleşmesi (Yılmaz vd., 2002: 55).

Şekil 2'de görüldüğü gibi, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra gerçekleştirdiği ilk faaliyetlerden biri Mescidi Nebevî'nin inşasıdır. Hz. Muhammed'in de yapımında çalıştığı mescit, ensar ve muhacirlerin kaynaşması için iyi bir fırsat oldu. Mescidin yanına öğrencilerin kalması ve eğitim görmeleri için odalar (suffe) yapıldı. Mescidin bazı odaları da yoksul muhacirler için ayrıldı (Yılmaz vd., 2002: 55).

Mekkeli müşrikler ile Müslümanlar ilk olarak 624'de Bedir Savaşı'nda karşı karşıya gelmişlerdir. Savaşı Müslümanlar kazanmıştır. Savaşın ardından esir olan Mekkeli müşriklerden okuma-yazma bilenler, on Müslüman'a okuma-yazma öğretmeleri şartıyla serbest bırakılmıştır (Yılmaz vd., 2002: 56). 625 yılında yapılan Uhud Savaşı ile ilgili kitapta aşağıdaki bilgiler aktarılmıştır:

Mekkeliler ile Müslümanlar arasında 625 yılında yapılan *Uhud Savaşı*'nda Hz. Muhammed yaralandı. Amcası Hz. Hamza şehit oldu. Uhud Dağı yakınındaki tepeye yerleştirilen okçuların mevzilerini terk etmeleri nedeniyle Müslümanlar savaşı kaybetti.

627 yılında Müslümanlar ile Mekkeliler arasında yapılan *Hendek Savaşı*'nı Müslümanlar kazandı. Bu savaş Mekkelilerin Müslümanlar üzerine düzenlediği son sefer oldu. Bu savaştan sonra Mekkeli müşrikler Müslümanlara saldırmaya bir daha cesaret edemediler, savunmaya çekildiler.

628 yılında Müslümanların Kâbe'yi ziyaret etmek istemesi üzerine Mekkeliler ile Müslümanlar arasında bir gerginlik yaşandı. Yapılan görüşmelerin ardından *Hudeybiye Antlaşması* ile sorun çözüldü. Bu antlaşma ile Mekkeliler, Müslümanları bir devlet olarak resmen tanımış oldu. Mekkelilerin Hudeybiye Antlaşması'nın şartlarını bozmaları üzerine İslam ordusu 630 yılında Mekke'yi fethetti. Hz. Peygamber Kâbe'yi putlardan temizledi.

Şekil 3. Uhud savaşı hakkında bilgiler (Yılmaz vd., 2002: 56).

Şekil 3'de, Hz. Muhammed'in son haccında Müslümanlara Veda Hutbesi'yle seslendiği görülmektedir. Bu hutbede Cahiliye adetlerinin kaldırıldığı açıkça belirtilmiştir. Veda Hutbesi'nin ardından da vefat etmiştir. İslam tarihinde Hz. Muhammed'in vefatının ardından Dört Halife Dönemi başlamaktadır. Dört halife Müslümanların ileri gelenlerinin seçimiyle belirlenmiştir. İlk halife Hz. Ebubekir seçilmiştir. Bu dönem içinde yaşanan iç karışıklıklar bastırılmış böylece; devletin parçalanmasının önüne geçilmiştir. Savaşlarda birçok hafızın şehit olması sebebiyle Kur'an-ı Kerim kitap haline getirilmiştir (Yılmaz vd., 2002: 57).

Hz. Ömer döneminin tarihî süreci, hem bu dönemlerde gerçekleştirilen fetihler açısından hem de ortaya konulan icraatlar nedeniyle İslam tarihinin en önemli dönemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında, İslam fetihleri ile birlikte özellikle Sasani ve Bizans İmparatorluklarının karşısında elde edilen askeri başarılar sonucunda Irak, Cezire, İran, Filistin, Suriye ve Mısır topraklarının Müslümanların hakimiyetine girmiştir. Bu fetihler, İslam Devleti bünyesine giren muhtelif milletlerin siyasi, dini ve iktisadi statülerinin tespit edilmesi zarureti ortaya çıkarmıştır (Sabuncu, 2018). 6. Sınıf ders kitabının 57. Sayfasında bu durum aşağıdaki cümlelerle aktarılmıştır:

Hiz. Ebubekir

Peygamberimizin vefatının ardından ynetime gelen ilk halifedir. Bu dönemde iç karışıklıklar bastırılmış, devletin parçalanması önlenmiştir. Savaşlarda pek çok hafızın şehit olması nedeniyle Kur'an-ı Kerim kitap hâline getirilmiştir.

Hiz. Ömer

Dört Halife Dönemi içinde fetihlerin en çok yapıldığı dönemdir. Kudüs, Suriye-Filistin, İran bu dönemde fethedilmiştir. Sınırlar genişleyip nüfus arttığı için siyasi, hukuki, sosyal alanlarda düzenlemeler yapılmıştır. Peygamberimizin hicretini başlangıç kabul eden *Hicri Takvim* bu dönemde hazırlanmıştır.

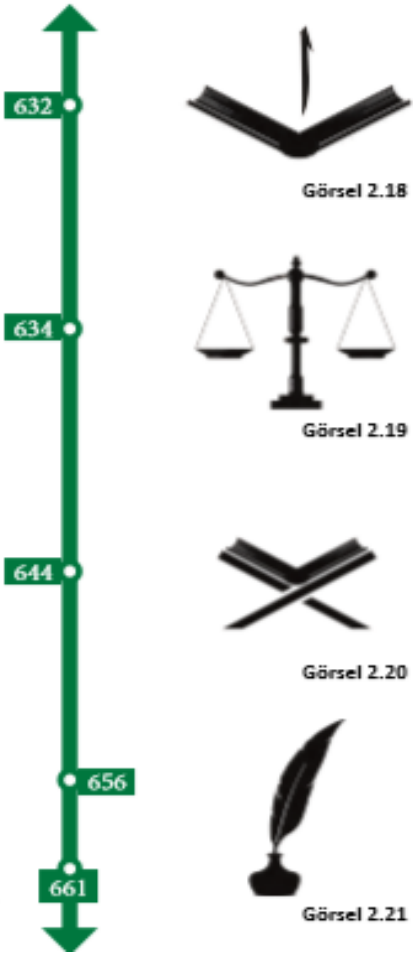
Hiz. Osman

Bu dönemde fetihlere devam edilmiştir. İlk İslam donanması oluşturulmuştur. Kıbrıs fethedilmiştir. Mushaf (Kur'an-ı Kerim) çoğaltılmıştır.

Hiz. Ali

Devletin merkezi Medine'den Kufe'ye taşınmıştır. İslam toplumunda i çatışmaların çıktığı dönem olmuştur.

Hiz. Ali'nin şehit edilmesiyle Dört Halife Dönemi sona ermiştir.

Şekil 4. Dört Halife (Yılmaz vd., 2002: 57).

Şekil 4'de görüldüğü gibi, Hiz. Ömer, Hiz. Ebubekir tarafından Irak'ta başlatılan İslâm fetihlerinin tamamlanabilmesi için Kufe garnizonunu kurmuştur. Buraya binlerce askerle bu askerlerin ailelerini yerleştirmiştir (Söylemez, 2003). Hiz. Ömer'in önemli icraatlarından biri olan bugün hala birçok İslam ülkesinde kullanılan hicri takvim başlangıç olarak belirlenmiştir. Öncesinde Müslümanlar tarafından farklı olaylar tarih başlangıcı olarak kullanılmaktaydı (Sabuncu, 2018). Bu durum da ders kitabında kısa ve öz bir şekilde aktarılmıştır.

Hiz. Osman'ın hilafetinin ilk altı yılı fetihlerin devam ettiği dönemlerdir. Bunun için servetlerine servet katılmıştır. Hiz. Osman'ın hilafetinin ilk altı yılı, fetihlerin devam ettiği ve sistemde değişiklik olmadığından Hiz. Ömer'in hilafetinin devamı olarak mütalaa edilmiştir. Hiz. Osman'ın hilafetinin ikinci altıncı yılındaysa fetihlerin durma noktasına gelmesiyle beraber Hiz. Ömer tarafından belirlenen ekonomik sistemde

ciddi sarsıntılar olmuştur (Söylemez, 2003). 6. Sınıf ders kitabının 58. Sayfasında Hz. Osman konusunda kısaca aşağıdaki bilgiler verilmiştir: “Bu dönemde fetihlere devam edilmiştir. İlk İslam donanması oluşturulmuştur. Kıbrıs fethedilmiştir. Mushaf (Kur’an-ı Kerim) çoğaltılmıştır” (Yılmaz vd., 2002: 58). Hz. Ali hakkında kitapta verilen kısa bilgiyi de aktarmak gerekir: “Devletin merkezi Medine’den Kufe’ye taşınmıştır. İslam toplumunda iç çatışmaların çıktığı dönem olmuştur” (Yılmaz vd., 2002: 57).

Dört halifenin ardından kurulan Emevi Devleti dönemindeyse, fetih hareketlerinin daha fazla genişleyerek devletin sınırlarının Endülüs’ten Orta Asya içlerine kadar uzandığı görülmektedir. Araplar fethettikleri bölgelerde, fethettikleri ülkelerin sakinlerine, İslam’ın öngördüğü cizyeyi ödemek şartıyla kendi dinlerinde bağlı kalma hakkı tanınmıştır (Delice, 1999). 6. Sınıf ders kitabının 58. Sayfasında Emevi Devletinin fetih politikası aşağıdaki gibi ele alınmıştır:

Dört Halife Dönemi’nden sonra merkezi Şam olmak üzere Emevi Devleti kuruldu (661-750). Bu dönemde Muaviye’nin, oğlu Yezid’i veliaht tayin etmesi ile halifelik saltanata dönüştü. Emeviler fetih politikasına ağırlık verdi. Bu fetihler ile İslamiyet Türkistan coğrafyasında yayılmaya başladı. Kuzey Afrika’nın fethi tamamlanırken Müslümanlar Avrupa’da İspanya’yı fethetti.

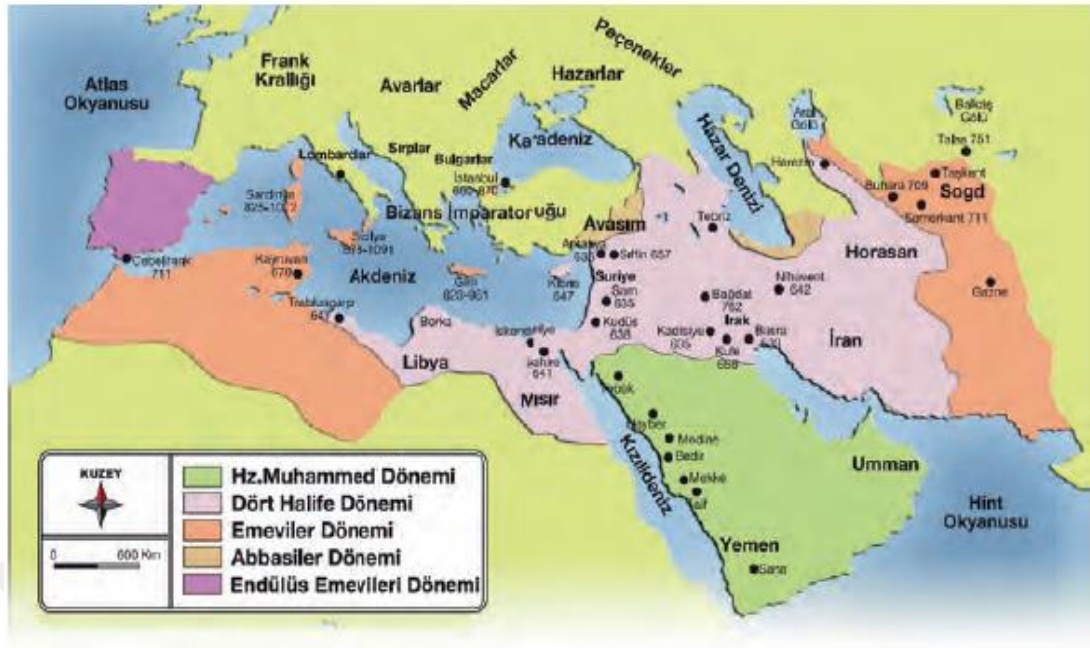
Emeviler Arap olmayan Müslümanlara karşı ırkçı bir yaklaşım içinde oldular. Bu politikaları İslamiyet’in yayılışını yavaşlatırken Emevi iktidarının yıkılışını hızlandırdı. Abbasiler Emevilerin yönetimine son verdi.

Görsel 2.22: Kurtuba, İspanya

Şekil 5. Dört Halife dönemi ile ilgili bilgiler (Yılmaz vd., 2002: 58).

Şekil 5’de görüldüğü gibi, Emevi devleti’nin yıkılmasının ardından İspanya’da Endülüs Emevi Devleti kurulmuştur (756-1031). Endülüs Emevileri, Avrupa’yı bilim, eğitim ve teknoloji alanlarında etkilemiştir.

Şekil 6. 8. Yüzyıl Emevi devleti haritası (Yılmaz vd., 2002: 59)

Şekil 6’da görüldüğü gibi, Muaviye b. Ebî Süfyan ile başlayarak Ziyad b. Ebîh’in Basra valiliğine kadar devam eden süreçte yoğun bir askeri faaliyet yaşanmamıştır. Buna karşın bölgenin kuzeyi ve güneyine düşen topraklara çok sayıda askeri hareket düzenlenmiş, bu da ileride gerçekleştirilecek olan fetihleri kolaylaştırmıştır. Faaliyetlerine bakıldığında Ziyad dönemi, bölgenin fethi için bir milat kabul edilebilir. Dönemin şartlarının Emeviler lehine tezahür ettiği görülse de kısa sürede fetih süreci önemli yol katetmiştir. Batıda Kuzey Afrika ile Endülüs, kuzeyde Bizans, doğuda Maveraünnehir ve Hint toprakları fetihlerin yoğun olduğu yerler olarak kayıtlara geçmiştir. Emeviler 90 sene gibi bir devlet için kısa sayılabilecek bir sürede varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bu durum devletin fetih politikasında bazı sorunlarının olduğunu göstermektedir (Akyürek, 2013).

6. sınıf ders kitabının 62. Sayfasında Türklerin Müslüman Araplarla ilk temasları aktarılmıştır. Türklerin İslamiyeti kabul etmeleri konusuna yer verilmiştir:

Türklerin Müslüman Araplarla ilk temasları Hz. Ömer zamanında gerçekleştirilen fetihlerle başladı. Ancak Türklerin toplu olarak İslamiyet'i kabul etmeleri ve Türk-İslam devleti kuracak çoğunluğa ulaşabilmeleri üç asırlık bir zamanı buldu.

Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasının gecikmesinde Emevi idarecilerinin kendilerinden olmayan Müslümanları önemsememeleri etkili oldu. Abbasiler Dönemi'nde uygulanan eşitlik ve adalet politikalarının etkisiyle Türkler kısa zamanda ve kalabalık gruplar hâlinde İslamiyet'i kabul ettiler.

Şekil 7. Hz. Ömer dönemi (Yılmaz vd., 2002: 62).

Şekil 7'de görüldüğü gibi, müslümanlar ile Türkler Hz. Ömer zamanında İran'ın feth edilmesiyle sınır komşusu olmuşlardır. Hz. Osman döneminde Türkler'le Müslümanlar'ın arasında ilk savaşların başladığı görülmektedir. Emeviler'in de bu savaşlara devam ettiklerini belirtmek gerekir. Emevilerin Arapları diğer Müslümanlardan daha üstün tutmalarıyla Türklere karşı sert davranmışlardır. Bu dönem içerisinde Türklerin arasında İslamiyet'in yayılamadığı görülmektedir. Abbasiler zamanında özellikle 751 yılında yapılan Talas Savaşı'ndan sonra Türkler ile Araplar arasındaki savaşlar bitmiştir. İslamiyet Türkler'in arasında hızla yayılmaya başlamıştır (Okur, 2018).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinde çeşitli faktörlerin etkisi olmuştur.

751 yılında Araplarla Çinliler arasında yapılan Talas Savaşı, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesindeki etkenlerden biridir. Türklerin Arapları desteklediği bu savaş sonrasında Türklere Abbasi sarayında önemli görevler verilmiştir.

Görsel 2.26: Talas Savaşı (Temsilî)

Görsel 2.27: İpek Yolu'nda Kervan (Temsilî)

Ticari maksatlarla İslam beldelerine yolu düşen Türk tüccarlar, Müslümanları ve İslam dinini tanıma fırsatı buldular. Bu fırsatı değerlendiren bazı tüccarlar İslamiyet'i öğrenip Müslüman oldu. Türkistan'da İslam dininin tanınması ilk olarak bu tüccarlar aracılığıyla gerçekleşmişti. Ayrıca Türkistan'a gelen müslüman tüccarların dürüstlükleri ile örnek oluşturmaları Türklerin İslamiyet'e olan ilgisini arttırmıştır.

Orta Asya'daki medreselerde yetişen dervişler, ticaret karvanlarına katılarak gördükleri insanlara İslamiyet'in esaslarını anlatıp öğrettiler. Türklerin ata veya baba adını verdiği bu dervişlerin faaliyetleri neticesinde X. yüzyılda Türkler artık İslamiyet'i kabul etmeye başladılar.

Görsel 2.28: Tiliâ Kârî Medresesi, Özbekistan

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinde Gök Tanrı inancında İslamiyet'e benzer yönlerin bulunması etkili olmuştur. İslamiyet öncesinde Türklerin inandığı Gök Tanrı inancının ölümden sonra hayat, cennet ve cehennem anlayışı gibi İslamiyet'e benzeven özellikleri Türklerin Müslüman olmalarını kolaylaştırmıştır.

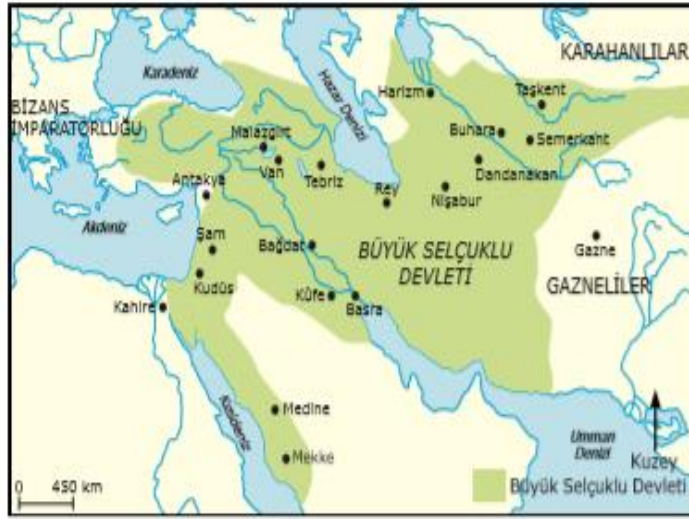
Şekil 8. Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmelerini Sağlayan Faktörler (Yılmaz vd., 2002: 63).

Şekil 8'de, Orta Asya'daki ilk Müslüman Türk devletinin Karahanlı Devleti olduğu görülmektedir. Merkezi Balasagun olan devletin, bilinen ilk hükümdarı Bilge Kül Kadir Han'dır. Sonrasında hükümda Satuk Buğra Han da Müslüman olmuştur. Abdulkerim ismini almış ve Türklerin arasında İslamiyet'i yaymak için çabalamıştır. İslamiyet'i resmi din olarak ilan ettiği görülmektedir. Taht kavgaları sebebiyle 1040'da Doğu ve Batı Karahanlılar olarak ikiye ayrılan devlet bir süre sonra yıkılmıştır (Yılmaz vd., 2002: 64). Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders kitabında Selçuklu Devleti'ne geçmeden önce Karahanlı ve Gazneli Devleti hakkında aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

4.2. Selçuklu Devleti

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf ders kitabında, Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157) hakkında aktarılan ilk bilgiler aşağıdaki gibidir:

Harita 2.9: Büyük Selçuklu Devleti

Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157): Oğuzların Kınık boyuna mensup olan Selçuklu Devleti, adını Selçuk Bey'den almıştır. Selçuklular, Tuğrul Bey döneminde Gazneliler ile yapılan Dandanakan Savaşı'nı kazanmıştır. Böylece devletin kuruluşu tamamlanmıştır.

Tuğrul Bey, Selçuklu Devleti'nin sınırlarını genişletip güçlendirmiştir. Halkına yeni bir yurt için verimli toprakları olan Anadolu'yu hedef göstermiştir. Bizans İmparatorluğu'nu Pasinler Savaşı'nda yenmiştir (1048).

Şekil 10. Büyük Selçuklu devleti (Yılmaz vd., 2002: 64).

Şekil 10'da görüldüğü gibi, Selçuklu beylerinin başlıca amaçları kendi devletlerinin idaresindeki İslam dünyasının manevi ve siyasi bütünlüğünü sağlayabilmek olmuştur. Çünkü İslam dünyası XI. yüzyılda farklı idarecilerin arasında bölünmüştür. Fetihlerin durduğu görülmektedir. Öyle ki devletin ilk sultanı olan Tuğrul Bey başta olmak üzere Alp Arslan ve Melikşah gibi Selçuklu sultanlarının bu durumu değiştirmek için mücadele ettikleri görülmüştür (Koca 2011). Sultan Sancar'ın başında bulunduğu Büyük Selçuklu imparatorluğunun tarihinde Katvan Savaşı, bir dönüm noktası olduğu kabul edilmektedir (Köymen, 1999). 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitabının 65. Sayfasında bu durum aşağıdaki gibi anlatılmıştır:

Tuğrul Bey'den sonra yerine geçen Alparslan döneminde Selçukluların Anadolu yönünde fetihleri devam etmiştir. Bizans ile 1071 yılında yapılan Malazgirt Savaşı'nı Selçuklular kazanmıştır.

Selçuklular en parlak dönemini Melikşah devrinde yaşamıştır. Bu dönemde sınırlar genişlemiştir. Vezir Nizamülmülk'ün katkısı ile medreseler açılmıştır.

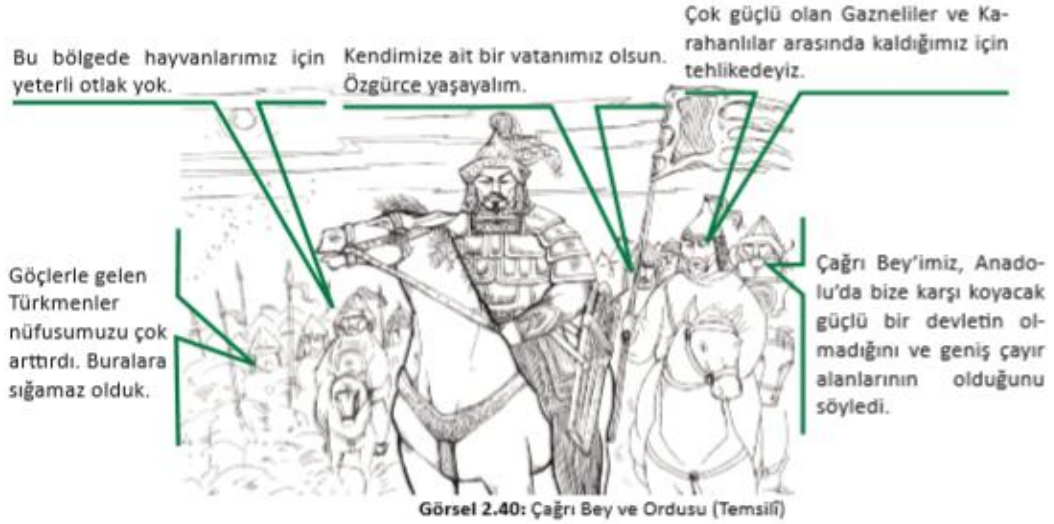
Melikşah'ın ölümünden sonra oğulları arasında taht kavgaları başlamıştır. Karahitaylar ile yapılan Katvan Savaşı'nı Selçuklular kaybetmiştir (1141). Sultan Sencer'in ölümüyle devlet yıkılmıştır.

Şekil 11. Alparslan dönemi (Yılmaz vd., 2002: 65).

Şekil 11’de, Ders kitabında Yeni Yurt Anadolu başlığında çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalsaydınız gideceğiniz yerin hangi özelliklere sahip olmasını isterdiniz? Sorusuyla öğrenciler düşünmeye sevk edilmiştir.

YENİ YURT ANADOLU

Çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalsaydınız gideceğiniz yerin hangi özelliklere sahip olmasını isterdiniz?

Görseldeki komutan siz olsaydınız belirtilen sorunlara karşı nasıl bir çözüm üretirdiniz? Yazınız.

Sıra Sizde

Şekil 12. Yeni Yurt Anadolu (Yılmaz vd., 2002: 70).

Şekil 12’de görseldeki komutan siz olsaydınız belirtilen sorunlara karşı nasıl bir çözüm üretirdiniz? Sorusuyla da öğrencilere kendilerini komutanın yerine koymaları istenmiştir.

Anadolu seferine çıkan Çağrı Bey, Maveraünnehr’deki bu tehlikeli bölgeyi terk etmiş, uç’larda İslama uygun cihat ve gaza yaparak, sevap kazanmayı amaçlamıştır (Koç, 2013). 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitabının 71. ve 74. Sayfasında Yeni Yurt Anadolu başlığı altında fetih ile ilgili bilgilere yer verilmiştir:

Tuğrul Bey, kardeşi Çağrı Bey'in yaptığı keşif seferleri ile Anadolu hakkında bilgi sahibi oldu. Türkmenlere yeni yurt bulmak amacıyla komutanlarını Anadolu'nun fethi için görevlendirdi.

Erzurum taraflarında fetihler yapan Selçuklu askerleri 1048'de Pasinler Ovası'nda Bizans ordusu ile karşılaştı. Selçuklular, yapılan savaşı kazanarak Bizans'a karşı ilk büyük zaferini elde etti.

Tuğrul Bey'in ölümü ile Büyük Selçukluların başına Alparslan geçti. 1064 yılında Kars'ta bulunan ve kalın surlarından dolayı alınamaz diye ifade edilen Ani Kalesi fethedildi. Bu olay Anadolu'nun fethi için ümitleri artırdı.

Görsel 2.41: Ani Harabeleri, Kars

Şekil 13. Keşif seferleri (Yılmaz vd., 2002: 71).

Şekil 13'de görüldüğü gibi, Bizans İmparatoru olan Romanos Diogenes Türkleri Anadolu'dan atarak tüm İslam ülkelerini ele geçireceği düşüncesindeydi. Bu nedenle imparator, dönemin en güçlü ordularından birini oluşturmuş ve harekete geçmiştir. Bu esnada Mısır Seferi'ne giden Alparslan da seferden vazgeçmiş hızlı bir şekilde Malazgirt'e yönelmiştir. Böylelikle 1071'de iki ordu Malazgirt Ovası'nda karşılaşmıştır. Müslümanların tek yürek olarak Selçuklu askerleri için dua ettiği, hatta Abbasi halifesinin hazırlatmış olduğu dua metninin cuma hutbelerinde okutulduğu verilen bilgiler arasındadır (Yılmaz vd., 2002: 71).

Müslüman ülkelerde okutulan cuma hutbesi ve duası:

"Allah'ım! İslam'ın sancaklarını yükselt ve hayatlarını sana kulluk için esirgemeyen mücahitlerini yalnız bırakma! Ya Rabbi, Alparslan'ı düşmanlarına muzaffer kıl ve onun askerlerini meleklerin ile kuvvetlendir! Zira o senin rızanı kazanmak için varlığını, canını ve her şeyini fedadan sakınmıyor. O senin yolunda ve dininin üstünlüğü için nasıl cihad yapıyorsa sen de onu öylece koru ve düşmanlarını kahret."

(Osman Turan, "Selçuklular Zamanı Türkler", s.58)

Şekil 14. Cuma Hutbesi (Yılmaz vd., 2002: 72).

Malazgirt Savaşı'nda İslam ülkelerinin Türk askerlerini desteklemelerinin sebepleri neler olabilir? Tartışınız.

Sultan Alparslan, savaştan önce barış teklifinde bulunmak için imparatora elçiler gönderir. Alparslan iki devlet arasında sağlam bir dostluk ve daimî bir barış kurulmasını teklif eder. İmparator ise Alparslan'ın zayıf bir anını yakaladığını düşünmektedir. İmparator elçilere "İsfahan mı yoksa Hemedan mı daha güzel?" diye sorar. Daha sonra da imparator "Hemedan'ın soğuk olduğunu öğrendik, biz İsfahan'da kışlarız, hayvanlarımız da Hemedan'da." der. Bunun üzerine Türk elçisi de "Hayvanlarınız Hemedan'da kışlar ama sizin nerede kışlayacağınızı bilemem." cevabını verir.

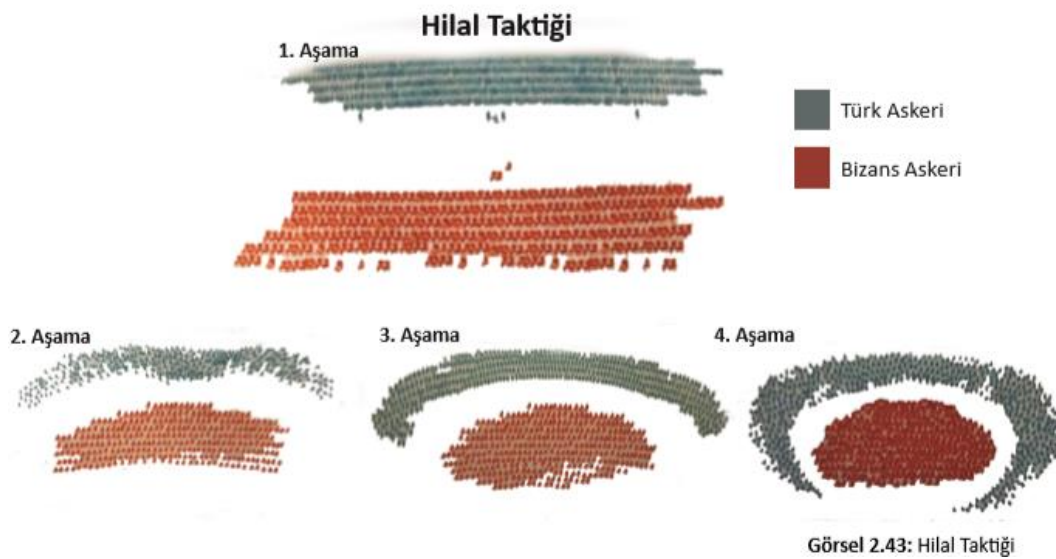
Bizans ordusu, Rum ve diğer Hristiyanların yanı sıra çeşitli Türk boylarından oluşan paralı askerî birlikler de içeriyordu. Selçuklular Malazgirt Ovası'na daha küçük ama daha kararlı bir kuvvetle gelmişti. Beyaz elbiseler giyen Alparslan, ordusuna dönerek "Burada Allah'tan başka bir sultan yoktur. Bu sebeple benimle savaşmakta veya savaşmamakta serbestsiniz." demesine rağmen savaş alanından bir asker dahi ayrılmamıştır.

Şekil 15. Malazgirt Savaşı'nda İslam ülkelerinin Türk askerlerini destekleme sebepleri (Yılmaz vd., 2002: 72).

Şekil 15'de görüldüğü gibi, bu bilgilerin ardından Selçuklu ve Bizans ordularının askerî yapısı bir soru ile aktarılmıştır. Kitapta askeri yapıların karşılaştırılarak değerlendirilmesi ve Türk askerlerinin kararlı olma sebeplerinin yazılması istenmiştir (Yılmaz vd., 2002: 72);

Selçuklu ve Bizans ordularının askerî yapısını karşılaştırarak değerlendiriniz. Türk askerlerinin bu kadar kararlı olmalarının sebepleri neler olabilir? Tartışınız.

Şekil 16. Hilal taktiği (Yılmaz vd., 2002: 72).

Hilal taktiğinin verilmesinin ardından Selçuklu ordusunun bu taktiği başarıyla uygulayıp savaşı kazandığı aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

Savaş sırasında Bizans ordusu içerisinde bulunan Oğuz, Peçenek gibi Türk boylarından askerlerin taraf değiştirmesi Selçuklu ordusuna avantaj sağladı. Selçuklu ordusunun "hilal taktiğini" başarıyla uygulaması savaşın kazanılmasında etkili oldu. Savaşın sonucunda:

- ✓ Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı.
- ✓ Anadolu'da İslamiyet hızla yayılmaya başladı.
- ✓ Anadolu'nun Türk yurdu olma süreci başladı.
- ✓ İlk Türk beylikleri dönemi başladı.

Alparslan savaşın sonunda esirler arasında bulunan Romanos Diogenes'e son derece iyi davrandı. Ayrıca imparatorla anlaşma yaparak onun hayatını bağışladı.

Görsel 2.44: Alparslan (Temsili)

Şekil 17. Alparslan (Yılmaz vd., 2002: 73).

Şekil 17'de görüldüğü gibi, Türkiye tarihinin geç ortaçağ dönemi Anadolu tarihi coğrafyasında önemli olan Anadolu Türk Beylikleri dönemidir. XI. yüzyıl sonlarından XVI.yüzyıl başlarına kadar uzanan bir süreci içermektedir. Dolayısıyla bu süreçte, Anadolu'nun aşağı yukarı 400 yıllık tarihinde hemen hemen her şehrin bey hükmünde beylik statüsünde yönetildiği bir dönemdir (Günel, 1999).

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da Türk Beylikleri Dönemi başlamıştır. Anadolu'ya gönderilen beyler fethettikleri yerlere beraberlerinde getirdikleri boyları yerleştirerek burada beyliklerini kurmuşlardır. Çakı Beyliği, Saltuklular, Mengücekliler, Artuklular, Danişmentliler bu beyliklerden bazılarıdır. Türk beylikleri fetihler yaparak Anadolu'nun Türklere yurt olmasına katkıda bulunmuşlardır. Haçlılarla, Ermenilerle ve Güncülerle mücadele ederek Anadolu'yu koruma görevini de üstlenmişlerdir. Ayrıca Anadolu'da Türk İslam sanatını önemli eserlerini meydana getirmişlerdir.

Görsel 2.46

Tokat Niksar'da Anadolu'daki ilk medreselerden biri olan Yağbasan Medresesi bulunmaktadır.

Görsel 2.47

Erzurum'un Tercan ilçesinde Meme Hatun Külliyesi içerisinde kervansaray, hamam, mescit ve türbe bulunmaktadır.

Harita 2.11: Anadolu Türk Beylikleri

Taş işlemleri ile ünlü Sivas'taki Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası UNESCO tarafından dünya miras listesinde yer almıştır.

Görsel 2.48

Görsel 2.49

Diyarbakır'da dünyanın en büyük taş kemerine sahip olan Malabadi Köprüsü bulunmaktadır.

Şekil 18. Türk beylikleri dönemi (Yılmaz vd., 2002: 74).

Şekil 18'de görüldüğü gibi, Anadolu Beylikleri dönemi, Türkiye tarihi kapsamında, hem siyasi tarih için hem de geleneksel Selçuklu teşkilat ve kültür tarihi için önemlidir (Günel, 1999).

Bu dönemde Türklerin fetih ve gaza amacıyla Anadolu'ya göç ettikleri görülmektedir. Bu durum Sosyal Bilgiler ders kitabında aşağıdaki gibi aktarılmıştır:

Türkiye Selçuklu Devleti (1075-1308)

Türkler fetih ve gaza amacıyla yeni vatanları Anadolu'ya kitleler hâlinde göç etmeye devam ediyorlardı. Bu amaçla gelenlerden biri de Süleyman Şah ve Oğuzların Kınık boyuydu. Bizans'ın zayıflıklarından yararlanan Süleyman Şah, İznik'e kadar geldi ve burayı başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu. Fethettiği yerlerdeki halkı adaletle davranması Müslüman olmayan halkın da devlete bağlılığını artırdı. Aşağıda Türkiye Selçuklu hükümdarlarından bazılarının yaptığı faaliyetlere örnekler verilmiştir.

Harita 2.12: Türkiye Selçuklu Devleti

I. KILIÇ ARSLAN (1092-1107)
Batıdan gelen I. Haçlı Seferi'ne karşı koymaya çalıştı. Anadolu Türk siyasi birliğini kurmak için mücadele etti. Çaka Beyliği'ne son verdi.

II. KILIÇ ARSLAN (1155-1192)
Danışmendiler'in egemenliğine son vererek Anadolu'da Türk birliğini kurma yolunda büyük adım attı. Meryakefalon'da Bizans'ı yenerek Anadolu'nun Türk yurdu olmasını sağladı. Yaşlılığı döneminde ülke topraklarını on bir çocuğu arasında paylaştırdı. Bu durum merkezî otoriteyi zayıflattı.

I. İZZEDDİN KEYKAVUS (1211-1220)
Kıbrıs kralı ile ticari anlaşmalar imzaladı. Deniz ticaretini daha da geliştirmek için Sinop'u fethetti. Böylece kendisine *Gâlip Sultan* unvanı verdi.

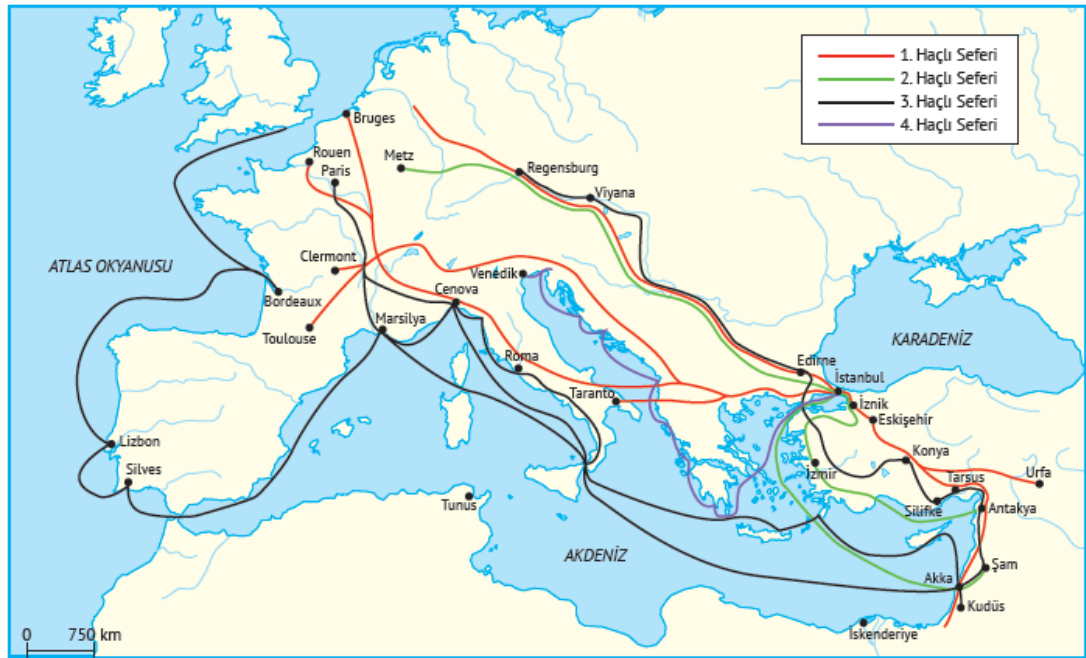
I. İZZETTİN MESUD (1116-1155)
II. Haçlı Seferi'nde Haçlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Sultan Mesud Dönemi'ne kadar Anadolu, Romalılar ülkesi anlamına gelen *Romania* adıyla anılırdı. Bu dönemle birlikte Anadolu Türkiye olarak anılmaya başladı.

I. GYASEDDİN KEYHÜSREV
1. Dönemi (1192-1196)
2. Dönemi (1205-1211)
Samsun'u Rum tehditlerinden kurtararak uluslararası Karadeniz ticaret yolunun güvenliğini sağladı. Avrupa ve Mısır'dan gelen ticaret gemilerinin uğrak yeri olan Antaliya'yı fethetti. Böylece Selçuklular, Avrupalılarla ticari ilişkilere girip anlaşmalar yaptılar.

Şekil 19. Türkiye Selçuklu devleti (Yılmaz vd., 2002: 75).

Şekil 19'da görüldüğü gibi, "Batıdan Gelen Tehlike, Haçlılar" başlığıyla ders kitabında; Bizans'ın, Anadolu'daki Türklerin akınlarının önüne geçemediği bilgisi aktarılmıştır. Türklerin ilerleyişi hızlı olduğundan İstanbul'un hatta Avrupa'nın güvenliği tehlikedeydi. Bu durum yalnızca Bizans'ı olumsuz etkilememiş, Avrupa'daki diğer devletleri de bu durumdan tedirgin olmuşlardır. Bizans'ın Anadolu'daki Türk akınlarının karşısında Avrupalı devletler ile beraber hareket etmesi gerekmektedir. Büyük bir ordu hazırlamayı isteyen Bizans imparatoru, Katolik kilisesinin başında bulunan Papa II. Urbano'dan (Urban) yardım istemiştir.

Böylelikle Avrupa'daki farklı milletlerden bir araya gelen haçlı ordusu oluşturulmuştur. Sekiz defa düzenlenen Haçlı Seferlerinden ilk dört seferi günümüzdeki Türkiye sınırları üzerinden gerçekleştiğinden Türkiye tarihi için önemli olduğu belirtilmiştir (Yılmaz vd., 2002: 76).

Birinci Haçlı Seferi

Haçlıların en başarılı olduğu seferdir. İznik'i alan haçlılar Eskişehir'de Selçuklularla yaptıkları meydan muharebesini kazanmışlardır. Kudüs, Urfa ve Antakya gibi kutsal kabul ettikleri yerleri almışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti başkentini Konya'ya taşımıştır.

İkinci Haçlı Seferi

Urfa'nın Müslümanlar tarafından geri alınması üzerine düzenlenmiştir. Eskişehir civarında haçlılar zayıf atları ile ağır hareket ederken Türkler hafif silahlar ve çevik atlarla mücadele etmiştir. Sultan Mesud Haçlı ordusunu mağlup etmiştir.

Üçüncü Haçlı Seferi

Eyyübi Devleti Sultanı Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü alması üzerine düzenlenmiştir. Uluborlu ve Akşehir'de yapılan mücadeleler sonucunda Haçlılar büyük kayıplar vermişlerdir. Daha sonra Konya'yı kuşatan Haçlılar Kudüs'e doğru yönelmişler fakat başarılı olamamışlardır.

Dördüncü Haçlı Seferi

Selahaddin Eyyübi'nin ölmesi üzerine ortaya çıkan taht kavgalarından yararlanmak için düzenlenmiştir. Fakat Haçlılar Kudüs'ü geri almak yerine İstanbul'u işgal etmişlerdir.

Şekil 20. Haçlı seferleri (Yılmaz vd., 2002: 76)

Şekil 20'de görüldüğü gibi, "Anadolu'nun Yurt Olmasında Miryokefalon" başlığında, Türkiye Selçuklu Devleti'nin askeri hareketlerini durdurmayı isteyen Bizans İmparatoru Manuel'in sefer hazırlıklarına başladığı aktarılmıştır. II. Kılıç Arslan'ın

barış teklifini kabul etmediği görülen Manuel, 1176 yılında harekete geçmiştir. II. Kılıç Arslan Miryokefalon Savaşı'nda Bizans ordusunu pusuya düşürmüş ve yenmiştir. Malazgirt'in ardından kazanılan bu büyük savaşın sonuçlarının çok önemli olduğu yine verilen bilgiler arasındadır. Anadolu'ya yeniden hakim olmayı isteyen Bizans'ın girişim ve çabaları sona ermiş ve Bizans Türklere karşı savunmaya çekilmek zorunda kalmıştır. Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşmiştir (Yılmaz vd., 2002: 78).

Türkiye Selçuklu Devleti, ilk Türk beyliklerinin topraklarını sınırları içine katarak Anadolu'da Türk birliğini sağladı. Antalya, Sinop, Alanya, Suğdak(Kırım) gibi liman şehirlerinin alınmasıyla denizlere kıyısı olan güçlü bir devlet hâline geldi. Bir taraftan da medrese, hamam, cami, kervansaray gibi yapılar inşa ederek Anadolu'da imar faaliyetlerinde bulundular. Alâeddin Keykubad zamanında Türkiye Selçuklu Devleti en parlak dönemini yaşadı. Fakat bu dönemde doğudan gelen Moğollar Türkiye Selçuklu Devleti için tehlikeli olmaya başladı.

Görsel 2.51: Alâeddin Camii, Konya

Şekil 21. Türkiye Selçuklu devleti hakkında bilgiler (Yılmaz vd., 2002: 78).

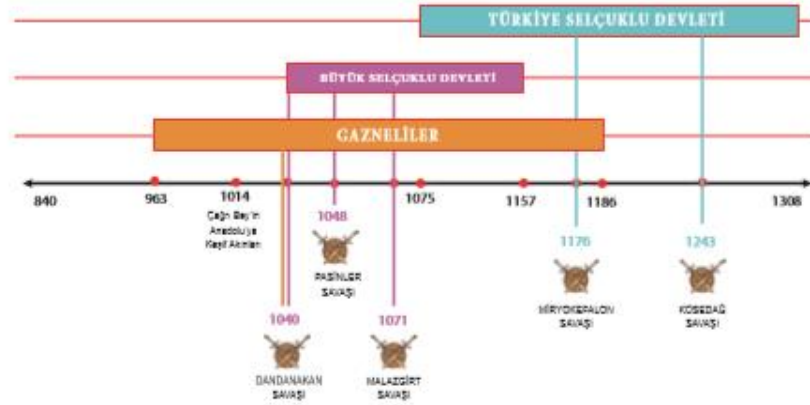
Şekil 21'de görüldüğü gibi, Alaeddin Keykubad döneminde Kayseri ve Konya gibi şehirlerin etrafı Moğol tehdidine karşı surlarla çevrilmiştir. Müslüman diğer devletlerle birlikte hareket etmek için girişimlerde bulunulduğu, alınan tedbirlerin bu tehlikenin önlenmesinde yeterli olmadığı görülmektedir. 6. Sınıf ders kitabında konuyla ilgili aşağıdaki bilgiler aktarılmıştır:

Doğudan Gelen Tehlike: Moğollar

Alâeddin Keykubad döneminde Konya, Kayseri gibi şehirlerin etrafı Moğol tehdidine karşı surlarla çevrilmiştir. Diğer Müslüman devletlerle birlikte hareket etmek için girişimlerde bulunulmuştur. Fakat alınan tedbirler bu tehlikenin önlenmesinde yeterli olmamıştır. Alâeddin Keykubad'ın ölümü üzerine Moğolların Anadolu'daki tehditleri giderek artmıştır. Selçuklu ordusu ile Moğol ordusu Sivas yakınlarındaki Köseadağ mevkiinde karşılaşmıştır. Köseadağ Savaşı'nı Moğollar kazanmış ve sonucunda Anadolu'da merkezî otorite zayıflamıştır. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti yıkılma sürecine girmiş ve Anadolu'da tekrar beylikler dönemi başlamıştır. Moğol baskısından kaçan Türkmenler Anadolu'nun batısına doğru giderek bölgedeki Türk nüfusunun artmasını sağlamıştır.

Görsel 2.52: Kayseri Kalesi

Şekil 22. Doğudan gelen tehlike: Moğollar (Yılmaz vd., 2002: 79).

Şekil 22’de yer alan bilgilerin ardından, 7. Sınıf ders kitabında Selçuklu Devleti ile ilgili verilen bilgilere geçilmektedir. Türkiye Selçukluları yeni fethettikleri toprakların iskanına ve hudut boylarının güvenliğine önem verdiği ve bunun için de devlete ait topraklar üzerinden elde edilen vergilerin geliriyle geçinen bir ordu kurdukları 7. Sınıf ders kitabında verilen bilgiler arasındadır. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad döneminde sayısı 100.000’i bulan Selçuklu ordusunun askerlerinin büyük kısmı ikta askerlerinden oluşturulmuştur. Türkiye Selçuklularının uyguladığı ikta sistemi Osmanlı tımar rejiminin esasını teşkil etmiş ve sistem XIX. yüzyıla kadar uygulanmaya devam etmiştir (Gültekin vd., 2018: 161).

4.3. Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti ile ilgili bilgiler, Sosyal Bilgiler 7. Sınıf ders kitabında ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Başlangıçta verilen bilgiler aşağıda aynen verilmiştir:

Söğüt ve çevresini yurt edinmesi Osmanlı Beyliği'ne önemli avantajlar sağlamıştır.

Bölgenin Ekonomik Avantajları	Osmanlı Beyliği'nin yurt edindiği topraklar Bizans İmparatorluğu'nun büyük kent ve kasabaları ile komşuydu. Önemli ticaret yolları üzerindeki bu şehirler ile yapılan ticaretten Osmanlı Beyliği önemli gelir elde ediyordu. Buraların fethedilmesi mevcut ekonomik kaynakların Osmanlı Beyliği'ne geçmesini sağladı.
Komşu Devletlerin Siyasal Durumu	Osmanlı Beyliği kurulduğu sırada Anadolu'da ve Balkanlarda güçlü devletler yoktu. Bu durum Osmanlı Beyliği'nin büyümesini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Bizans İmparatorluğu iç karışıklıklarla uğraşmaktaydı. Bizans İmparatoru kimi zaman kendisine bağlı "tekmur" denilen bölgesel yöneticilere bile söz geçiremiyordu.
Coğrafyanın Sağladığı Avantajlar	Anadolu'daki beyliklerin çoğunluğu birbirleriyle komşuydu. Bundan dolayı topraklarını genişletmek için birbirleriyle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti ise bulunduğu konumun sağladığı avantaj ile mücadelesinin çoğunu komşusu olan Bizans Devleti ile yapmıştır. Cihat olarak nitelendirilen bu mücadele diğer beylikler arasında Osmanlıya olan sempatinin artmasını sağlamıştır. Bu durum doğudan yeni gelen konargöçer Türklerin Osmanlı topraklarını tercih etmelerine neden olmuştur.

Şekil 23. Osmanlı Beyliği (Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan ve Aygün, 2018: 43).

Şekil 23'de görüldüğü gibi, Osman Gazi'nin 1288 yılında Karacahisar'ı fethettiği ve burayı merkez olarak kabul ettiği verilen bilgiler arasındadır. Osmanlı Beyliği'nin ilk merkezi, Eskişehir'e 7 kilometre uzaklıkta, sarp bir tepe üzerindeki ve bugün bulunmayan Karacahisar Kalesi olmuştur. Osman Gazi, bu kaleyi fethederek İznik'ten İstanbul'a giden ana yola da hakim olmuştur. Ayrıca Karacahisar'ın fethiyle "tekmur" adıyla anılan Bizans valilerine savaş başlatmış ve bölgeyi bir gaza alanına dönüştürmüştür (Gültekin vd., 2018: 44).

Karacahisar'dan sonra Osman Bey Bizans tekfurlarından İnegöl, Bilecik, Yarhisar ve Yenişehir'i almıştır. Osmanlı Devleti'nin hedeflerinde Bizans'ın iki önemli şehri olan Bursa ve İznik bulunmaktaydı. Burada Osman bey hakkında verile bilgiler önemlidir:

Osman Bey, Anadolu'daki diğer Türkmen beyleriyle mücadeleye girişmeyerek akıllıca bir yol izlemiştir. Bu davranışının olumlu neticesini Koyunhisar Savaşı (1302) sırasında görmüştür. Osman Bey, Bizans kuvvetlerine karşı çevresindeki Türkmen beylerinden yardım istediği zaman Türkmen beyleri yardım isteğine olumlu cevap vermişler ve yardım göndermişlerdi.

Bir İmparatorluk ordusuna karşı kazanılan Koyunhisar Savaşı Osman Bey'in şöhretini artırmıştır. Civar beyliklerin gazileri zafer sonrası onun bayrağı altında toplanmaya başlamıştır.

Şekil 24. Osman Bey ile ilgili bilgiler (Gültekin vd., 2018: 44).

Şekil 24'de bahsedildiği gibi, Orhan Bey döneminde İznik fethedilmiştir. Kuşatmanın sürdüğü dönemlerde Osmanlı yönetiminde olan Bursa ve diğer belde sakinlerinden mevcut adalet ve müsamahanın sağlamış olduğu huzuru, güvenliği, yaşayan gayrimüslimler şehre gelip; İznik'teki soydaşlarına direnmenin herhangi bir fayda sağlamayacağını, teslim olmaları durumunda canları, malları ve aile fertlerinin herhangi bir zarar görneyeceği, yaygın bir inanç hürriyetine kavuşabileceklerini bunları önceden yaşamış kişiler olarak teyiden belirtiyorlardı. Böylelikle Osman Bey'in gösterdiği hoşgörü ve adalet, oğlu Orhan Bey'e kolaylıklar sağlamış, yeni fetih hamlelerine destek temin etmiştir (Algül, 1999). Bu dönem 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının 45. Sayfasında aşağıdaki cümlelerle aktarılmıştır:

Osmanlının Rumeli'ye Geçişinin İlk Adımı: Çimpe Kalesi

Bursa ve İznik'i fetheden Orhan Bey başarılı bir komutan ve devlet adamı olduğunu göstermiştir. Orhan Bey Karesi Beyliği'nin topraklarını alınca Osmanlı Devleti'nin sınırları denize ulaştırmıştır. Karesi Beyliği'nin deniz gücünün Osmanlıya geçmesi bundan sonraki fetihlerde deniz kuvvetlerinden yararlanılmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin bundan sonraki yeni hedefi Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyıları olmuştur. Rakipleriyle taht mücadelesine giren Bizans İmparatoru Kantakuzen (Kantakuzin) Orhan Bey'in yardımı ile tahtını korumayı başardı. Karşılığında ise Gelibolu'da küçük bir kale olan Çimpe'yi Türklere verdi. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki ilk toprağı olan bu küçük kale yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Avrupa yönüne yapılacak seferler için burası önemli bir üs vazifesi gördü.

Görsel 2.1: Çimpe Kalesi Mevkii, Çanakkale

Osmanlı kuvvetlerinin Rumeli'ye geçişleri Çimpe Kalesi ile sınırlı kalmadı. Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman Paşa önderliğinde Gelibolu Yanımadası'nın önemli yerleri Türkler tarafından hızla fethedildi. Osmanlı Devleti ele geçirdiği topraklarda kalıcı olabilmek için "iskân politikası" adı verilen bir yöntem uyguladı.

Osmanlı Devleti uyguladığı iskân politikasıyla fethedilen bölgeyi Türkleştirmek ve İslamlaştırmak istemiştir. Süleyman Paşa Rumeli'deki kaleleri fethedince Orhan Bey'e "Rumeli şehir ve kalelerindeki Hristiyan aileleri Karesi vilayetine geçirip onların yerine de Anadolu'nun güneyinden konargöçer Türkmenleri, gönüllü gazileri, gaza eden dervişleri ve kendi arzusuyla gelip yerleşmek isteyen köylüleri gönderip iskân eylemek gerek." demiştir. Orhan Bey de bu özellikteki aileleri Rumeli'ye göndererek iskân ettirmiştir. Böylece bu topraklar imâr ve iskân edilirken aynı zamanda üretim elde edilen ve vergi alınan topraklar haline gelmiştir.

Şekil 25. Çimpe kalesi (Gültekin vd., 2018: 45).

I. Beyazid (Yıldırım) Dönemi I. Mehmed (Çelebi) Dönemi ve II. Murad Dönemi ile ilgili 7. Sınıf ders kitabının 50. sayfasında aşağıdaki bilgiler aktarılmıştır.

2. ÜNİTE

Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumunu Saat Yönünde İnceleyiniz

II. MURAD DÖNEMİ (1421 - 1451)

- İstanbul'u kuşattı fakat alamadı.
- Anadolu'da düzeni sağladıktan sonra Macarlarla 1444 yılında Edirne-Segedin Antlaşması'nı imzalayarak tahtı 12 yaşındaki oğlu II. Mehmed'e bıraktı.
- Avrupalı devletler anlaşmayı bozunca oğlunun da ısrarı ile tekrar tahta geçti.
- 1444 yılında Varna Savaşı'nda Haçlı ordusunu bozguna uğrattı.
- 1448 II. Kosova Savaşı'nda intikam isteyen Haçlıları tekrar yendi. Bu savaş ile Avrupalıların Türkleri Balkanlardan çıkarma ümidi kalmadı.

I. MEHMED (ÇELEBİ) DÖNEMİ (1413 - 1421)

- Yıldırım Beyazid'in oğulları arasındaki taht mücadelesinden başarıyla çıktı.
- Fetret Devri'ne son vererek devlette düzeni sağladı.
- Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu olarak da kabul edilir.
- Bu dönemde Osmanlı tarihinin ilk deniz savaşı Venediklilerle yapıldı.
- Amcası tarafından çıkarılan Düzmece Mustafa İsyanı'nı bastırdı.
- Kaybedilen toprakların bir kısmını geri aldı.

I. BEYAZID (YILDIRIM) DÖNEMİ (1389 - 1402)

- İstanbul'u kuşatan ilk Osmanlı padişahıdır.
- İstanbul'u kurtarmak için gelen Haçlıları Niğbolu Savaşı'nda (1396) yendi.
- Anadolu'da Osmanlı siyasi birliğini sağladı.
- İstanbul'u ikinci kez kuşattı.
- Anadolu Hisarı'nı yaptırdı.
- Timur ile 1402 yılında yaptığı Ankara Savaşı'nı kaybetti ve esir düştü.
- Osmanlı Devleti'nde 11 yıl süren *Fetret (duraklama) Devri* başladı.

Şekil 26. II. Murat, I. Mehmet ve I. Beyazid dönemleri (Gültekin vd., 2018: 50).

Şekil 26'da görüldüğü gibi, 7. Sınıf ders kitabının 51. Sayfasında Osman bey, Orhan Bey ve I. Murat dönemlerinde yaşanan önemli olaylara yer verilmiştir. Osman bey'in Bilecik'i alınca başkent yapması Orhan Bey'in Bursa'yı fethederek başkent yaptığı, Bizans'ı Maltepe (Palekanon) Savaşı'nda yendiği, İznik ve İzmit alındığı, Karesioğulları Beyliği'ni aldığı, Osmanlı Devleti ilk deniz kuvvetine sahip olduğu, Çimpe Kalesi'nin alındığı ve Rumeli'ye geçişin sağlandığı bilgisi verilmiştir. Bunun yanında yaya ve müselleme adıyla ilk düzenli ordunun bu dönemde kurulduğu ve İlk kez divan teşkilatının kurulduğu da belirtilmiştir. Ayrıca I. Murad'ın Edirne'yi 1363 yılında alarak başkent yaptığı, Germiyanogullarından çeyiz yoluyla Kütahya'yı,

Hamitoğullarından parayla Isparta ve çevresini aldığı ve İlk defa Tımar Sistemi'ni uyguladığı bilgileri de aktarılmıştır (Gültekin vd., 2018: 51).

Şekil 27. Osman Bey, Orhan Bey ve I. Murad dönemleri (Gültekin vd., 2018: 51).

Şekil 27'de görüldüğü gibi, Bursa'nın fethinde Buhara'dan geldiği görülen dervişlerin önemli rolü olduğu verilen bilgiler arasındadır. Özellikle, Bursa kuşatma sırasında susuz kalan askerlere ayran dağıtıp; susuzluklarını giderdiği görülen Doydu Baba, askerlerin morallerini yükselten Abdal Murad gibi şahsiyetler de örnek olarak verilmiştir. Ayrıca Seyyah İbn Batuta ve Ahiler ile Fatma Bacı hakkında aşağıdaki bilgiler aktarılmıştır:

Seyyah İbn Batuta ve Ahiler

İbn Batuta ve arkadaşları Denizli'den geçerken dükkânlarından çıkan bazı kimselerin yollarını keserek kendilerini götürmek istediğini görür. Başka bir grup ise buna engel olmaya çalışırken aralarında kavga çıkar. Yollarının eşkıyalar tarafından kesildiğini zanneden İbn Batuta ve arkadaşları işin aslını öğrenince çok sevinir, Ahilerin kendilerini misafir etmek için tartıştıklarını anlayınca çok şaşırır.

Görsel 2.6: İbn Batuta (Temsili)

Çağını Aşan Bir Kadın: Fatma Bacı

Ahilik Teşkilatının kurucusu Ahi Evran'ın eşidir. Kendisine *Kadın Ana*, *Kadıncık Ana* diye de hitap edilen Fatma Hatun sosyal hayatta kocası Ahi Evran kadar etkili bir kadındır. Fatma Bacı dünyada ilk örneklerden biri olan ve kadınlardan oluşan bir sivil toplum örgütü kurmuştur. Kadınlardan oluşan bu birlik el sanatlarıyla ekonomiye katkı sağladığı gibi gerektiğinde vatan savunmasında da yer almıştır.

Ahilerle Kayseri'de dokumacılık yapan ve kendilerine "Bacı" denilen kadınlar Moğol istilasına karşı erkekler ile direnmişler ve bizzat çatışmaların içerisinde yer almışlardır.

Şekil 28. Seyyah İbn Batuta, Ahiler ve Fatma Bacı (Gültekin vd., 2018: 53).

Şekil 28'de görüldüğü gibi, Osman Gazi'nin bu akınları sırasında kendine güven veren sağlam silah arkadaşları vardı. Bu gazilerle beraber dinamik bir güce ulaşan Osman Gazi artık Bizans'ın yeni korkusu olan Moğol önünde yenilen Anadolu Türklüğünün yeni umudu olmaya başlamıştır. Bu sadık gaziler içerisinde Gazi Akçakoca'nın apayrı bir yeri vardır. 7. Sınıf Ders kitabında Gazi Akçakoca'nın adı geçmektedir:

Gazi Akçakoca

Osman Gazi'nin yakın silah arkadaşlarından. Orhan Bey zamanında da Konuralp ile beraber fetih hareketlerine katılmıştır. Fetihlerde büyük yararlılık gösteren Akçakoca'ya duyulan sevgi ve hürmetin bir ifadesi olarak Kocaeli ilimize ve Düzce'nin Akçakoca ilçesine ismi verilmiştir. Akçakoca gibi gazi ve alpler vatan uğruna canını bile vermekten çekinmeyen *gaza ve cihat* ruhu ile hareket eden kahramanlardır. Bunlara *Gaziyân-ı Rum* da denilmektedir.

Görsel 2.8: Akçakoca, Osman Gazi ve Konuralp Heykelleri

Şekil 29. Gazi Akçakoca (Gültekin vd., 2018: 54).

Şekil 29'da görüldüğü gibi, birbirlerini bütünleyen ve incelenmesi gerekli önemli politikalar olan Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikaları ders kitaplarında da aktarılmıştır. Osmanlı sistemi içinde yapılacak değerlendirmelerde önemli yeri vardır. Bu kapsamda nüfus ve iskan politikası bu kararların ortaya çıkışına sebep olan arka plandaki önemli nedenlerin anlaşılabilmesi için önemlidir (Çelik, 1999).

Toplumsal sistemde alt sistemler olarak kabul edilen sosyal ve ekonomik sistemin idari ve siyasi sistem ile bütüncül ilişki tüm toplumlardaki gibi, Osmanlı toplumunda da geçerli olduğu görülmektedir (Ökmen ve Yılmaz, 2015). 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Osmanlı Devlerinin ekonomik ve toplumsal yapısı aşağıdaki gibi aktarılmıştır:

Devletin sınırlarının genişlemesi ve fetihlerin yapılmasında güçlü toplumsal ve ekonomik yapının katkısı önemlidir. Osmanlı Devleti'nde askeri ve yönetici sınıfın dışında kalan kesimlere "reaya" adı verilmekteydi. Şehir ve kasabalarda oturan ticaret ile uğraşan tüccarlar, meslek sahibi olan esnaflarla köylü ve konargöçerler bu grubun içinde yer almaktaydı. Osmanlı Devleti'nin büyük siyasi güç olmasında Ahi

teşkilatının sağladığı ekonomik ve sosyal desteğin de katkısı büyüktür. Toplumsal yardımlaşma ve beraberliğe katkısının yanında zanaatkâr ve esnafın yetiştirilmesi ve şehir ticaretinin canlılığının sağlanmasına büyük katkı sağlamışlardır. Osmanlı Devleti fetihler ile belli ticaret yollarının denetimini ele geçirip; ülkede ekonominin canlanması sağlanmıştır. Ticaret yollarının üzerindeki kervan ve pazarlardan alınan vergiler devletin önemli ekonomik kaynaklarından (Gültekin vd., 2018: 46).

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının kalıcı ve hızlı olarak genişlemesinde askerî teşkilat önemli rol oynamıştır. Osman Gazi Söğüt'e yerleştiğinde ilk fetihleri gönüllü askerler ile yapmıştır. Orhan Bey zamanında ise yaya ve müsellemlerle ilk düzenli ordu kurulmuştur. Ancak fetihlerin devamlılığı ve toprakların güvenliği için daha çok askere ihtiyaç vardı (Gültekin vd., 2018: 47).

Türlere Avrupa fetihlerinin kapısını açtığı görülen İstanbul'un fethinin Avrupa tarihini kökten etkilediği görülmektedir. İstanbul'dan kaçan bilim adamları ve sanatçıların Avrupa'da Rönesans'ın temellerini attıkları da göz ardı edilmemelidir. 7. Sınıf ders kitabında “Fetih ve Fatih” başlığı altında aşağıdaki bilgiler aktarılmıştır:

Fetih ve Fatih

Osmanlı fetih siyasetinin başarılı olmasında padişahların kişiliği ve yetenekleri de önemli rol oynar. Bu padişahlardan biri de Fatih Sultan Mehmed'dir.

Kendisinden önce birçok ünlü ve güçlü hükümdarın başaramadığı bir fethi gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmed'i "Fatih" yapan özelliklerini kısaca tanıyalım.

Küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almıştır. "Avni" lakabıyla şiirler yazacak kadar edebiyat bilgisine, toprakların tasarımı yapacak kadar matematik ve mühendislik bilgisine sahiptir. Ayrıca Fatih'in padişah olduktan sonra da çeşitli ilimleri tahsil için hoca tayin edip her gün belli saatte ders dinlediği söylenir. Farsça, Arapça, Yunanca, Sırpça, Slavca ve İtalyancayı öğrendiği bilinmektedir.

Görsel 2.9: Minyatür (Nusret Çolpan, İstanbul'un Fethi)

Harita 2.4: II. Murad Dönemi Osmanlı Devleti Toprakları (1421-1451)

Şekil 30. Fetih ve Fatih (Gültekin vd., 2018: 55).

Şekil 30'da görüldüğü gibi, Osmanlının Avrupa ve Asya topraklarının arasındaki bütünlüğü engellediği görülen İstanbul'un alınmasının gerektiği bilgisi aktarılmıştır. İstanbul'un önemli ticaret yolları üzerinde olması ekonomik olarak da önem taşımaktaydı. Hz. Muhammed'in "Konstantinopolis (İstanbul) bir gün mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden asker ne güzel asker, onu fetheden komutan ne büyük komutandır." hadisinde de bütün Müslümanların hayalini süslediği ve Bizansın, haçlıları Osmanlı'ya karşı kışkırtması da verilen bilgiler arasındadır (Gültekin vd., 2018: 55).

İstanbul'un Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar da yine verilen bilgiler arasındadır.

İstanbul'un Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar

Görsel 2.10: Rumeli Hisarı

Görsel 2.11: Haven Topları

Görsel 2.12: Şahi Topları (Temsil)

Görsel 2.13: Manciniklerin Hazırlanması (Temsil)

Fatih Sultan Mehmed'in fethi için yaptığı tüm hazırlıklar yaşamış olduğu çağın bilim ve teknolojisinden de faydalandığını göstermektedir. Bu teknolojinin de yardımıyla II. Mehmed 54 gün içerisinde geçilmez sanılan surları yıkıp fethi gerçekleştirmiştir.

Şekil 31. İstanbul'un Fethi için yapılan hazırlıklar (Gültekin vd., 2018: 56).

Şekil 31'de görüldüğü gibi, doğunun Fatih'i olarak anılan, Yavuz Sultan Selim Fatih Sultan Mehmed'in torunudur. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin güney ve doğu sınırlarıyla ilgilendiği görülmektedir. Yavuz Sultan Selim, 1514 yılındaki Çaldıran Savaşı'nda, Safevi Devleti'ni yenmiştir. Safevilerin Anadolu'daki baskılarının ortadan kalkmasını sağlamıştır. Bunun yanında 1515 yılında Turnadağ Savaşı'yla Dulkadiroğlu Beyliği'nin ortadan kalmasına neden olmuştur. Böylece, Anadolu'da Türk birliğinin kesin olarak sağlandığını söylemek mümkün olmuştur. 1516 yılında Mercidabık ve 1517 yılında Ridaniye Savaşları'yla Memluk Devleti'nin ortadan kalkmasıyla Osmanlı topraklarının Afrika Kıtası'na kadar genişlemesini sağlamıştır. Sekiz senelik saltanatında Osmanlı topraklarının neredeyse 3 kat büyütürken; oğlu Kanuni'ye zengin bir devlet bıraktığı görülmektedir (Gültekin vd., 2018: 58).

Unvanı Kanun Olan Padişah başlığı altında aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

Unvanı Kanun Olan Padişah: I. Süleyman (Kanuni)

Osmanlı Devleti'nde 46 yıl ile en uzun süre tahtta kalan padişah'tır. Adaleti ve yaptığı kanunlar sayesinde "Kanuni" unvanını almayı hak etti. Döneminde Osmanlı Devleti hem doğuda hem de batıda güçlü bir konuma geldi.

Görsel 2.15: Kanuni Sultan Süleyman
(Temsili)

Ömrünün çoğu seferlerde geçti ve Zigetvar Seferi sırasında vefat etti.

Orta Avrupa'nın kilidi durumundaki Belgrat onun zamanında alındı (1521). Mohaç Savaşı'nda Macarları yenerek Orta Avrupa'da Osmanlı hâkimiyetini pekiştirdi (1526). Alman Seferi sırasında Germen İmparatoru Charles Quint (Şarlken) Kanuni'nin karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Charles Quint'e karşı Fransa Kralı I. François'yı (Fransuva) destekleyerek bazı ayrıcalıklar (kapitülasyonlar) verdi. Viyana kuşatıldı ancak ağır kış şartlarının da etkisiyle sonuç alamadı (1529). Doğuda İran'a karşı üç sefer düzenledi. Döneminde denizlerde de önemli gelişmeler yaşandı. Akdeniz'de hâkimiyeti sağlamak için önemli olan Rodos Adası alındı (1522). Barbaros Hayreddin Paşa *Preveze Deniz Savaşı*'nda (1538) haçlı donanmasını yenerek Akdeniz'de üstünlüğün Osmanlı Devleti'ne geçmesini sağladı.

Şekil 32. I. Süleyman (Gültekin vd., 2018: 59).

7. Sınıf Ders Kitabında Denizlerdeki Fetihler başlığında aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir:

Denizlerdeki Fetihler

Orhan Bey zamanında Karesioğulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne bağlanması ile denizcilik faaliyetleri başlamıştır. Osmanlı Devleti ilk donanmaya Orhan Bey Dönemi'nde sahip olmuş, ilk tersane I. Beyazid tarafından Gelibolu'da yaptırılmıştır. Osmanlı Devleti Akdeniz ve Karadeniz hâkimiyeti için Venedik ve Cenevizlilerle mücadele etmiştir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Osmanlı Devleti ilk deniz savaşını 1416 yılında Çelebi Mehmed Dönemi'nde Venedikliler ile yapmış, ancak başarılı olamamıştır.

Harita 2.5: Osmanlı Devleti'nin Karadeniz Kıyı Fetihleri (1459-1484)

Şekil 33. Denizlerdeki Fetihler (Gültekin vd., 2018: 60).

Şekil 33’de, Osmanlı Devleti’nin Karadeniz Kıyı Fetihleri haritası verilmiştir. Karadeniz, geçmişten bu tarafa hem kıyıdaki ülkeler hem de küresel siyaset için jeopolitik öneme sahiptir. Karadeniz, İstanbul ve Çanakkale Boğazları’yla ilgisi olması, Akdeniz’de etkin olmayı isteyen kıyıda bulunan ve askeri, siyasi ve ekonomik anlamda etkin olmayı hedefleyen devletler için değer taşımaktadır (Arslan ve Kurşun, 2017). Bu nedenle Osmanlı Devleti için Karadeniz hayati öneme sahipti.

Karadeniz’in Türk Gölü Hâline Gelmesi

Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethettikten sonra ilk hedefinin Karadeniz ve Ege Denizi’nde hâkimiyet kurmak olduğu görülür. Bunun sebebi ise bu iki denizi birleştiren İstanbul ve çevresinin güvenliğini sağlamak istemesiydi.

Ege Denizi’nde güvenlik sağlandıktan sonra İstanbul’dan başlayarak doğuya doğru Karadeniz’in Anadolu kıyıları ele geçirilmiştir. Kuzeyde stratejik önemi olan Kırım Yarımadası’nın alınması ile Karadeniz Osmanlı Devleti’nin denetimine girmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, Ege Denizi’ndeki İmroz, Limni, Bozcaada, Eğriboz, Semadirek, Midilli ve Taşoz adalarını fethetmiştir. Ayrıca 1480’de Otranto şehrini ele geçirmiştir. Bu durum Avrupalılarda Roma’nın da fethedileceği endişesine yol açmıştır. Fatih’in 1481’de vefat etmesi ile endişeleri ortadan kalkmış ve Otranto şehrini geri almışlardır.

II. Bayezid Dönemi’nde ise Kili ve Akkırman Kalelerinin alınmasıyla karadan Kırım ile bağlantı kurulmuştur.

Şekil 34. Karadeniz’in Türk Gölü haline gelmesi (Gültekin vd., 2018: 60).

Şekil 34’de görüldüğü gibi, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’ne bakıldığında Osmanlı Devleti’nin Akdeniz’de hakimiyet kurmuştur. Barbaros Hayreddin Paşa, haçlı donanmasının karşısında Preveze Deniz Savaşı’nı kazanmıştır. Böylece, Osmanlı Devleti karadaki gibi denizlerde de en büyük devletlerden biri olmuştur (Gültekin vd., 2018: 61). Aynı kitapta Kıbrıs’ın önemi aşağıdaki cümlelerle aktarılmıştır (Gültekin vd., 2018: 62).

Ceneviz, İspanyol, Fransız ticaret ve harp gemilerinin karşısında kazandıkları başarıların üzerine kuvvetleriyle birlikte şöhrat ve servetleri de artmıştır. Barbaros'un stratejisi, açık deniz savaşlarında bir çıkır açmıştır. Preveze Deniz Savaşı buna en güzel örnektir. 27 Eylül 1538'de Haçlı donanmasına karşı kazanılan Savaşın kaderini, Türk topçusunun yüksek ateş hızı ve isabet yüzdesi belirlemiştir. Teknoloji ile personelin bütünleşmesi Osmanlı'ya zaferi getirmiştir (Tarakçı, 2018).

Konuyla ilgili olarak kitapta aşağıdaki bilgiler aktarılmıştır:

Barbaros Hayreddin Paşa

Hayreddin Paşa'ya sakalının rengi nedeniyle Avrupalılar "Kızıl Sakallı" anlamına gelen "Barbaros" unvanını vermişlerdir. Bir gemi ile başladığı denizcilikte zamanla Akdeniz'de önemli bir deniz gücü hâline geldi ve Cezayir'i ele geçirdi. Yavuz Sultan Selim'in Dönemi'nde gönüllü olarak Osmanlı'ya katıldı ve Cezayir, Osmanlı toprağı oldu. Kanuni Sultan Süleyman onu İstanbul'a çağırarak donanma komutanı (Kaptan-ı Derya) yaptı. En büyük başarısı haçlı donanmasına karşı kazandığı Preveze Deniz Zaferi'dir.

Şekil 37. Barbaros Hayrettin Paşa (Gültekin vd., 2018: 61).

Osmanlı Devleti'nin askeri üstünlüğünü kaybetmesi ve yeni fetihler yapamadığı dönem 7. Sınıf ders kitabında aşağıdaki cümlelerle aktarılmıştır:

Avrupa'ya karşı askerî üstünlüğünü kaybeden Osmanlı Devleti yeni fetihler yapamayınca ekonomisi daha da bozuldu. Bu duruma çözüm bulmak amacıyla XVII. yüzyılda padişahlar ve bazı devlet adamları çareler aramaya başladı. Bu amaçla dönemin aydınları devletin bozulan kurumlarıyla ilgili raporlar hazırladı. Bu raporlar doğrultusunda yenilikler yapılmaya çalışıldı. Bu raporların en önemlilerinden bir tanesi Koçibey Risalesi'dir (Gültekin vd., 2018: 74).

4.4. Fetih ve Gaza Politikası

Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders kitapları incelendiğinde gaza ve fetih konusunun en ayrıntılı olarak aktarıldığı 7. Sınıf ders kitabı olmuştur. Osmanlıda gaza ve cihad anlayışı kapsamında fetih politikasının bu kitapta ayrıntılı olarak öğrencilere sunulduğu görülmektedir:

Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade Osmanlı fetihlerinin kalıcı olmasında Abdalân-ı Rum (Dervişler), Ahiyân-ı Rum (Ahiler), Baciyân-ı Rum (Kadınlar), Gaziyân-ı Rum (Gaziler ve Alpler) adı verilen teşkilatların da büyük katkısı olduğundan bahseder.

Fetihler sadece silah yoluyla gerçekleşmemiştir. Askerlerden önce fethedilecek bölgeye gidip insanların gönüllerini kazanmaya çalışan kişilerin de fetihlerde büyük rolü vardır. Bu gönüllü insanlara derviş manasına *gelen abdâl* veya *Abdalân-ı Rum* deniliyordu. Bu dervişlerin faaliyetleri Anadolu'da İslâmiyet'in yayılmasını sağladı. Şehir ve kasabalara yerleşen dervişler, toplumun bütün kesimleriyle yakın temas kurdu. Halk arasında gaza ve cihad anlayışını yaydılar. Bu durumun Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkmasında önemli katkısı oldu. Bunlar Anadolu'nun manevi mimarları Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Veli gibi şahsiyetlerin yolundan gidiyorlardı.

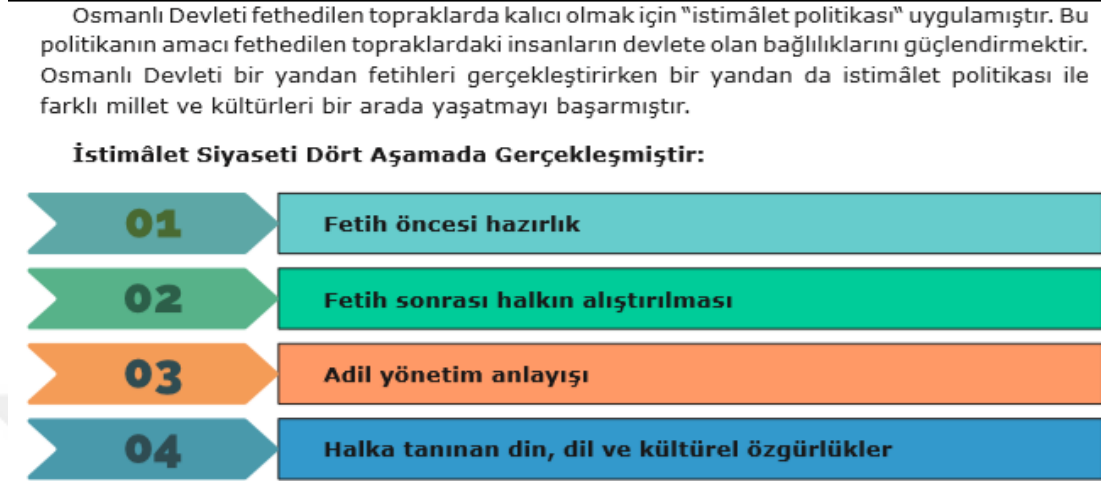
Şekil 38. Osmanlı'nın Fetih Politikası (Gültekin vd., 2018: 53).

Şekil 38'de görüldüğü gibi, Osmanlı fetih siyasetinin başarılı olması konusunda padişahların yetenekleri ve kişiliklerinin de önemli rolü vardır. Bu padişahlardan biri olan Fatih Sultan Mehmed, kendinden önce birçok güçlü ve ünlü hükümdarın başaramadığı fethi yapmıştır (Gültekin vd., 2018: 55). Osmanlı kaynaklarında siyasi bir kavram olarak kullanıldığı görülen “istimalet”, kendine meylettirme kendi tarafına kazanma anlamlarına gelmektedir ve Kuran'da “te'li'fu'l-kulub”, gönülleri uzlaştırma kelimeleriyle aynı anlamda kullanılmıştır (İnalcık, 2012). Bu kavram ile öğrenciler 7. Sınıf ders kitabında tanışmışlardır:

Osmanlı Devleti fethedilen topraklarda kalıcı olmak için “istimâlet politikası” uygulamıştır. Bu politikanın amacı fethedilen topraklardaki insanların devlete olan bağlılıklarını güçlendirmektir. Osmanlı Devleti bir yandan fetihleri gerçekleştirirken bir yandan da istimâlet politikası ile farklı millet ve kültürleri bir arada yaşatmayı başarmıştır (Gültekin vd., 2018: 57).

İstimâlet denildiğinde, genel olarak Osmanlı Devleti'nin, Balkanlarda ilerleyişi ve yerleşimini kolaylaştıran uzlaştırıcı bir siyaset biçimi akla gelir. Bir yandan, İslam hukuku kapsamında can-mal güvenliğiyle dinlerinde serbestlik tanıma ve eski feodal bağlılıklardan kurtarma gibi bazı vaatlerle yerli gayrimüslim ahaliyi kazanma, diğer yandan Ortodoks kilisesini ve manastırları himaye etme, vergilerden muaf tutma, dini vakıfları destekleme ve ayrıca feodal yerli askeri sınıfı Osmanlı askeri sınıfı içine alarak bir bakıma onların eski imtiyazlarını devam ettirmek ve böylece köylüyü, kiliseyi ve Osmanlı öncesi askerî sınıfları kazanarak, kendi fetihlerini kolaylaştırmak, olarak tarif edebileceğimiz Osmanlı istimâlet politikası, gerçekten de Balkanlar'ın Osmanlı hâkimiyetine girerek asırlar boyu bu hâkimiyetin devam etmesinde ve bu toprakların İslâmlaşmasında etkili olduğu görülmektedir (İnalcık,

1999). 7. Sınıf Ders kitabında verilen aşağıdaki tablo Osmanlı Devleti'nin uyguladığı İstimalet siyaseti aşamalarıdır:

Şekil 39. İstimâlet siyasetinin dört aşaması

Şekil 39'da görüldüğü gibi, Osmanlı tarihi boyunca uygulandığı görülen istimalet siyasetinin, zamana ve yere göre bazı farklılıklar gösterdiği söylenebilir. İlk fetihlerde Balkanlarda köylüyü, kiliseyi ve Osmanlı öncesi askeri sınıfları kazanmaya yönelik olarak uygulanan bu siyaset, Anadolu'da yönetici kesimleri kazanma amacıyla uygulanmaya çalışılmıştır.

Türkiye Selçukluları yeni fethettikleri toprakların iskânına ve hudut boylarının güvenliğine önem vermiştir. Bunun için devlete ait topraklar üzerinden elde edilen vergilerin geliri ile geçinen bir ordu kurmuşlardır. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad zamanında sayısı 100.000'i bulan Selçuklu ordusunun askerlerinin büyük bir kısmını ikta askerleri oluşturmuştur. Türkiye Selçuklularının uyguladığı ikta sistemi Osmanlı tımar rejiminin esasını teşkil etmiş ve sistem XIX. yüzyıla kadar uygulanmıştır.

Kurulduğu dönemde fethettiği yerlerde derebeylik sistemi ile karşılaşan Osmanlı Devleti derebeylik yerine Tımar Sistemi uygulamıştır. Osmanlı padişahları fethedilen toprakların bir kısmının mülkiyetini devlete bırakmıştır. Devlete ait bu toprakların da işletme hakkını halka vermiştir. Böylece Mirî Arazi Sistemi ortaya çıkmıştır. Sadece kullanım hakkı halka verilen bu tür arazilerin gelirleri askerî hizmet karşılığında belirli kimselere bırakılarak Dirlik (tımar) Sistemi meydana getirilmiştir. Bu sistemde toprağın mülkiyeti devlete, vergi gelirlerini toplama hakkı dirlik sahibine, kullanım hakkı ise kövlü ve çiftçiye aittir.

Şekil 40. Türkiye Selçuklularının fetih politikası (Gültekin vd., 2018:161).

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın sonuçlarına ve bu sonuçlar doğrultusunda önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuç ve Tartışma

İlköğretimde genel anlamda tarih bilgileri ve tarih bilincinin, Sosyal Bilgiler derslerinde oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Türk eğitim sisteminde sosyal bilgiler öğretiminin amaçları, köklü tarih ve eğitim sisteminin dayandığı temel ve ilkelerin üzerine oluşturulmuştur. Bu çalışmada; 1-5., 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında fetih ve gaza kavramlarının nasıl ele alındığı incelenmiştir. Ayrıca aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- 1- Gaza Nedir? Ders kitaplarında nasıl ele alınmıştır?
- 2- Cihat Nedir? Ders kitaplarında nasıl ele alınmıştır?
- 3- Fetih Nedir? Ders kitaplarında nasıl ele alınmıştır?

Gaza geleneğinin, özellikle Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik yaşamında önemli olduğu görülmektedir. Cihad ise, İslam ile beraber oluşan bir kavramdır. İslami söylemler arasında yer alan cihad ve gaza kavramlarının fetih ülküsüne dini bir karakter kazandırdığı görülmektedir. Bu anlamda harekete meşruiyet kazandıran kavramlar olarak değerlendirilmektedir. Fetih Müslümanların, dinlerini yaymak için gerçekleştirecekleri siyasi ve askeri faaliyetlere nitelik kazandıran bir kavram olmuştur.

Cihad, bir araya getirilen manevi ve maddi tüm kuvvetleri, yüksek gayeye erdirmek için, iyi niyetle Allah yolunda kullanmak demektir. Cihad metodunun tespit edilmesi için, o an etkin olan şartlar tayin edilmekte, bu şartlarda en etkin ve uygun metoda karar verilmektedir. Gaza siyaseti bir anlamda alperen geleneğinin bir devamı ve

İslami fetih kavramının doğal bir sonucu olarak doğmuştur. Araplar'da din mücahitlerine verilen ve şerefli bir lakap olan Anadolu'da Danişmendliler'den itibaren kurulan bütün devletlerin ve özellikle de kurucu hükümdarlarının başlıca hedefi olmuştur. Orta Çağ'dan bu yana gaza, Anadolu Türk toplumlarında o kadar önemliydi ki bu durum sanat ve ticaret gibi bazı alanlarda geri kalmasına neden olmuştur. Bunun nedeni de her şeyin önüne gazalara iştirak etmeyi, düşman iline saldırmayı koymalarıdır.

Özellikle Osmanlılarda din uğruna yapılan savaşları ifade eden ve bir fetih ideolojisine geldiği görülen gazanın, Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıktığı dönemlerde Anadolu uç boylarındaki çatışmalara bakıldığında, Türkmen beylikleriyle derviş topluluklarının arasında hem bir meşruiyet hem de motivasyon faktörü olarak kullanıldığı görülmüştür. Osmanlı Devleti, Küçük Asya'da bulunan Selçuklu Sultanlığı ile Bizans İmparatorluğu'nun arasındaki sınır boyunda kendini gazaya yani Kutsal Savaşa adanmış olan küçük bir uç beyliği olarak ortaya çıkmıştır. Sonuç itibariyle Selçuklular ve Osmanlılarda gaza ve cihat anlayışlarının Türk tarihini anlamada önemli noktalardan biri olduğu görülmektedir. Türklerin fetihçi karakterleri, bozkır kültürü ve İslamın cihad vurgusunun bir sonucudur. Bu fetih siyasetini de yağma ve çapuldan ayırmak gerekmektedir.

İncelenen Sosyal Bilgiler kitaplarında 5. Sınıfta fetih ve gaza konularına rastlanmamıştır. 6. Sınıfta fetih politikaları Dört Halife Dönemi'nden başlayarak kısaca ele alınmıştır. Bu dönem fetihlerin en fazla yapıldığı dönem olarak aktarılmış ve Kudüs, Suriye-Filistin ve İran'ın bu dönemde fethedildiği belirtilmiştir. Türklerin Müslüman Araplarla ilk temaslarının ise Hz. Ömer dönemindeki fetihlerle başladığı bilgisi verilmiştir. Selçuklu dönemindeki fetihlere hem 6. Sınıf hem de 7. Sınıf ders kitaplarında yer verilmiştir. Tuğrul Bey'in ardından geçen Alparslan döneminde Selçukluların Anadolu yönünde fetihlere devam ettiği aktarılmıştır.

Tuğrul Bey, kardeşi olan Çağrı Bey'in yapmış olduğu keşif seferleri ile Anadolu ile ilgili bilgi sahibi olmuştur. Bu amaçlarla ilerleyerek kendisine amaç belirlemiştir. Türkmenlerin yeni yurdunu bulmaları için komutanları, Anadolu'nun feth edilmesi için görevlendirdikleri görülmüştür. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'daki Türk Beylikleri Dönemi başlamıştır. Anadolu'ya gönderilen bu beyler, fethettikleri yerlere birlikte gittikleri boyları yerleştirmişler ve burada beyliklerin kurulması sağlanmıştır.

Türkler zaman içinde gaza ve fetih için yeni vatanları olarak kabul ettikleri Anadolu'ya kitleler olarak göç etmeyi sürdürmüşlerdir. Osmanlı dönemine bakıldığında askerlerden önce fethedilecek olan bölgeye giderek; insanların gönüllerini kazanmaya çalışanların fetihlerde büyük rolünün olduğunu da belirtmek gerekir. Ortaokul Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders kitabında, Osman Gazi'nin 1288 yılında Karacahisar'ı feth ettiği ve burayı merkez olarak kabul ettiği verilen bilgiler arasındadır. Osman Gazi, bu kaleyi fethederek İznik'ten İstanbul'a giden ana yola da hakim olmuştur. Orhan Bey döneminde İznik fethedilmiştir.

Osman bey, Orhan Bey ve I. Murat dönemlerinde yaşanan önemli olaylara yer verilmiştir. Osman bey'in Bilecik'i alınca başkent yapması ve Bizans ile yapılan ilk savaş olan Koyunhisar savaşını kazanması (1302), Orhan Bey'in Bursa'yı fethederek başkent yaptığı, Bizans'ı Maltepe (Palekanon) Savaşı'nda yendiği, İznik ve İzmit'in alınması, Karesioğulları Beyliği'nin alınmasıyla Osmanlı Devleti'nin ilk deniz kuvvetine sahip olduğu, Çimpe Kalesi'nin alındığı ve Rumeli'ye geçişin sağlandığı bilgisi verilmiştir. Bursa'nın fethinde Buhara'dan gelen dervişlerin de önemli rolleri olduğu verilen bilgiler arasındadır. Birbirlerini bütünleyen ve incelenmesi gerekli önemli politikalar olan Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikaları da ders kitaplarında aktarılmıştır.

7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Osmanlı Devlerinin toplumsal ve ekonomik yapısına da yer verilmiştir. Devletin sınırlarının genişlemesi ve fetihlerin yapılmasında güçlü toplumsal ve ekonomik yapının büyük katkısı vardır. Osmanlı Devleti'nde askeri ve yönetici sınıfının dışında kalan bölüme “reaya” adı verilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin sınırlarının hızlı ve kalıcı olarak genişlemesi konusunda askeri teşkilatın önemi büyüktür. Osman Gazi'nin Söğüt'e yerleşmesinin ardından ilk fetihlerini gönüllü askerlerle yaptığı görülmektedir. İstanbul'un fetihi Türk ve Dünya tarihinde dönüm noktası olmuştur. Öyle ki, 21 yaşında Türk sultanı olan Fatih Sultan Mehmet bin senelik Bizans başkentini fethetmiş ve yeni bir çağın açılmasını sağlamıştır. Osmanlının fetih siyasetinin başarısında padişahların yetenek ve kişilikleri de önemli rol oynamaktadır.

Özdemir ve Çelik (2017), “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Savaş ve Barış Kavramlarının Sosyal Bilgiler Programı ve Ders Kitaplarında Yer Alış Durumuna İlişkin Görüşleri” adlı çalışma ile savaş ve barış kavramlarının programda ve ders

kitaplarında ne düzeyde verildiğini araştırmışlar ve yapılan çalışma ile barış ve savaş kavramlarının yüzeysel olarak verildiğini ortaya koymuşlardır. Aynı durum fetih ve gaza konusunda da geçerlidir.

Bunun yanında Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders kitapları incelendiğinde gaza ve fetih konusunun en ayrıntılı olarak aktarıldığı 7. Sınıf ders kitabı olmuştur. Burada gaza ve cihad anlayışının Osmanlı'da nasıl işlediği anlatılmıştır. Burada aktarılan istimalet politikası da önemlidir. Osmanlı'da uygulandığı görülen istimalet siyasetinin, zamana ve yere göre bazı farklılıklar gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu politikadaki temel amaç fethedilen topraklarda bulunan insanların devlete karşı bağlılıklarının güçlenmesidir. Osmanlı Devleti bir taraftan fetihleri gerçekleştirirken bir taraftan da istimalet politikasıyla farklı millet ve kültürlerin bir arada yaşamasını sağlamıştır.

Bütün bunların yanında Ülkemizde son 7-8 yıldır eğitim bilimlerinin fen ve sosyal bilimlerinin eğitime doğru kayma durumu çeşitli öğrenme ve öğretme teorilerinin uygulanabilme yöntemlerinin daha akademik düzeyde araştırılması sonucunu getirmiştir. Bu gelişmelerden doğal olarak yapılandırmacı öğrenme ilkeleri de nasibini almış görünmektedir (Kabaca, 2002: 17).

2005–2006 öğretim yılından itibaren tüm ilkokul birinci kademesinde, öğrenciyi sınıf içinde sürekli pasif tutan, öğretmeni dinlemekten başka bir öğrenme biçimi sunamayan, öğrenme yöntemleri bir kenara bırakılarak; öğrenciyi merkeze alarak, öğrencinin düzeyine uygun öğrenme yöntem- teknikleriyle araştırmaya ve isteyerek öğrenmeye olanak sağlayan yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı benimsenmiştir (Karadağ, Deniz, Korkmaz ve Deniz, 2008: 384). Buna karşın 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitabının 2002 yılı basımı olması ve halen daha okullarda okutulması yapılandırmacı öğrenmeden uzak olduğunu düşündürmektedir.

Bu durumu destekler nitelikte, Çetin (2008), 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının hazırlık çalışmalarına, değerlendirme sorularına, bilimsel içeriğe, dil/anlatıma, görsel düzene, fiziksel yapıya, gerekli öğelere ve yardımcı materyallere ilişkin öğretmen görüşlerini aldığı bir çalışma yapmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenler, ders kitabının bazı yönlerini yeterli, bazı yönlerini de yetersiz bulmuşlardır. Öğretmenlerin, ders kitabını hazırlık çalışmaları ve yardımcı materyaller açısından yetersiz bulmalarına rağmen, değerlendirme soruları, bilimsel içerik, dil ve anlatım,

görsel düzen, fiziksel yapı ve içermesi gerekli öğeler açısından yeterli seviyede buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarında dikkat çeken nokta, kıdemli öğretmenlerin ders kitabını yeterli bulurken, kıdemsiz öğretmenlerin yetersiz bulmuş olmalarıdır.

Bu çalışmada yapılan fetihler ve uygulanan politikaların sade ve yalın bir dil ile öğrenciye aktarıldığı düşünülmektedir. Bu anlamda hem anlatımı hem de anlamayı kolaylaştırmaktadır. Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Ders Kitaplarında fetih ve gaza konusu başlığı altında geçen alıntılar günümüz Türkçesine uygun şekilde çevrilmiştir. Burada Anakronizm yapılmıştır. Anakronizm alıntı yapılan bütün eserlerde görülmektedir. Buradaki Anakronizm'in öğrencilerin yaş grupları dikkate alınarak yapıldığı düşünülmektedir. Bu durum öğrencilerin konuyu anlaması için yardımcı olacaktır ancak dönemin diline uygun olarak aktarılması öğrencilerin o dönem hakkında fikir sahibi olmalarını sağlayacaktır. O dönemlerde hangi sözcüklerle iletişim sağlamışlar bunu anlayacaklardır.

Buna karşın Türkiye'de İlkokulda okutulan Sosyal bilgiler dersinde okutulan ders kitaplarının öğretim ilke ve metotları ile bağdaşmayan birçok eksikliğin dikkat çektiği görülmektedir. Saçlı (2007: 211-212), Ülkemizde okutulan ders kitaplarının fiziksel özellikleri ile ilgili yapılan araştırmalardan şu çıkarımlara ulaşmıştır:

- a) Ders kitaplarının ciltleri yeterince dayanıklı değildir.
- b) Ders kitaplarının baskı kaliteleri öğrencileri kötü yönde etkilemektedir.
- c) Kitapların ebatları öğrencilerin ve öğretmenlerin rahat kullanımına uygun değildir.
- d) Ders kitabının kapağı öğrencinin ilgisini çekmemektedir.
- e) Ders kitaplarının kapak kartonunun kalitesi son derece düşüktür.
- f) Ders kitaplarının kapakları estetik olarak düzenlenmemektedir.
- g) Kâğıdın kalitesi kullanıma uygun değildir.
- h) Ders kitaplarının baskısı uzun süreli kullanıma uygun değildir.

Şentürk (2014), yapmış olduğu “Sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan karikatürlerin hedef kavramların öğretilmesine ve öğrenci tutumuna etkisi” adlı çalışmada deneysel bir çalışma yaparak öğrencilere karikatürlerle hedef kavramları öğretmeye çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda karikatürle öğrenim gören öğrencilerin seçilen hedef kavramları öğrenme düzeylerinin daha yüksek ve daha kalıcı olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç kapsamında fetih ve gaza konularında da benzer bir uygulamaya yer verilmesi öğrenimi kolaylaştıracaktır.

5.2. Öneriler

Çalışma sonucunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Sınıf ortamları dönemin padişah resimleri, fetih ve gaza görselleri ya da dönemin özelliğini gösterecek başka görsellerle donatılıp konu sanki o zamandaymış hissi verilerek öğrencilere aktarılabilir. Tarih öğretimi dört duvar arasına sığmayacak kadar geniş bir perspektife sahip olduğu için çevre düzenlemesi yapılarak verilmek istenen mesaj daha etkili ve kalıcı bir hale getirilebilir.
2. Konu ile ilgili kabartma türü harita çalışmaları yapılarak öğrencinin hem bedensel hem de zihinsel bir şekilde konuyu kavraması sağlanabilir.
3. Ülkemizde hazırlanan ders kitaplarının, öğrencinin rahat ve uzun süreli kullanımına uygun olmadığını söylemek mümkündür. Ders kitabının rahat ve uzun süreli kullanımı da kitabın fiziksel yapısıyla ilgilidir. Kuşe kağıda basılan, canlı renklerle dikkat çeken, sağlam cilt yapısının olduğu ders kitapları, öğrenciler için daha çekici olabilir. İçeriğindeki bilgiler ne kadar yararlı olursa olsun fiziki yapısı itici olan bir kitap, öğrencinin ilgisini çekmemektedir. Bunun yanında içerikteki görsellerin daha belirgin ve ayrıntılı olması, haritaların daha geniş ve okunaklı olması önerilmektedir.
4. Burada drama eğitiminden ve sosyal bilgiler dersinde drama yönteminin kullanımından da bahsetmek gerekir. Yapılan son düzenlemelerle sosyal bilgiler öğretmen adaylarına drama eğitiminin verilmesinin nedeni, sosyal bilgiler öğretiminde dramanın etkili bir yöntem olması ve bu öğretmen adaylarının dramayı tanıyarak mesleki yaşamlarında kullanabilmeleri için gerekli şartların oluşturulması gerekliliğidir (Çelikkaya, 2014: 452). Buna karşın incelenen ders kitaplarında drama bilgisine yer verildiği görülmüş ancak bununla ilgili çok nadir etkinliklerin yapıldığı dikkat çekmektedir. Fetih ve gaza gibi anlaşılması zor kavramların drama yöntemiyle öğrencilere aktarılması önerilmektedir.
5. Öğrencilere belgesel ve panoronomik müze gezileri ile fetih ve gaza kavramlarının anlaşılması kolaylaştırılabilir. Bu anlamda özenle seçilen belgeseller izlettirilebilir, müze gezileri düzenlenebilir ya da görsel olarak müzeler aktarılabilir.
6. Ortaokul yaş grubundaki öğrencilerin bilgisayar oyunlarına olan bağlılıkları bu konuda avantaj olarak kullanılabilir. Örneğin “Fetih Altın Çağ” bilgisayar oyununda

oyuncu Fatih'in yerine geçerek İstanbul'u fethedebilir. Web tabanlı bilgisayarda oynanabilecek üç boyutlu oyununda oyuncular yeni yerler fethedip, Osmanlı tarihi ile ilgili bilgiler öğrenebilirler.

KAYNAKLAR

- Abû'l-Farac, G. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi* (Çev. Ömer Rıza Doğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akdağ, H. (2009). Sosyal bilgilerin tanımı, amacı, önemi ve Türkiye'deki yeri. T. Refik, A. M. Sünbül ve H. Akdağ (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Akdağ, H., Oğuz, R., Tatar, O. ve Subaşı, Y. (2014). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının güncel olaylar bağlamında öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2) , 49-65.
- Akman, Ö. ve Bastık, U, (2016). Sosyal bilgiler ders kitaplarında ihtilaflı konular içerisinde yer alan 'Aile' kavramının incelenmesi: Bir içerik analizi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 247-263.
- Akyürek, Y. (2013). Emevîler dönemi fetih politikası ve Mâverâünnehir'in fethi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 85-115.
- Algül, H. (1999). Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin şahsiyeti. *Uludag Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 8.
- Ambarlı, A. (2010). *Türkiye’de Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programları (değişiklikler, düzenlemeler, güncellemeler)*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Arslan T. ve Kurşun, Ö. (2017). Deniz Hâkimiyeti teorisi bağlamında 1459-1476 arası Osmanlı Devleti’nin karadeniz siyasetinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya.
- Arslan, A. (1996). *Büyük Kur’an Tefsiri*. İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, H. Ç. (2002). Erken Osmanlı’nın fetih ve yerleşim sisteminde akıncı beylerinin stratejik önemi. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (c. 9, s. 212-213). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ata, R. (2016). Anadolu Türk-İslam medeniyeti ve dayandığı temeller. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 425-444.

- Bahadır, G. (2011). Ortaçağ Anadolu'sunda Türk-İslâm medeniyetinin oluşması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 113-126.
- Balım, A. G., Kesercioğlu, T., İnel, D. ve Evrekli, E. (2009). Fen öğretmen adaylarının yapılandırmacı yaklaşıma yönelik görüşlerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 55-74.
- Bedirhan, Y. (2014). Selçuklu türkmenlerinin Kafkasya ve Kafkas elleriyle münasebetleri. *Turkish Studies Dergisi*, 9(4), 165-185.
- Cemaloğlu, N. (2003). *Öğretimde ders kitaplarının yeri ve önemi. Ders kitabı inceleme kılavuzu*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım .
- Ceyhan, E. ve Yiğit, B. (2004). *Konu alanı ders kitabı incelemesi* (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ceyhan, E. ve Yiğit, B. (2005). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cide, Ö. (2013). *Kuruluş dönemi osmanlı fetihlerinde dinin rolü (1299-1402)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Cinkılıç, E. (2010). *Ortaöğretim 9. sınıf tarih ders kitapları ile ilköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan tarih ünitelerindeki görsel malzeme sunumunun karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri* (M. Bütün ve S.B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çelik, G. (1999). Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 6, 49-110.
- Çelikkaya, T. (2014). Sosyal bilgiler dersinde drama yönteminin önemi ve uygulama örnekleri. *Electronic Turkish Studies Dergisi*, 9(2), 447-470.

- Çetin, A. (2008). *6. sınıf yeni Sosyal Bilgiler ders kitabının (2005) öğretmen görüşlerine göre incelenip değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Erdoğan, Ö.(2003). *XVIII. y.y.'a kadar anadolu'daki türkmenlerin dini durumu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kunt, M., Yalçın, S. & Woodhead, C. (2002). *Kanuni ve çağı: Yeniçağda Osmanlı dünyası* . Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1-213.
- Delice, A. (1999). Emevi devletinin yıkılış nedenleri üzerine bazı mülahazalar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 299-320.
- Demir, H. (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programında ve ders kitaplarında iklim değişikliği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demirel, Ö. ve Kaya Z. (2006). *Eğitim bilimlerine giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirel, Ö. ve Kiroğlu, K. (2005). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirel, Ö. ve Kiroğlu, K. (2019). *Ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirtaş, S. (2013). *Savaş ve fetih olguları bağlamında anadolu sahası türk efsaneleri üzerine incelemeler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dinç, E. ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-49.
- Doğanay, A. (2004). Sosyal bilgiler eğitiminin genel amaçları ne olmalıdır? *Tebliğler: I. Sosyal bilimler eğitimi kongresi*. (15-17 Mayıs 2003 İzmir). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Doğanay, A. (2005). Sosyal bilgiler öğretimi. C. Öztürk ve D. Dursun (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi (s.17-52)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Döğüş, S. (2018). *Anadolu'da Gazilik ve Gaza İdeolojisi*. Beyaz Tarih / Makale. <https://www.beyaztarih.com/turk-tarihi/anadoluda-gazilik-ve-gaza-ideolojisi> sayfasından erişilmiştir.
- Dönmez, C. (2003). Sosyal bilimler ve sosyal bilgiler. Ş. Cemalettin (Ed.), *Sosyal bilgiler konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Duman, T. ve Çakmak, M. (2003). Ders kitaplarının nitelikleri. L. Küçükahmet, (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu (s. 17-33)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Duman, T., Karakaya, N., Çakmak, M., Eray, M. ve Özkan, M. (2001). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Eraslan, L. ve Babadağ, G. (2015). Eğitimin hukuki temelleri. M. Metin ve T. Aytaç (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş (121-140)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Eroğlu, E. (1994). *Türklerde "cihad" ve "fütuh" anlayışı, Şeriat Nedir?* <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=181> sayfasından erişilmiştir.
- Ersoy, H. (2003). Eğitim teknolojilerinde temel kavramları, politikalar ve stratejiler. *İlköğretim Online Dergisi*, 2(1), 18-27.
- Fayda, M. (1995). *Fetih md.*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tarih> sayfasından erişilmiştir.
- Fidan, N. ve M. Erden. (1991). *Eğitime giriş*. Ankara: Peryal Mat. San. Tic. Ltd.
- Göksu, E. (2003). İnsanlık tarihinin değişmeyen fenomenleri: Şiddet ve savaş. *Bilim Yolu Dergisi*, 3, 577-599.
- Göksu, E. (2006). Kutadgu Blg'e göre Türk savaş sanatı. *Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi*, 2(6), 267-281.

- Göksu, E. (2018). *Türkler, savaş ve at*. https://zdergisi.istanbul/makale/turkler-savas-ve-at-292_sayfasından erişilmiştir.
- Gülersoy, A. E. (2013). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 2(1), 8-26.
- Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutcu, M., Özerdoğan, P. ve Aygün, S. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 ders kitabı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Günel, Z. (1999). *Anadolu beylikleri: Ortak Türk tarihi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Güneş Bartın, F. (2014). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gürkan, B. (2009). *Sosyal bilgiler eğitiminde güncel olaylar: ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler eğitiminde güncel olayları ele alış biçimlerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Hançerlioğlu, O. (1996). *Felsefe sözlüğü* (10. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hussain, R. (2012). Students' views of impact of textbooks on their achievements. *In Search of Relevance and Sustainability of Educational Change: An International Conference at Aga Khan University Institute for Educational Development*, 1(3), 430-438.
- Hülür, H. ve Akça, G. (2005). İmparatorluktan Cumhuriyete toplum ve ekonominin dönüşümü ve merkezileşmenin dinamikleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 311-341.
- İbn Batuta, (2004). *İbn Batuta Seyahatnâmesi* (A.S. Aykut, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (1999). Türkler/Osmanlılar, İA, XII/2, 291; Mücteba İlgürel, Osmanlı Devleti'nde İstimalet Siyaseti. *XII. Türk Tarih Kongresi*. (12-16 Eylül), 941-947, Ankara.

- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı imparatorluğunun ekonomik ve sosyal tarihi* (H.Berktaş, Çev.) İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2002). *Osmanlı devletinin kuruluşu, Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İnalcık, H. (2012). Osmanlı döneminde balkanlar tarihi üzerinde yeni araştırmalar. *Gamer*, 1(1), 1-10.
- İnalcık, H. (2014). *türk tarih kurumu, Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar 1* (5. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jones, J. M. B. & Şulul, K. (2001). İlk kaynaklara göre peygamber'in savaşlarının kronolojisi (bir metin tahlili). *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(8), 115-164.
- Kabaca, T. (2002). Bir öğrenme ve öğretme yaklaşımı: Yapılandırmacılık (Constructivizm). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kafadar, C. (2019) *Gazâ*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gaza> sayfasından erişilmiştir.
- Kafadar, C. (1995). *Between two worlds: The construction of the Ottoman state*. Univ of California Press.
- Kapanşahin, M. (2007). *Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupa'ya karşı takip ettiği fetih politikası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Karadağ, E., Deniz, S., Korkmaz, T. ve Deniz, G. (2008). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı: Sınıf öğretmenleri görüşleri kapsamında bir araştırma. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 383-402.
- Karakaya, Ş. (2004). *Esnek öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17.baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Kasapoğlu, K. ve Duban, N. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının yapılandırmacı yaklaşımı uygulamaya yönelik öz yeterlik inançlarını yordayan bir faktör olarak yapılandırmacı yaklaşıma yönelik tutumları (Afyonkarahisar ili örneği). *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 85-96.
- Keegan, J. (1995). *Savaş Sanatı Tarihi* (F. Doruker, Çev.). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Keskinkılıç, K. ve Keskinkılıç, S. B. (2005). *Türkçenin temel becerileri ve ses temelli cümle yöntemi ile ilkokuma yazma öğretimi*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kılınç, E., Çoban, O. ve Akşit, İ. (2015). Sosyal bilgiler ders kitaplarında bazı tarihsel kavramların kullanımının değerlendirilmesi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(3), 633-652.
- Kılıç, A. ve Seven S. (2002). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kılıç, A. ve Seven, S. (2004). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kılıçoğlu, G. (2012). *Sosyal bilgiler tanımı, dünyada ve ülkemizde gelişimi ve önemi. Sosyal Bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Koca, S. (2011). *Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh'ın Suriye, Filistin, Mısır politikası ve Türkmen beyi atsız Selçuklu devri Türk tarihinin temel meseleleri*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Koç, G. E. (2008). Eğitim psikolojisi. A. Ulusoy (Ed.), *Yapılandırmacı öğrenme kuramı* (s. 417-454). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Koç, S. (2013). *Büyük Selçuklu Türkiye Selçuklu ilişkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Köstüklü, N. (2006). *Sosyal bilimler ve tarih öğretimi*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık.
- Köymen, M. A. (1992). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi III-Alp Arslan ve zamanı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2009). *Talim ve Terbiye Kurulu başkanlığı, Sosyal Bilgiler dersi ilköğretim 4. ve 5. sınıf programı*. <http://ttkb.meb.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *Sosyal Bilgiler dersi 6 ve 7. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu*. . <http://ttkb.meb.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Meraç, H. (2006). *Lise tarih ders kitaplarının içerik ve yöntem açısından analizleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Mihail, S. (1944). *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*. (Türkçe tercümesi: Hrant.D. Andreasyan). Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, 44, Ankara.
- Niyazi, M. (2007). *Türk devlet felsefesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Oktay, A. (2009). *Eğitim bilimlerine giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Okur, P. (2018). Türklerin İslamiyet'e girmeleri. *ResearchGate*, 2(6), 1-10.
- Ökmen, M. ve Yılmaz, A. (2015). Klasik dönemden Tanzimat'a Osmanlı kenti ve yerel yönetimler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23.
- Özdemir, F. ve Çelik, H. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin savaş ve barış kavramlarının sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarında yer alışı durumuna ilişkin görüşleri. *International Journal of Social Science Research*, 6(1), 38-60.
- Özdemir, Y. ve Kıröğlu, K. (2011). Sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı öğrenme kuramına ilişkin bilgi düzeyleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 265-283.
- Özenç, M. ve Doğan, C. (2012). Sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşım yeterlik düzeylerinin belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1).
- Öztürk, C. (2012). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2011). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. Öztürk (Ed.), *sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi* (s.2-28). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Öztürk, C. (2012). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. Öztürk (Ed.), *sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi* (s.2-28). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özyılmaz, Ö. (2013). Türk Milli Eğitim Sisteminin sorunları ve çözüm arayışları (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Pingel, F. (2003). *Ders kitaplarını araştırma ve düzeltme rehberi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sabuncu, Ö. (2018). *Hız. Ömer dönemi kurumsallaşma faaliyetleri*. Uluslararası Hız. Ömer Sempozyumu, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sivas.
- Saçlı, E. (2007). *Türkiye'de ilköğretim okullarında okutulan sosyal bilgiler ders kitapları ile Amerika Birleşik Devletleri'nin Virginia ve Los Angeles eyaletlerinde aynı yaş grubundaki öğrencilere okutulan ders kitaplarının şekil ve içerik yönünden karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Safran, M. (2004). İlköğretim programlarında yeni yaklaşımlar: Sosyal bilgiler. *Bilim ve Aklın Aydınlightında Eğitim Dergisi*, 5,54-55.
- Sami, Ş. (1996). *Kamûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Senemoğlu, N. (1997). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Spot Matbaası.
- Sönmez, V. (1999). *Sosyal bilgiler öğretimi kılavuzu*. MEB: Öğretim Kitapları Dizisi.
- Sönmez, V. (2010). *Hayat ve Sosyal bilgiler öğretimi öğretmen kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Söylemez, M. (2003). Hız.Osman dönemindeki ekonomik krizin garnizon kentlere etkisi (Kufe Örneği). *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 63-86.
- Şahin E. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip ortaokulu Sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Anadolu Yayıncılık, Ankara.
- Şahin, C. (2003). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu Sosyal bilgiler*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

- Şeker, M. (1991). *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şen, E. (2014). Kur'ân'da fetih (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şentürk, C. (2009). Eğitimde yeniden yapılanma ve yapılandırmacılık. *Eğitim Dergisi*, 23. <http://egitim.erciyesedu.tr/~cenk/kaynakvealistirmalar/egitimdebilisimteknolojileri/egitimdeyenidenyapilanmaveyapilandirmacilik.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Şentürk, M. (2014). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan karikatürlerin hedef kavramların öğretilmesine ve öğrenci tutumuna etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Şişman, M. (2007). *Eğitim bilimine giriş*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tangülü, Z. ve Topkaya, Y. (2020). *Sosyal bilgiler öğretiminde ders kitapları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tansu, Y. E. (1995). Osmanlı Fetih siyasetinin sebepleri. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 382(33). 117.
- Tarakçı, N. (2018). 478. yıl dönümünde preveze deniz zaferi. *Tasam Dergisi*, 1(2), 1-2.
- Taşdelen, V. (2003). Eğitimde kuram ve uygulama bağının kurulmasına yönelik felsefi bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 151-166.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Fetih*. <https://sozluk.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Tekin, Ş. (1993). Türk dünyasında Gazâ ve Cihad kavramları üzerine düşünceler. *Tarih ve Toplum Dergisi*, 109, 10.
- Terzi, A. R., Dönmez, B., Gürsoy, A. (2003). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.

- Turan, O. (2000). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi târihi I-II*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Turan, O. (2010). *Selçuklular ve İslâmiyet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Ün Açıkgöz, K. (2005). *Aktif öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayıncılık.
- Yalvaç, B., Soylu, F. ve Arikan, A. (2011). Bedenlenmiş biliş ve eğitim. ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Dergisi. 4(1), 1-20.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, F. G., Bayraktar, H., Özden, M. K., Akpınar, M. ve Evin, Ö. (2002). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yurdakul, B. (2007).Yapılandırmacılık. Ö.Demirel (Ed.), *eğitimde yeni yönelimler*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Yüksel, A. T. (1996). Bazı batılı araştırmacılara göre ilk İslam fetihleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 169.

EK-1

5. sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

ORTAOKUL VE
İMAM HATİP ORTAOKULU
SOSYAL BİLGİLER

5**DERS KİTABI****Erhan ŞAHİN**

Bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı (ekli listenin 84. sırasında) kurul kararıyla 2018-2019 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

ANADOL YAYINCILIK

İvedik O.S.B. 31. Cadde No.: 15 Yenimahalle/ANKARA tel.: (0312) 395 22 37

© Bu kitabın her hakkı saklıdır ve “ANADOL YAYINCILIK”a aittir. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince kitabın tamamı veya bir kısmı, yayıncının izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayınlanamaz ve basılamaz.

Dil Uzmanı: Nuray ÖZÇELİK

Görsel Tasarımcı: Tufan YAŞAR

ISBN: 978-605-65078-2-3

Baskı: Feryal Matbaası, Ankara, 2018

EK-2

6. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

ORTAOKUL VE İMAM HATİP ORTAOKULU_____

SOSYAL BİLGİLER

DERS KİTABI

6

Yazarlar

Faruk Gökalp Yılmaz

Hasan Bayraktar

Mustafa Kemal Özden

Murat Akpınar

Ömer Evin

DEVLET KİTAPLARI

BİRİNCİ BASKI

....., 2018

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI	6780
YARDIMCI VE KAYNAK KİTAPLAR DİZİSİ.....	1029

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Erol Yüksel
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Kapar
Murat Akpınar

Program Geliştirme Uzmanı

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Kurnaz
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Arslantaş

Dil Uzmanı

Mustafa Akpınar

Rehberlik Uzmanı

Rahime İlkketenci Eker

Görsel Tasarım

Rengin Temel
Emre Gökçe

ISBN 978-975-11-4684-7

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 25.06.2018 gün ve 12254648 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiş, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 03.07.2018 gün ve 12720204 sayılı yazısı ile birinci defa 1.352.350 adet basılmıştır.

EK-3

7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

ORTAOKUL VE İMAM HATİP ORTAOKULU _____

SOSYAL BİLGİLER

DERS KİTABI

7

Yazarlar

Gökhan Gültekin
Murat Akpınar
Mustafa Nohutcu
Pınar Özerdoğan
Seher Aygün

DEVLET KİTAPLARI
BİRİNCİ BASKI

....., 2018

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI .....: 6764
 DERS KİTAPLARI DİZİSİ .....: 1785

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Kapar
 Dr. Öğr. Üyesi Erol Yüksel
 Murat Akpınar

Program Geliştirme Uzmanı

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Kurnaz
 Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Arslantaş

Dil Uzmanı

Mustafa Akpınar

Rehberlik Uzmanı

Rahime İlkketenci Eker

Görsel Tasarım

Feyza Soydan
 Hüseyin Gül

ISBN 978-975-11-4680-9

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 28.05.2018 gün ve 78 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 03.07.2018 gün ve 12720204 sayılı yazısı ile birinci defa 1.777.135 adet basılmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

13 Ekim 1992 yılında Antalya da doğdum. İlköğretimimi Serik Tekeli ilköğretim okulunda tamamladım. 18 Haziran 2010 yılında Serik lisesinden mezun oldum, 17 Haziran 2015 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliğinden mezun oldum. 2015 Eylül ayında Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans Programına kabul edildim. 7 Mart -19 Aralık 2016 tarihleri arasında Burdur Kozluca Ortaokulunda ücretli olarak öğretmenlik yaptım. Evli ve 1 çocuk annesiyim. Özel Eğitim Uygulamaları sertifikası, İngilizce ve Almanca 1. Seviye sertifikası , Bilgisayar işletmenliği sertifikasına sahibim.

İletişim:

E-Posta: remziyenur92@gmail.com

Remziye Tuzcu

